

ISTARSKA
ŽUPANIJA

REGIONE
ISTRIANA

ISTRAŽivanje

*priručnik za implementaciju
zavičajne pismenosti u vrtiće,
osnovne i srednje škole
Istarske županije*

Institucionalizacija zavičajne nastave
Istarske županije
Istituzionalizzazione dell'insegnamento della storia
del territorio nella Regione Istriana

Upravni odjel za
Kulturu i zavičajnost
Assessorato cultura
e territorialità

2023.

IMPRESSUM

Naslov: ISTRAŽivanje - priručnik za implementaciju zavičajne pismenosti u vrtiće,

osnovne i srednje škole Istarske županije

Nakladnik: Istarska županija - Regione Istriana

Za nakladnika: Boris Miletić

Voditelj projekta: Vladimir Torbica

Koordinator projekta: Dijana Muškardin

Tekst: Radni tim za izradu rukopisa Priručnika zavičajne nastave/zavičajnosti na području Istarske županije:

Igor Jovanović, autor poglavlja Priča o Istri – iskaznica Istre

Marko Kalčić, autor poglavlja Priča o Istri – iskaznica Istre

Dijana Muškardin, autorica poglavlja Smjernice za uključivanje zavičajne nastave u školski kurikulum za osnovne i srednje škole

Karmen Uljanić, autorica poglavlja Smjernice za implementaciju zavičajnosti u kurikulum vrtića

Gordana Peteh, autorica poglavlja Izvori o Istri - čuvari istarske zavičajne baštine

Fotografije: osobna arhiva autora te arhiva Upravnog odjela za kulturu i zavičajnost

1. poglavlje: Motiv s Festivala zavičajnosti za osnovne škole, Fažana 2023. (Izvor: arhiva OŠ Fažana)

2. poglavlje: Djeca u razgovoru sa korisnicom Doma umirovljenika upoznaju tradicijske priče (Izvor: arhiva vrtića)

3. poglavlje: Motiv s Festivala zavičajnosti za osnovne škole, Fažana 2023. (Izvor: arhiva OŠ Fažana)

4. poglavlje: Amfiteatar u Puli (Izvor: zbirka autora)

Prijevod na talijanski: Marta Banco, Tarita Štokovac

Lektorica za hrvatski jezik: Gordana Peteh

Recenzenti: prof. dr. sc. Lidija Vujičić, doc. dr. sc. Maurizio Levak

Grafičko oblikovanje: Alfa d.d.

Naklada: 1000 kom.

Tisak: Tiskara Zelina

Godina: 2023.

ISBN 978-953-8009-18-1

CIP zapis dostupan je u katalogu Sveučilišne knjižnice u Puli pod brojem 151205012.

SADRŽAJ

1. PRIČA O ISTRI – ISKAZNICA ISTRE / 6

1.1. Upravni ustroj / 8

1.2. Prirodno - geografska obilježja Istre / 11

Prometna infrastruktura / 14

1.3. Gospodarstvo / 14

1.4. Turizam / 16

1.5. Istra znanja / 18

1.6. Istra iz perspektive europske regije / 18

1.7. Povijesni pregled Istre / 19

Migracije / 23

1.8. Porečka i Pulska biskupija i sakralna

baština Istre / 24

1.9. Materijalna baština Istre / 25

1.10. Nematerijalna baština Istre / 26

Istarski govori / 26

Istarska kuhinja i gastronomija / 27

Tradicijsko odijevanje / 28

Istarski narodni plesovi / 29

Narodni instrumenti / 29

Istarsko narodno pjevanje / 30

Narodni običaji i vjerovanja / 30

Tradicijsko graditeljstvo i stari zanati / 31

Narodne igre / 32

1.11. Znamenita Istra / 32

Istraživači istarske povijesti / 32

Istarski umjetnici / 33

Istarski književnici / 34

Istarski znanstvenici / 35

Istarski sportaši / 36

Literatura / 37

2. SMJERNICE ZA UKLJUČIVANJE ZAVIČAJNE NASTAVE U ŠKOLSKI KURIKULUM / 38

2.1. Smjernice za izvođenje zavičajne nastave u osnovnim i srednjim školama / 40

1. Uvodni dio / 40

2. Strategija aktivnog učenja - istraživačko učenje / 43

Primjer – studija slučaja / 46

Vrednovanje / 49

Kompetencije / 50

3. Planiranje zavičajne nastave / 51

Prijedlog programa zavičajne nastave – primjer / 52

4. Prijedlog tema po aktivima / 53

Primjer - aktivna metoda – upitnici / 54

5. Primjer iz prakse istraživačko-projektne nastave / 55

6. Organizacija izvanučioničke nastave –

primjer plana i aktivnosti / 58

Literatura / 59

2.2. Smjernice za implementaciju zavičajnosti u kurikulum vrtića / 60

Uvod / 60

Sukonstrukcija kurikuluma koji će poticati

razvoj kulturne baštine i zavičajnog identiteta u vrtiću / 60

Ključne dimenzije kurikuluma / 63

Prikaz projekta iz prakse / 77

Literatura / 81

3. IZVORI O ISTRI – ČUVARI ISTARSKE ZAVIČAJNE BAŠTINE / 82

3.1. Arhivi, istraživački centri, muzeji i njihove knjižnice, društva, privatne zbirke / 82

3.2. Zavičajne i privatne zbirke / 91

3.3. Knjižnice - njihove zavičajne zbirke i projekti digitalizacije građe / 94

3.4. Društva i udruge / 98

3.5. Online projekti / 100

3.6. Ostalo / 103

4. PRIMJER IZ PRAKSE – POPIS ŠKOLA I NAZIVI PROJEKATA OŠ I SŠ / 104

4.1. Tablični prikaz dosadašnjih projekata OŠ / 106

4.2. Tablični prikaz dosadašnjih projekata SŠ / 112

Poštovane odgojiteljice, poštovani odgojitelji, učiteljice i učitelji, profesorice i profesori, iznimno mi je drago što u Vašim rukama držite priručnik za Zavičajnu nastavu, jedan od projekata na koji smo u Istarskoj županiji posebno ponosni.

U vremenima brzog tehnološkog napretka i stalnih mijena, očuvati svoje posebnosti postalo je važnije nego ikada prije. Upravo s tim ciljem je Istarska županija pokrenula projekt zavičajne nastave kako bi našu djecu i mlade učili o Istri, našoj tradiciji i svemu onome što je dio našeg regionalnog identiteta. Implementacija projekta institucionalizacije zavičajne nastave je započela 2014. na 2015. godinu u predškolskim ustanovama, nastavljana je sljedeće godine u osnovnim školama te u 2016./2017. uvedena je i u srednje škole. Broj ustanova i sudionika se povećavao iz godine u godinu, tako da su danas obuhvaćene sve ustanove na području Istarske županije koje se bave odgojem i obrazovanjem mladih. Riječ je o jednom od županijskih projekata koji je najbrže prigrljen od strane djece i mladih što mi je posebno drago. Kroz projekt zavičajne nastave želi se razviti osjećaj pripadnosti djece i mladih zajednici kroz promatranje, učenje i otkrivanje Istre u svim njezinim specifičnostima. Voljeti zavičaj uči se od malih nogu. To je važno iz više razloga, jer što više volimo svoje znat ćemo voljeti i poštovati tuđe, a samim time stvarati pozitivan odnos prema svakome. Uz obrazovni, to ima i odgojni karakter u stvaranju kompletne osobnosti, jer se na taj način opća kultura pojedinca podiže na višu razinu.

Stoga, moje velike zahvale idu upravo vama, koji ste se uključili u projekt te djeci i mladima prenosite vrijedne spoznaje o našim govorima, tj. dijalektima te lokalnoj i regionalnoj povijesti, običajima i tradiciji, kojima zbog globalizacije prijete odumiranje. Rad na zavičajnim temama je potreba kojom se i u odgojnom i obrazovnom smislu može raditi s učenicima s ciljem uočavanja i prihvaćanja zavičaja kroz njegovu tisućljetnu interkulturalnost i multikulturalnost.

Želim vam puno uspjeha u daljnjem radu!

Vaš župan,
Boris Miletić

1. Priča o Istri – iskaznica Istre

Smokvenjak

MANEŠ

Z TRU

SRDELE NA SAVOR

srdele - 1 kilo
lomace ulje ud velik
bulja - 2 kusa
šmarin - 2 male gr
par
sar - 3 kusa (rož
nski ocat
ulica
rvica

Maneš

-par 150g
-kumpir 200g
-pašo 150g

Fri

-špara
-jaja
-škalo
-doma
-soli / f

maštrina
šabi nar
3 k
8 reznj čom
25 dag biza
šaka male koprive
25 dag pasela
1 miza domie šalbe
šapa bitve
domaće uje

Quako čemo pravitati:
-novešer namoči pašo
-kapulu, mrku, porluk, cuket
-čocan prodinstati
-dodati kumpir na kockice
-narizati bitve - koprivu, bit
-pašo kuhati posebno čer in
-rahi više urimčeno
-kad je kuhano, dodati parde, soli
-papar, lovansku bot 2-3, zalav
-kuhati juo po ure

SALATA Z KUHANIN KUMPIRON I DIVJIJIN RADICEN

• 4 kusa kumpira
• 2 bujga
• 1 velika terina d'lejšja matiča
• ocat
• domaće olje od ulik

Lelena maneštrina

KUNJE ZAPEČENE Z ORIHI

Kunje uperemo
v sredini i puš
lim za pečenje, sa
he malo z cukeron
skupa vršemo peći v pečnicu oko 30minuti na
180 stupnjevi.
Moremo servirati z malo šlagu.

1.1. UPRAVNI USTROJ

Istarska je županija utvrđena Zakonom o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj, kao jedna od 20 hrvatskih županija. Konstituirajuća sjednica Županijske skupštine Županije Istarske održana je 16. travnja 1993. u Pazinu. Sukladno odredbama Zakona o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi županija je jedinica područne (regionalne) samouprave čije područje predstavlja prirodnu, povijesnu, prometnu, gospodarsku, društvenu i samoupravnu cjelinu, a ustrojava se radi obavljanja poslova od područnoga (regionalnog) interesa. Skupština Istarske županije, na sjednici održanoj 23. rujna 2002., donijela je odluku o proglašenju Dana Istarske županije, koji će se obilježavati i slaviti 25. rujna. Tog su dana, 1943., predstavnici hrvatskog i talijanskog naroda na Istarskom saboru u Pazinu potvrdili odluku NOO Istre od 13. rujna 1943. o potpunom odcjepljenju Istre od Italije i njezinom priključenju Hrvatskoj.

KARTA 1. Smještaj gradova i općina Istarske županije

Županijski ustroj čine skupština, župan i zamjenici župana te upravna tijela. Istarska županija je podijeljena na 41 teritorijalnu jedinicu lokalne samouprave - na 10 gradova i 31 općinu. Zanimljivo je da Istarska županija - Regione Istriana te gradovi i općine koji imaju službeni naziv na hrvatskom i talijanskom jeziku su dvojezični. Sjedište Istarske županije i Skupštine Istarske županije je u Pazinu.

► Gradovi su: Buje-Buie, Buzet, Labin, Novigrad-Cittanova, Pazin, Poreč-Parenzo, Pula-Pola, Rovinj-Rovigno, Umag-Umago i Vodnjan-Dignano.

► Općine su: Bale-Valle, Barban, Brtonigla-Verteneglio, Cerovlje, Fažana-Fasana, Funtana, Gračišće, Grožnjan-Grisignana, Kanfanar, Karojba, Kaštelir-Labinci - Castellier-Santa Domenica, Kršan, Lanišće, Ližnjan-Lisignano, Lupoglav, Marčana, Medulin, Motovun-Montona, Oprtalj-Portole, Pićan, Raša, Sveti Lovreč, Sveta Nedelja, Sveti Petar u Šumi, Svetvinčenat, Tar-Vabriga, Tinjan, Višnjan-Visignano, Vižinada-Visinada, Vrsar-Orsera i Žminj.

Stihove pjesme "Krasna zemljo" napisao je Ivan Cukon, a uglazbio ih je Matko Brajša Rašan. Ta je svečana pjesma nastala kao himna Družbe svetog Ćirila i Metoda. Autor stihova Ivan Cukon (Medulin, 23.x.1868. – Zagreb, 7.x.1928.) bio je odvjetnik i političar, borac za nacionalna prava istarskih Hrvata. Osnivač je prosvjetnog i potpornog društva "Istra" koje je djelovalo u Zagrebu. Matko Brajša Rašan (Pićan, 11.xii.1859. – Zagreb, 5.ix.1934.) bio je poznati je etnomuzikolog i skladatelj. Skupljao je i zapisivao istarske narodne napjeve, skladao crkvene skladbe, budnice, himne i koračnice. Osnivač je pjevačkih zborova u Istri.

Krasna zemljo

*"Krasna zemljo, Istro mila
dome roda hrvatskog
Kud se ori pjesan vila,
s Učke tja do mora tvog.
Glas se čuje oko Raše,
čuje Mirna, Draga, Lim
Sve se diže što je naše
za rod gori srcem svim.
Slava tebi Pazin - grade
koj' nam čuvaš rodni kraj
Divne li ste, oj Livade
nek' vas mine tuđi sjaj!
Sva se Istra širom budi
Pula, Buzet, Lošinj, Cres
Svud pomažu dobri ljudi
nauk žari kano krijes."*

SLIKA 1. Zastava i grb
(Izvor: mrežne stranice
Istarske županije)

Koza, odnosno jarac tradicionalan je simbol Istre već stoljećima. Likovno rješenje grba, što ga je usvojila Županijska skupština 1. srpnja 2002., temelji se na jednom od povijesnih grbova Istre iz 19. stoljeća. Zastava je vodoravna plavo-zelena dvobojnica s grbom u sredini. Plava boja simbolizira istarsko nebo i more, a zelenilo unutrašnjost Istre.

Stanovništvo u Istarskoj županiji prema popisu iz 2021.

► UKUPAN BROJ STANOVNIKA: 195.237 (izvor: DZS, popis 2021.)

Narodnost	Ukupan broj	Udio u ukupnom broju stanovnika u %
Hrvati	149.152	76,40
Talijani	9.784	5,01
Srbi	5.778	2,96
Bošnjaci	4.838	2,48
Albanci	2.055	1,05
Slovinci	1.515	0,78
Romi	531	0,27
Ostali	4.689	2,40
Regionalna pripadnost	10.025	5,13
Ne izjašnjavaju se i nepoznato	6.870	3,51

Vjeroispovijest	Ukupan broj	Udio u ukupnom broju stanovnika u %
Katolici	127.529	65,32
Ostali kršćani	9.387	4,98
Muslimani	8.475	4,34
Pravoslavci	5.848	3,00
Ostale religije, pokreti i svjetonazori	1.839	0,94
Agnostici i skeptici	4.640	2,38
Nisu vjernici i ateisti	19.389	9,93
Ne izjašnjavaju se i nepoznato	17.799	8,80

1.2. PRIRODNO - GEOGRAFSKA OBILJEŽJA ISTRE

Istarski poluotok obuhvaća površinu od 3.476 km². To područje dijele tri države: Hrvatska, Slovenija i Italija. Vrlo malen dio Istre, tek sjeverna strana Miljskoga poluotoka, pripada Republici Italiji. Slovensko primorje s Koparskim zaljevom i dijelom Piranskoga zaljeva do ušća rijeke Dragonje dio je Republike Slovenije. Najveći dio, ili 3.130 km² (90% površine), pripada Republici Hrvatskoj. Većina hrvatskog dijela površine od 2.822 km² ili 4,98 posto od ukupne površine Republike Hrvatske pripada Istarskoj županiji. Ostali dio od 310 km² administrativno-teritorijalno pripada Primorsko-goranskoj županiji. Reljefnu strukturu Istre karakteriziraju: prostrani valoviti ravnjak, kompozitne doline i obale različitog pružanja; zatim brdski prostor u obliku više strukturnih stepenica Ćićarije s unutrašnjim padinama Učke, kao i manji oblici, pretežno u priobalnom pojasu. Na temelju geološkog sastava i različitih vrsta tala, Norbert Krebs odredio je 1907. tri reljefne cjeline: brdoviti sjeverni rub (*Bijela Istra*), niže flišno pobrđe (*Siva Istra*) i niske vapnenačke zaravni (*Crvena Istra*). Visoka zona Istre poznata je kao Bijela Istra i obuhvaća gorski hrbat Učke (Vojak 1401m) i gorsku skupinu Ćićarije (Planik 1272m), koji čine krajnji sjeverozapadni i sjeveroistočni dio istarskog poluotoka.

Zbog naslaga fliša, a s obzirom na veliku zastupljenost gline i njezine sive boje, središnja se Istra naziva *Siva Istra*. Obuhvaća središnji dio poluotoka, koji je odvojen od visoke zone Istre rasjednim odsjekom visokim i do 100 m. Na mnogim mjestima središnje Istre, osobito oko Pazina i Buzeta, prisutne su ogoljele uzvisine s nerazvijenim tlima, izbrazdane jarugama i drobinom koja se skuplja u podnožju padina. Zbog bujne vegetacije taj je kraj poznat i pod nazivom Zelena Istra, a u njemu prevladavaju uglavnom poljoprivredne površine. Istarski ravnjak je nisko i zaravnjeno primorsko područje koje se proteže od Piranskoga zaljeva do Plomina; blago valovita zaravan prema istoku se izdiže do visine od 400 m. S obzirom na vapnenačku podlogu i njezinu podložnost kemijskom trošenju, nastaju mnogobrojne pukotine, škrape, ponikve, uvale, špilje, jame i ponori. Prevladavaju blagi nagibi koji onemogućuju ispiranje tla pa dolazi do nakupljanja zemlje cr-

venice. Stoga je ta reljefna cjelina poznata kao *Crvena Istra*.

Zasebno geomorfološko obilježje Istre njezine su obale. Istra je, zajedno s Cresom, Lošinjem i ostalim otocima sjevernog Jadrana, prije 25000 godina činila jedinstveno kopno. Stoga su obalni predjeli Istre vrlo mladi, a formirani su pozitivnim gibanjima morske razine koja su započela i još traju od ledenoga doba.

SLIKA 2. Reljefne cjeline Istre na temelju geološkog sastava i različitih vrsta tala

Starost istarske obale je različita; zapadna je obala mlađa i do prije 10.000 godina bila je sastavni dio naplavne ravnice sjevernog Jadrana, a u jugoistočnom dio more je prodrlo ranije, stvarivši na ušćima rijeka duboke zaljeve (ušće rijeke Raše, Plominski zaljev i dr.). Potopljeni krški reljef karakterističan je za južnu i zapadnu obalu Istre. Na taj su način nastali Brijuni, manje otočne skupine uz zapadnu obalu, mnogobrojni specifični oblici između Medulina i Premanture, Limski zaljev te prirodna prostrana pulska luka. Duboki i uski Limski zaljev očiti je primjer potopljene riječne kanjonske doline u kršu, koju je svojom erozijskom snagom oblikovao Pazinski potok. Njime je u geološkoj prošlosti voda s Ćićarije otjecala u more.

Obale su također važan pokazatelj stupnja reljefne raščlanjenosti Istre. Dužina kopnenog dijela Istre iznosi 445 km, a otočnog 95 km; zajedno s otocima i otočićima iznosi 540 km. Zapadna je obala Istre razvedenija, i duga, zajedno s otocima 328 kilometara. Istočna je obala, zajedno s otočićima, duga 212 kilometara. U obalnom pojasu klima je umjereno sredozemna, a u srednjoj i sjevernoj Istri prelazi u umjerenu kontinentalnu. Sredozemna klima duž obale postupno se mijenja prema unutrašnjosti i prelazi u kontinentalnu, zbog hladna zraka koji struji s planina i zbog blizine Alpa. Najniži obalni dio, do nadmorske visine oko 150 metara ima prosječnu siječansku temperaturu iznad 4°C, a srpanjsku od 22 do 24°C. Prema klimatološkim podjelama podneblja, cjelina Istre ima umjereno toplu klimu, iako se najviši predjeli na sjeveroistoku Istre približavaju klimatskim karakteristikama gorskih, odnosno borealnih podneblja. Obalni pojas Istre često se ubraja u umjereno sredozemna, odnosno submediteranska podneblja.

Bogatstvo i raznolikost biljnoga pokrova odraz su zemljopisnog smještaja i položaja, reljefa, tla i klime. Zastupljen je biljni svijet (vegetacija) dinarskog, alpskog i sredozemnog područja, s vazdazelenim šumama hrasta crnike i makije, te listopadnim šumama hrasta medunca, graba i bukve. Mnogobrojne su životinjske vrste sisavaca, ptica, gmazova, vodozemaca i kukaca, od kojih su neke zbog rijetkosti i ugroženosti zaštićene.

Istarski poluotok, zahvaljujući iznimnom zemljopisnom položaju, obiluje prirodnim bogatstvima, od Nacionalnog parka Brijuni, Parka prirode Učka i Rta Kamenjak, do manje poznatih skrivenih dragulja. U Istarskoj se županiji nalaze 33 zaštićena područja na površini od 220,80 km², što čini 7,82% područja Županije. Najveći su Nacionalni park Brijuni i Park prirode Učka. Strogih rezervata u Istri nema, a u kategoriji posebnih rezervata zaštićeni su Motovunska šuma i Kontija (rezervati šumske vegetacije), Limski zaljev (rezervat u moru), močvara Palud (ornitološki rezervat) te Datule-Barbariga (paleontološki rezervat). U kategoriji park-šume zaštićeni su Zlatni rt i Škaraba kraj Rovinja, Šijana i Busoler kraj Pule, poluotok Kašteja kraj Medulina i brdo Soline kraj Vinkurana. Okolina Istarskih toplica kraj Buzeta, Limski zaljev, Pazinski ponor, rovinjski otoci i priobalno područje, područje Gračišće-Pićan, područje između Labina i Rapca te uvala Prtlog, Gornji Kamenjak, Donji Kamenjak, medulinski arhipelag te područje Učke izvan parka prirode pripadaju kategoriji zaštićenoga krajolika. Kao spomenici prirode zaštićene su četiri pinije u Karojbi, stablo čempresa u Kašćergu, dva stabla glicinije u Labinu, skupina stabala oko crkvice sv. Ane kraj Červara (botanički spomenici prirode), Pincinova jama (zoološki spomenik prirode), Markova jama, jama Baredine, Vela draga pod Učkom (geomorfološki spomenici prirode) te kamenolom Fantazija (geološki spomenik prirode). Drvored čempresa na groblju u Rovinju i park u Nedeščini zaštićeni su u kategoriji spomenika parkovne arhitekture. Svim zaštićenim područjima (osim Nacionalnim parkom Brijuni i Parkom prirode Učka) upravlja Natura Histrica. Najveća nevladina udruga koja aktivno djeluje na području Istre je Zelena Istra.

Brijunsko otočje smješteno je na južnom dijelu Istre. Godine 1999. proglašeno je Nacionalnim parkom. Životinjski i biljni svijet Brijuna bogat je mnogobrojnim autohtonim i unesenim biljnim i životinjskim vrstama. Posebno mjesto zauzima Stara maslina koja i nakon 1600 godina daje plodove. Od iznimne su važnosti i tragovi i ostaci dinosaura koje stručnjaci smještaju u doba krede. Premanturski poluotok najjužniji je dio Istre. Zbog iznimnih prirodnih vrijednosti, njegov je južni dio, Punta, proglašen 1996. zaštićenim područ-

jem pod nazivom Rt Kamenjak. Dom je 600 biljnih vrsta koje su sve zakonom zaštićene. Posebno se ističu orhideje kojih ima tridesetak vrsta. Kopno i podmorje Punte nastanjuju iznimne životinjske vrste. Zabilježeno je tako 50 vrsta danjih leptira. Podmorje obiluje faunom, od algi i školjaka do riba i sredozemne medvjedice. Sredozemna medvjedica kao i konjic dugokljunić, plemenita periska, prstac i drugi, strogo su zaštićene vrste. Kao i na Brijunima, u uvali Pinižule i otočiću Fenoligi pronađeno je stotinjak otisaka dinosaurovih stopala.

Planina Učka dominira Istrom i spaja je s kontinentom. Učka i dio područja Ćićarije proglašeni su 1999. zaštićenim područjem. Bogata livadna i druga antropogena staništa Učke kriju brojne endemske, ugrožene i zaštićene biljne i životinjske vrste. Tako je na području parka očuvan i endemska biljka, učkarski zvončić, a moguće je vidjeti i rijetke ptice poput bjeloglavog supa i surog orla. Najveći dio Učke prekriven je bukovom šumom, s nešto crnoga graba, hrasta te crnoga bora, dok su gospodarski posebno važni nasadi pitomog kestena. Jedan od zasigurno najatraktivnijih lokaliteta Parka prirode Učka svakako je kanjon Vele drage. Ovaj prirodni fenomen, od 1963. zaštićen je kao rezervat prirodnog predjela, a od 1998. kao geomorfološki spomenik prirode.

Među važnije prirodne znamenitosti spada i uvala Palud, jedini ornitološki park u Istri, smještena osam kilometara od Rovinja i Limski zaljev koji se nalazi između Rovinja i Vrsara. Riječ je o morem potopljenoj krškoj dolini dugoj gotovo 13 kilometara. Na zaljev se nastavlja Limska draga koja ulazi u unutrašnjost poluotoka, skoro do samog srca Istre. Sam naziv za Limski kanal i dragu dolazi od latinske riječi Limes, što znači granica. U ovom slučaju granica između rimskih kolonija Pola i Parentium.

Geološki procesi tipični za krška područja stvorili su u Istri više od 1300 speleoloških objekata. Radi se o jamama, špiljama, pećinama i ponorima od kojih su neki, poput Rašporskog ponora među najdubljima na svijetu. Veći dio ovih objekata mogu posjetiti i istražiti samo profesionalni speleolozi. Pazinska jama proglašena je važnim krajolikom. Ovaj tajanstveni ponor Pazinčice nad kojim još od ranog srednjeg vijeka stoji pazinski Kaštel, nadahnua je romanopisca Julesa Vernea da u romanu *Mathias Sandorf* provede svog junaka kroz tminu jame nakon bijega iz Kaštela. Istra obiluje špiljskim objektima. Neki od njih su valorizirani i dostupni za posjetitelje. Jedna od najvećih spilja u Istri je spilja Mramornica. Spominje se već davne 1770. kada ju je posjetio i opisao poznati putopisac Alberto Fortis. Jama Baredine je krški fenomen, geomorfološki spomenik prirode i prvi speleološki lokalitet Istre uređen za turističku namjenu, za posjete otvoren od 1995. U srcu Istre, kraj sela Feštini, nedaleko od Žminja svojim se prirodnim ljepotama ističe spilja Feštinsko kraljevstvo.

Istarske rijeke Raša, Mirna, Dragonja, Boljunčica, Pazinski potok (Pazinčica, Fojba), uz mnoštvo malih potoka, oblikovale su kroz tisućljeća prostrane doline, usjeke, jame i strme kanjone. Aktivnost ovih danas malenih i pitomih vodotokova, stvorila je niz zanimljivih lokacija. Selo Kotli dobilo je ime po udubinama koje je Mirna padajući u slapovima dubila u kamenu. Nekad je to bilo gospodarski najjače selo na Humštini, a danas su Kotli zaštićena ruralna sredina. Spuštajući se prema Buzetu Mirna je oblikovala jezerca, slapove, usjeke uz koje je uređena staza „Sedam slapova“. Jedan od najljepših slapova u Istri je 24,5 metara visok Sopot pored Pićna, do kojeg vidi Staza sv. Roka. Pored Momjana nalazi se spilja Cingarella i istoimeni slap. Pješačka staza Dolinom mlinova iz Pazina vodi prema slapovima Pazinski krov i Zarečki krov.

Budući da je smještena na razmeđu između Sredozemnog mora i planinskih lanaca Dinarida i Alpa, u Istri s biljno geografskog gledišta možemo pronaći biljne vrste dinarskog, alpskog i sredozemnoga područja. Danas u Istarskoj županiji šume zauzimaju oko 34% ukupne površine. Četiri reprezentativne šumske zajednice smještene na istarskom poluotoku su šuma hrasta crnike i crnog jasena, šuma hrasta medunca i bijelog graba, bukova šuma s jesenskom šašikom i kulture crnog bora. Za očuvanje prirodne raznolikosti i samog života u Istri od iznimne su važnosti zaštićena šumska područja. Tu ubrajamo Posebni rezervat šumske vegetacije Motovunska šuma koji se prostire na površini od 275 ha od Istarskih toplica do pritoka Butonige u rijeku Mirnu, Posebni rezervat šumske vegetacije je Kontija, sjeverno od Limskog zaljeva, kao i park-šume Šijana, Busoler, Zlatni rt i Škaraba.

Promet se uglavnom odvija gustom cestovnom mrežom. Donedavno glavna cesta Trst–Kopar–Buje–Pula–Labin–Rijeka (dio Jadranske magistrale) nadomješta se suvremenom brzom cestom (Istarski ipsilon) Buje–Kanfanar–Pula i Kanfanar–Pazin–Tunel “Učka”, kojom se odvija glavna putničkog i teretnog cestovnog prometa. Istarska županija svoj značajni razvitak u pomorstvu doživljava sredinom 19. st. kada Austro-Ugarska Monarhija odlučuje sagraditi svoju glavnu ratnu luku - luku Pula. Iz tog razdoblja datira cjelokupna izgradnja luke Pula, njezinih obala, brodogradilišta i lukobrana. Izgradnjom lukobrana te svojim prirodnim karakteristikama i geografskim položajem (prostorna zaštićenost i dovoljna dubina mora) Pulska se luka svrstava u jednu od najboljih prirodnih luka na cijelom Jadranu. Istarska županija obuhvaća 7 luka županijskog značaja: Pula, Brijuni, Rovinj, Poreč, Novigrad, Umag i Plomin. Lukom Bršica koja se nalazi na prostoru Istarske županije upravlja Lučka uprava Rijeka. Istarska županija je stalnom trajektnom vezom povezana s otokom Cresom putem trajektnog pristaništa na relaciji Brestova-Porozina. Od ostalih putničkih veza pomorskim putem, u funkciji je veza iz Pule za Zadar koja je sezonskog karaktera, te nekoliko brodskih turističkih veza sezonskog karaktera prema Veneciji i Trstu čija su pristaništa iz turističkih sjedišta (Poreča, Rovinja, Umaga i Pule).

Potreba za izgradnjom željeznice u Istri generirana je u vremenu početka razvoja različitih industrijskih djelatnosti u 19. stoljeću; brodogradnje, građevinskog materijala, strojne i elektroindustrije, ujedno i vremenu jakih vojnih interesa Austrije. Nastavno na izgradnju pruge Beč - Trst, 1876. otvorena je za promet pruga Divača - Pula (dužine 122 km) s ogrankom Kanfanar - Rovinj (21km). Zapadni dio Istre, unatoč mnogim nastojanjima, povezan je s Trstom tek početkom 20. stoljeća (1902.), kada je izgrađena i u promet puštena uskotračna pruga Poreč - Trst (123,1 km), čuvena “Parezana”, koja je ukinuta 1935. Krajem 1951. izgrađena je i otvorena pruga Lupoglav - Štalije, (52,4 km) namijenjena prvenstveno prijevozu tada veoma vrijednog energenta, raškog ugljena. Bilo je predviđeno povezivanje te pruge s Rijekom i Zagrebom, tunelom kroz Učku, no to nikada nije ostvareno. Istarske pruge, pulska i raška, temeljito su obnovljene sredinom osamdesetih. Kao važno gospodarsko odredište povezana je i teretna luka Bršica 1979. Do značajnih promjena uloge istarskih pruga dolazi početkom devedesetih, kada ih u hrvatskom dijelu Istre preuzimaju Hrvatske željeznice. Pruge, sada ukupne dužine 152,5 km uključujući i 2,7 km industrijskih kolosijeka, su praktički „odsječene” od hrvatskih (osim posredne veze preko slovenskih pruga) i postaju pruge lokalnog značaja.

U Istarskoj županiji nalazi se Zračna luka Pula otvorena za međunarodni i domaći zračni promet 1967. Zračna luka je u mogućnosti primati veće zrakoplove i zbog povoljnih meteoroloških i tehničko tehnoloških uvjeta ona je alternativna luka za Hrvatsku te zračne luke nama bližih zemalja. Na području Istarske županije postoji još i manja zračna luka Vrsar koja se koristi za turistički promet malih zrakoplova, sportske i izletničke letove i sl., te nekoliko sportskih uzletišta - sletišta: od kojih je prostorno najpovoljnije ono u Medulinu (Campanož), a za potrebe sportskog letenja jedrilicama i zmajevima, tj. paragliding koriste se i lokacije u Karigadoru i Buzetu.

1.3. GOSPODARSTVO

Istarsko gospodarstvo je vrlo raznoliko. Ima razvijenu prerađivačku industriju, građevinarstvo, trgovinu, morsko ribarstvo i uzgoj ribe, poljoprivredu i transport. Po broju gospodarskih subjekata i prema financijskim pokazateljima poslovanja prednjače djelatnosti: prerađivačka industrija, turizam i trgovina. Istra je tradicionalno najposjećenija turistička regija u Republici Hrvatskoj. U području industrije razvijena je brodo-

gradnja, proizvodnja građevinskog materijala (vapno, cement, cigla, kamen), duhanskih proizvoda, namještaja, električnih strojeva i uređaja, dijelova za automobilsku industriju, stakla, obrada metala, plastike, drva, tekstila i proizvodnja hrane.

Još u antičko doba stanovništvo Istre bavilo se ratarstvom, vinogradarstvom, maslinarstvom i ribarstvom. Zahvaljujući specifičnim zemljišno-klimatskim uvjetima uzgoj maslina, maslinovo ulje i njegova upotreba u Istri postoje još od I. st. pr. Kr., što potvrđuju mnogobrojni nalazi tijesaka za masline, spremišta za ulje, radionice za izradu amfora te razni zapisi o visokoj kakvoći ulja. U novijoj povijesti do njegovog najvećeg zaostajanja na području Istre došlo je 1945.–1990. Brži razvoj maslinarstva započeo je 90-ih zahvaljujući UN-ovim projektom u svrhu obnove maslinarstva te poticajnim mjerama države i Županije, kako u obnovi tako i u sadnji novih maslina. Neke od autohtonih i istarskih sorti su buža, rosinjola, crnica, bjelica, i druge, te strane sorte leccino, frantoio, pendolino i druge.

Industrijska se proizvodnja (industrija) počela uvoditi u Istru u XVIII. st.: najprije je u okolici Buzeta, kraju razvijenoga stočarstva, 1760. otvoren pogon tkaonice s 50 razboja i bojaonicom. Ubrzo potom počinje znatnija eksploatacija ruda (rudarstvo), preradba sumporne rude u dolini rijeke Mirne i vađenje kremenoga pijeska u okolici Pule, a 1807. otvaraju se prvi ugljenokopi kamenoga ugljena u Raši i niz kamenoloma za vađenje ukrasnoga kamena. Nakon uspostave a vlasti Habsburške Monarhije, a potom Austro-Ugarske nastaju velike društvene promjene (ukida se kmetstvo). Pula 1853. postaje glavnom ratnom lukom Monarhije i u njoj se 1856. postavljaju temelji pomorskog arsenala (brodogradnja). Željeznička pruga Divača-Pula (željeznički promet, promet), izgrađena 1876., znatno je potaknula razvitak istarskog gospodarstva. Podižu se tvornice duhana i preradbe ribe u Rovinju te uređuje mondono ljetovalište na Brijunima (turizam i ugostiteljstvo). Nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije Istra, priključena Italiji 1918., gubi dotadašnju stratešku važnost, te znatno opada zaposlenost i općenito se smanjuje gospodarska djelatnost, osim u eksploataciji raškoga ugljena, boksita i kremenoga pijeska, kojih se proizvodnja povećala zbog potreba talijanske vojne industrije i njezinih priprema za rat.

Tijekom II. svjetskog rata Istra je pretrpjela velika razaranja, te su prve poslijeratne godine bile usmjerene u obnovu gospodarstva i prateće infrastrukture. Najznačajnije su se razvili prerađivačka industrija i turizam. Osim izrazito izvozno usmjerene brodogradnje u Puli, ubrzano se razvijaju i druge industrijske grane: prerada duhana i ribe u Rovinju, proizvodnja nemetala u Puli, Koromačnom i Umagu, tekstilna industrija u Pazinu i Puli, prerada plastičnih masa i kemijska industrija u Pazinu i Umagu, metalna industrija i strojogradnja u Puli, Labinu i Raši, automobilska industrija u Buzetu i druge.

Naglo se šire turizam i ugostiteljstvo, posebno na zapadnoj obali Istre - Poreču, Rovinju i Umagu, koji su nakon velikih ulaganja u smještajne kapacitete i prateću infrastrukturu postali pokretačima hrv. turizma i vrlo traženim europskim turističkim odredištem. Nakon što je zbog naglog odlaska turista u kolovozu propala turistička sezona 1991., sezona 1992. nije dala nikakva rezultata, a cijelo hrvatsko gospodarstvo zbog ratnih je naprezanja i otežanih uvjeta rada došlo na rub propasti. Ono se u Istri počelo donekle oporavljati 1994. i 1995., ali tek nakon vojno-redarstvene akcije Oluja (kolovoz 1995.) bili su stvoreni pogodni uvjeti za početak potpunog oporavka Hrvatske u novim mirnodopskim okolnostima.

U pretvorbi i privatizaciji nekadašnjih društvenih poduzeća izgubljeno je mnogo radnih mjesta, a mnoge su tvornice prestale postojati. Gospodarske su neprilike tisuće radnika i umirovljenika natjerale na rad u inozemstvu, najčešće u bližim talijanskim regijama. Prijelaz tisućljeća donio je postupno poboljšanje, a najveće se nade polažu u dodatni turistički razvoj. U prvim desetljećima XXI. stoljeća Istarska županija potencira razvoj IKT sektora (informacijska i komunikacijska tehnologija). Tvrtke u IKT sektoru bave se novim tehnologijama i postižu globalni uspjeh te predstavljaju razvojnu perspektivu. Usmjerene su na inovativne tehnologije, razvijanje inovativnih proizvoda i usluga, a klijenti su im vodeće svjetske kompanije.

Poljoprivreda je u Istri još od najstarijih vremena bila važna gospodarska grana i glavno zanimanje ovdašnjih stanovnika. Povoljan geografski položaj, pitomi teren, plodna zemlja, ali i blizina mora, utjecali su na razvoj poljoprivredne proizvodnje. Od rimskih vremena postoje pisani podaci o razvoju i strukturi poljoprivrede u Istri. Najzastupljenije poljoprivredne kulture toga vremena bile su žitarice, masline i vinova loza. U bizantskom razdoblju doneseni su prvi agrarni zakoni (VII. st.) kojima se reguliraju odnosi među subjektima u proizvodnji i daju smjernice za razvoj poljoprivrede. Nakon nekoliko stoljeća napretka, epidemije kuge i ratna zbivanja između XIV. i XVII. st. u više su navrata desetkovale stanovništvo Istre. Mletačke vlasti provodile su organiziranu kolonizaciju Istarskog poluotoka izbjeglicama iz područja koja su bila zahvaćena ratom sa Osmanlijama (Dalmacija, Crna Gora, Bosna, Albanija i Grčka). Također, austrijske vlasti su provodile kolonizaciju unutrašnjih dijelova Istre s doseljenicima iz kontinentalnih krajeva monarhije (Gorski kotar, Lika, Kordun). Doseljenicima je dodjeljivana zemlja izvan naseljenih mjesta za obrađivanje. Svojim dolaskom doseljenici su donosili nove sorte poljoprivrednih kultura te utjecali na promjenu u strukturi poljoprivrede jačanjem stočarstva. Doseljeni Grci donose vinovu lozu sorte malvazija, koja je dobila ime po grčkom otočiću Monemvasija uz obale poluotoka Peloponeza. Kasnije će vino proizvedeno od te loze postati jedan od najcjenjenijih autohtonih istarskih poljoprivrednih proizvoda. Do sredine XX. st. poljoprivreda je bila glavna gospodarska djelatnost, a do kraja XX. st. njezin je udio u gospodarstvu Istarske županije pao na manje od 10%. Premda je imala povoljne prirodne uvjete za razvoj, vrlo se sporo razvijala zbog intenzivnih procesa deagrarizacije i depopulacije sela, koji su bili poticani gospodarskom politikom od 1945. do 1990-ih. Najvažnije su gospodarske djelatnosti vinogradarstvo i vinarstvo, stočarstvo (govedarstvo, peradarstvo, svinjogojstvo, ovčarstvo), maslinarstvo (maslina, maslinovo ulje), povrćarstvo, ratarstvo, proizvodnja ukrasnog i krmnoga bilja te sješenarstvo. Istra je dobitnik brojnih međunarodnih priznanja za svoje doprinose u poticanju razvoja poduzetništva. Istra je regija koja se konstantno razvija. Strateški zemljopisni položaj i dobra prometna povezanost između Europe i Mediterana, očuvanost prirodnih bogatstava, stabilnost regionalne politike i suradnja s mnogim regijama u inozemstvu, čine Istru primamljivom destinacijom za strana ulaganja.

1.4. TURIZAM

Turizam spada među najvažnije istarske gospodarske grane. Pogoduje mu blizina tržišta turističke potražnje (osobito Italije, Austrije, Slovenije i drugih srednjoeuropskih zemalja), bogata i vrijedna ponuda prirodnoga i kulturnog ambijenta Istre, vrstan hotelijersko-turistički menadžment i kvalitetne usluge. Istarski turizam ima gotovo dvostoljetnu tradiciju. U prvoj polovici devetnaestog stoljeća pokrenut je izletnički i kulturni turizam, a s vremenom su se razvili zdravstveni, kupališni, aristokratski, sportsko-rekreacijski, nautički, lovni, masovni, kongresni, naturistički, ekološki i drugi oblici turizma. Nekoliko je razdoblja u razvoju istarskog turizma: prosperitetno razdoblje do sredine 1914., potom stagnacijsko razdoblje pod talijanskom upravom 1919.-41., ponovno oživljeno 1945.-60. i drugo prosperitetno razdoblje 1960.-90., nagla depresija za Domovinskoga rata 1991.-95., te najnovije razdoblje pojačane uporabe turističkog potencijala i oplemenjivanja ponude. Razvoj zdravstvenog turizma u Istarskim toplicama 1817. može se smatrati kao početak turizma u Istri. Pacijenti su bili smješteni u drvenim barakama i liječeni termalnim vodama. Godine 1828. organiziran je izlet brodom iz Trsta u Pulu, a 1838. godine Francesco Ongaro u jednom trščanskom listu opisuje izlet u Istru. Iste godine Učku posjećuje strastveni botaničar, saski kralj Fridrik August II., potom i 1845., oba puta u

pratnji budućega hrvatskoga bana Josipa Jelačića. Parobrodsko društvo „Austrijski Lloyd“ 1844. godine uvodi stalnu izletničku liniju na relaciji Trst-Rijeka. Povjesničar Pietro Kandler tiskao je turistički vodiče *Cenni al forestiero che visita Pola* (1845.) i *Cenni al forestiero che visita Parenzo* (1845.), u kojima su prikazani povijesni razvoj i spomeničko naslijeđe Pule i Poreča. Željeznička pruga koja je povezivala Pulu i Pazin s unutrašnjošću Austro-Ugarske Monarhije otvorena je 1876. Željeznica je imala veliku ulogu u pogledu vojnih potreba, no značajnu ulogu odigrala je i u razvoju turizma povećanjem putničkog prometa.

Usporedno s turizmom razvijalo se i hotelijerstvo. Umjesto gostionica i prenoćišta, skromnih kapaciteta i gastronomske ponude, ponekoga raskošnoga dvorca pri kraju devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća grade se prvi moderni hoteli: Kvarner 1884. i Imperial 1885. u Opatiji, Neptun I., II., III. i Karmen na Brijunima, Riviera 1908. u Puli, Riviera 1910. u Poreču i Adriatic 1913. u Rovinju. Neki su od tih hotela imali unutrašnji bazen s grijanom morskom vodom i mogućnošću kupanja cijele godine, sportske terene i ostale sadržaje visokoga standarda, koji su mogli zadovoljiti ukuse probраниh gostiju iz najviših društvenih slojeva, te sportaše. Turizam se razvija i u unutrašnjosti Istre, tako je još sredinom XIX. stoljeća izgrađen hotel Fontana u Buzetu. Godine 1909. u Medulinu je utemeljeno Društvo za uljepšavanje Medulina i okolice koje se može smatrati početkom prve turističke organizacije u Istri. Istra s Krkom i zapadnokvarnerskim nizom otoka, već se na početku dvadesetog stoljeća izdvojila kao vodeća turistička regija na istočnom dijelu Jadrana. U tom se području 1912. gotovo polovica svih turističkih dolazaka u Istru odnosila na Opatiju koju su tada popularno zvali „zimski Beč“ i „Jadranska Nica“. Bilo je to razdoblje pretežito aristokratskoga turizma, prestiža, rastrošnosti, prosječno dugoga boravka i ograničenoga kretanja izvan obalnoga stacionara.

Za vrijeme talijanske vladavine dolazi do pada turističkog prometa izazvanoga lošom gospodarskom politikom u anektiranim krajevima, oslabljenim tradicionalnim tokovima iz zemalja nastalih nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije te promjenom motiva putovanja i strukture gostiju. Nakon što je Istra priključena Hrvatskoj 1947. (i Bujština 1954.), postupno se oporavlja turizam i hotelijerstvo. Nagli razvoj započinje 1960-ih, kad su se emitivne turističke zemlje, koje gravitiraju sjevernom Jadranu, oporavile od ratnih posljedica i podignule društveni standard. Istra zbog turizma doživljava znatne promjene u kretanjima stanovništva. Poletu istarskog turizma pridonijele su hotelijersko-turističke tvrtke Riviera holding i Plava laguna Poreč, Istraturist Umag, Anita Vrsar, Jadranturist Rovinj, Arenaturist Pula, Rabac ugostiteljstvo i turizam d. d. i Riviera hoteli Opatija te izgradnja mnogobrojnih marina.

Razvoj turizma nakon proglašenja neovisnosti Hrvatske 1991. i tijekom Domovinskoga rata do 1995. bio je u stagnaciji. Daljnji razvoj Hrvatske omogućio je razvoj slobodnog tržišta, prodaju i kupnju gotovo svih turističkih objekata i poduzeća u Istri. Na cijeni više nisu samo more, zemljišta i kuće uz obalu, počinje se valorizirati i unutrašnjost Istre, vraća se interes za autohtonom i autentičnom ponudom. Privatizacijom hotela pritiječe poglavito inozemni kapital, kojim se podiže kvaliteta i konkurentnost usluga. Pozitivnim rezultatima pridonose izgradnja marina za potrebe nautičkoga turizma te uključivanje maloga poduzetništva (hoteli s malim kapacitetima, najčešće u obiteljskom vlasništvu) s vlastitim ekološkim proizvodima, uglavnom u unutrašnjosti Istre. Današnja turistička Istra obiluje mnoštvom najraznovrsnijih turističkih kapaciteta i sadržaja od onih na njenom obalnom, primorskom dijelu, do onih sve aktualnijih i traženijih u unutrašnjim ruralnim područjima. Osim već poznatog stacionarnog turizma u mnogobrojnim hotelima, apartmanskim naseljima, kampovima, privatnom smještaju, danas je u Istri sve više razvijen nautički turizam, kongresni, izletnički, lovni i ribolovni, agroturizam, kulturni, eno-gastronomski, sportsko-rekreacijski, ronilački, konjički te ekološki turizam.

1.5. ISTRA ZNANJA

U Istarskoj županiji danas djeluje ukupno 48 matičnih škola s pripadajuće 62 područne škole te 24 srednje škole. Sredinom XX. stoljeća dva su istarska intelektualca zaslužna za otvaranje prvih visokoškolskih ustanova. Zahvaljujući dr. Miji Mirkoviću 1960./1961. otvoren je prvi dvogodišnji visokoškolski studij ekonomije (Viša ekonomska škola), koja se razvila u Fakultet ekonomije i turizma "Dr. Mijo Mirković". A za otvaranje Pedagoške akademije u Puli 1961./1962. zaslužan je profesor Tone Peruško. Pedagoška akademija razvija se s vremenom u Filozofski fakultet u Puli i Visoku učiteljsku školu u Puli, današnji Fakultet za odgojne i obrazovne studije. Preustroj visokoškolskih ustanova i otvaranje novih studija i smjerova dodatno je obogatilo visokoškolsko obrazovanje u Istri te je 29. rujna 2006. osnovano i Sveučilište Jurja Dobrile u Puli. Pod Sveučilištem Jurja Dobrile u Puli djeluju: Fakultet ekonomije i turizma "Dr. Mijo Mirković", Fakultet informatike, Fakultet prirodnih znanosti, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Filozofski fakultet, Medicinski fakultet, Tehnički fakultet, Dizajn i audiovizualne komunikacije i Muzička akademija. Visokoobrazovna institucija koja djeluje u Istri je i Istarsko Veleučilište – Università Istriana.

1.6. ISTRA IZ PERSPEKTIVE EUROPSKE REGIJE

Istra, kao multikulturalna i multietnička pogranična regija, po svom povijesno-zemljopisnom aspektu tradicionalno teži razvoju međunarodnih veza i odnosa sa susjednim državama Europske unije. Mnogi njezini građani desetljećima žive kao „radnici-putnici“ unutar europskih zemalja, stoga je uklanjanje graničnih kontrola donijelo velike mogućnosti, ali i velike izazove. Smanjivanje intenziteta odlaska mladih ljudi iz Istre u ostale dijelove EU ovisit će puno i o njihovoj informiranosti o mogućnostima koje EU pruža i bez permanentnog odlaska. Sudjelovanje u mnogim programima za mlade može omogućiti jače djelovanje u svojoj državi u cilju jačanja ovih teritorija i građenja većeg standarda, za kojim svaki građanin teži. Kada se govori o standardu misli se na sve oblike življenja, ne samo ekonomske, stoga uključivanje u društvene procese i sudjelovanje u demokratskim odlukama i procesima vodi do poboljšanja socijalne slike jedne zajednice. Politička suradnja Istarske županije s međunarodnim organizacijama ima za cilj poticanje gospodarske, kulturne, znanstvene i drugih oblika suradnje. Temeljem suradnje s međunarodnim organizacijama stječe se iskustvo i novo znanje u raznim područjima regionalnog razvoja. Cilj uključivanja i sudjelovanja u radu takvih tematskih partnerskih mreža je unaprijediti određeni sektor, upoznati se s europskom regulativom, dobrim praksama, stvoriti partnerske odnose s drugim regijama te u konačnici stvoriti i realizirati zajedničke razvojne projekte. U smislu djelovanja u radu međunarodnih organizacija, prije svega onih koje okupljaju regionalnu razinu vlasti, Istarska županija je članica te njezini predstavnici surađuju s brojnim međunarodnim organizacijama, inicijativama i mrežama. Među najvažnijima zasigurno su Skupština europskih regija (Assembly of European Regions – AER), najveća nezavisna mreža regionalnih uprava u široj Europi koja okuplja 35 zemalja uz 15 međuregionalnih organizacija, u kojoj je Istarska županija članica od 1994., zatim Institut regija Europe (Institute of the Regions of Europe – IRE) sa sjedištem u Salzburgu, gdje je Istarska županija bila jedan od osnivača 2005., te Jadransko-jonska euroregija (Adriatic-Ionian Euroregion – AIE), organizacija osnovana u Puli 2006.

Veliku važnost za Istarsku županiju također imaju Savez Alpe – Jadran (Alps-Adriatic Alliance), Europska asocijacija lokalne demokracije (European Association for Local Democracy – ALDA), Skupština europskih vinskih regija (Assembly of European Wine Regions – AREV), Mreža mediteranskih modelnih šuma (Mediterranean Model Forest Network – MMFN), Mreža europskih regija za konkurentan i održivi turizam (Network of European Region for a Sustainable and Competitive Tourism – NECSTouR), te R2o - Regije za klimatsko djelovanje (R2o – Regions of Climate action). Istarska županija suradnju ostvaruje i s Kongresom regionalnih i lokalnih vlasti Vijeća Europe i Odborom regija Europske unije. Naša je županija pridruženi član u Europskoj udruzi regija za izvorne proizvode (Association of European Regions for Products of Origin – AREPO) te u mreži Europske regije za inovacije u poljoprivredi, prehrani i šumarstvu (European Regions for Innovation in Agriculture, Food and Forestry – ERIAFF). Istarska županija razvija i unapređuje suradnju s prijateljskim regijama iz Europe i svijeta, s kojima je realizirala niz zajedničkih projekata financiranih iz međunarodnih izvora.

1.7. POVIJESNI PREGLED ISTRE

Istra se odlikuje bogatom i raznolikom kulturnom i povijesnom baštinom. Zbog svojeg povoljnog zemljopisnog položaja kroz povijest je bila sjecište i granica kultura, naroda i civilizacija. Tu su u doticaju bili histarski, rimski, germanski, neoromanski, slavenski i mnogi drugi manji ili veći kulturni entiteti i etničke skupine koje su ostavile svoj trag na našem poluotoku.

Najstariji tragovi ljudskog života u Istri sežu u paleolitik. Tragovi ljudske aktivnosti razasuti su po cijelom poluotoku, najčešće u pećinama od kojih su neke arheološki istražene. Najstariji predmet izrađen ljudskom rukom na tlu Hrvatske pronađen je u Šandalji, nalazištu kraj Pule. U Romualdovoj pećini, koja se nalazi na južnim obroncima Limskog kanala pronađene su paleolitičke slikarije stare više od 30.000 godina i koje su jedinstven primjer paleolitičke umjetnosti na području Hrvatske. Brončano doba razdoblje je nastanka gradina, utvrđenih naselja na uzvisinama građenim tehnikom suhozida velikim kamenim blokovima. Među najbolje očuvane i istražene gradinske lokalitete možemo ubrojiti gradine Monkodonja kod Rovinja, Picugi kod Poreča, Vrčin kod Vodnjana, Kunci kod Labina itd. U željezno doba (I. tisućljeće prije Krista) Istra je najvećim dijelom bila naseljena Histrima. Na području zapadne i središnje Istre sve do rijeke Raše obitavali su Histri, po kojima je Istra dobila ime. Njima srodno pleme Liburni živjeli su od Raše na istok i protezali se današnjim Hrvatskim primorjem do Krke u Dalmaciji. Taj je dio Istre nosio naziv Liburnija, pod kojim je danas poznat kraj od Brseča do Rječine. Na sjevernim su rubnim dijelovima Istre, na Krasu bili Japodi, ilirsko-keltskoga podrijetla. Istarska su ilirska plemena imala kontakte s grčkom civilizacijom, o čemu svjedoči i mit o Argonautima i legenda o osnivanju Pule. Iz ilirskog su doba ostali mnogi ostaci materijalne kulture, koji se mogu naći po čitavoj Istri. Oko 400. godine prije Krista doseljavali su se Kelti od zapada prema istoku, ali se s vremenom potpuno asimiliraju s Histrima. Nakon pada Nezakcija 177. pr. Krista, kamo se sklonio posljednji histarski kralj Epulon, Rimljani zauzimaju Istru.

Od tada u Istri započinje razdoblje rimske prevlasti. Rimljani su vrlo uspješno proveli kolonizaciju Istre. Prvi rimski car Oktavijan August, na prijelazu milenija pomaknuo je granicu Rimskog Carstva s rijeke Rižane na rijeku Rašu. Propašću Zapadnoga Rimskoga Carstva, 476. godine završilo je razdoblje antike koje je ostavilo neizbrisive tragove na istarskom poluotoku. Tragove Rima nalazimo u tkivu urbanih sredina Pule i Poreča, u imenima gradova, naselja, rijeka, u trasama cesta... O sjaju antičke Pule svjedoče nam Arena, Malo rimsko kazalište, Augustov hram, Herkulova vrata, Dvojna vrata, Slavoluk Sergijevaca.

Zanimljivo je da su pulske antičke spomenice privukle pozornost mnogih slavni umjetnika poput Andree Mantegne, Michelangela Buonarrotija i Andree Palladija. Raster ulica rimskog Parentiuma, današnjeg Poreča, ostaci Neptunova hrama, kao i ime glavne ulice Dekumanus, trajni su podsjetnik na tu daleku prošlost. Izvan urbanih središta pronađeni su ostaci ladanjskih vila (*villa rustica*) i gospodarskih objekata. Neki od najznačajnijih lokaliteta su Vižula pored Medulina, Lorun pored turističkog naselja Čvarar Porat i vila u zaljevu Verige na Brijunima. Uz to, uz obalu Istre i u unutrašnjosti razasuto je mnoštvo objekata poput cisterni, kamenoloma, podvodnih lokaliteta, kao i toponima s jasnim latinskim korijenom.

Nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva, Istrom su najprije zavladaali Istočni Goti (476. – 539.), a potom Bizant. U Istri će bizantska vlast potrajati sve do 788. godine. U VII. stoljeću na istarski poluotok provaljuju i doseljavaju se Slaveni. Po svjedočenju bizantskog cara Konstantina Porfirogeneta u X. stoljeću hrvatska država prostirala sve do Učke. Rani srednji vijek je za Istru značio razdoblje stalnih političkih i vojnih nemira i prevrata. Osjećaj nesigurnosti vidljiv je u promjenama u strukturi i položaju naselja. Neka su središta napuštena (kao primjerice Nezakcij), a neki uzvišeni ili bolje zaštićeni položaji su ponovno nastanjeni. Pitoreskni gradići poput Motovuna, Grožnjana, Huma, Oprtlja, Bala, Pićna, Draguča, kao i danas veći gradovi poput Rovinja, Vodnjana, Buja, Buzeta, Labina, Novigrada, Pule i Poreča okružili su se zidinama kako bi se zaštitili u tim nemirnim vremenima. Ranom srednjem vijeku pripadaju i crkve Sv. Marije Formoze u Puli, koja se, kako i samo ime kaže, nekada isticala ljepotom i koju je osnovao nadbiskup ravenki Maksimijan, podrijetlom iz Vistruma (Veštar pored Rovinja), sv. Andrije u Betigi i sv. Sofije u Dvigradu. Nažalost, povijesne prilike nisu pošteđjele te lokalitete od propadanja tako da su sačuvani samo dijelovi arhitekture i ostaci temelja. Posebno mjesto zauzima Dvigrad. Danas su vidljive ruševine sjevernog grada Monkaštela, dok su ostatci Kaštel Parentina, napuštenog već u X. stoljeću, prekriveni vegetacijom. Monkaštel je napušten tijekom XVII. stoljeća. Relativno naglo napuštanje grada dopustilo je da njegov tadašnji izgled dođe do nas nepromijenjen kroz stoljeća, usprkos devastacijama i urušavanjima.

Istrom su u X. i XI. st. vladale njemačke feudalne obitelji, osim istočnog dijela, koji pripada Hrvatskoj do početka XII. st. Istra je zasebna markgrofovija, koju rimsko-njemački carevi daju u feud raznim velikaškim obiteljima. Car Henrik IV. nominalno upravu nad Istarskom markom predaje akvilejskom patrijarhu. Već od X., a osobito kroz XI. i XII. stoljeće Venecija se nameće kao sjevernojadranska sila koja pokušava zapadnoistarske obalne gradove dovesti u zavisano položaj.

Po cijeloj Istri razasuti su ostaci utvrda – feudalnih kaštela koji su obilježili istarsku srednjovjekovnu arhitekturu. Nijedan kaštel nije bio neosvojiv te su svi bili napadani, osvajani, rušeni i paljeni. Prvi pisani dokument o ovim građevinama seže u 983. godinu, dok najintenzivniju gradnju kaštela bilježe sljedeća stoljeća. Arhitektonski su vrlo slični, svi su građeni od kamena, sastoje se od glavne kule, zidina, zgrade za stanovanje, gospodarskih prostorija i otvorenog dvorišta. Smješteni su na strateški važnijim položajima, na nedostupnom terenu u blizini potoka, rijeka ili izvora vode. Važnost kaštela opada u XVI. stoljeću pojavom vatrenog oružja kada uske i visoke kvadratne kule postaju laka meta za topovske kugle. Neke su utvrde tada napuštene, a odbjelo je stanovništvo u njihovoj neposrednoj blizini podiglo naselja koja su se kasnije pretvorila u gradove. Danas su vidljivi ostaci velikog broja kaštela. Navest ćemo samo neke: Pazinski kaštel, Pulska tvrđava, Turnina kraj Rovinja, Kostel (Pietrapelosa), kaštel u Pazju, kaštel u Boljunu, Posrt, Kožljak, kaštel u Momjanu, Šumber, kaštel u Humu, Belaj, Kršan, kaštel u Roču.

Važan i zanimljiv element srednjovjekovne urbane arhitekture su gradske lože. Lože nastaju kao središnje mjesto municipalne autonomije, gdje se rješavaju bitni statutarni i ekonomski odnosi. Opadanjem institucija municipalne autonomije lože postaju mjesta objave važnih odluka središnjih vlasti da bi danas postale informativni punktovi, izložbeni prostori ili jednostavno odmorišta. Među istarskim ložama najre-

prezentativnije su one u Kopru, Puli, Grožnjanu, Novigradu, Labinu, Sv. Lovreču, Motovunu, Višnjaju, Oprtlju, Mutvoranu, Medulinu i Svetvinčentu.

Venecija je postupno od XIII. do XV. stoljeća zavladaala cijelim obalnim pojasom zapadne Istre i prostorom do Plomina na istočnoj obali poluotoka te je vladala do 1797., kada ju je mirom u Campoformiju porazio Napoleon. Utjecaj Venecije na razvoj istarske povijesti i kulture dubok je i značajan. Na svim područjima koja su se nalazila u sastavu Mletačke Republike nalazimo i danas na istaknutim mjestima prikaze lava sv. Marka sa natpisom "Pax tibi Marce evangelista meus" („Mir tebi, Marko, moj evanđelisto.“). U razdoblju baroka nastaju ili su dovršeni iznimni primjeri urbane arhitekture. Palača Soardo-Bembo u Balama i kaštel Morosini-Grimani u Svetvinčentu dominiraju gradićima koji ih okružuju. Uz ove monumentalne primjere valja spomenuti palaču Franković-Vlačić u Labinu, palaču Sinčić u Poreču, komunalnu palaču i palaču Califfi u Rovinju. Središnji gradski trg i cisterna u Vižinadi predstavljaju savršeni primjer venecijanskog klasicizma. Blokovi čvrstog vapnenca prevoženi su stoljećima iz istarskih kamenoloma u Veneciju, a tamošnji klesari i graditelji dolazili bi organizirati posao u kamenolomima gdje su kamen vadile brigade istarskih klesara. Mletački su majstori u Istri izrađivali kamene proizvode kako je bilo uobičajeno u Veneciji, ali su jednako tako zabilježeni i brojni istarski kamenoklesari na gradilištima prijestolnice.

Padom Mletačke Republike 1797. Istra potpada pod vlast Napoleona, ali Napoleon predaje Veneciju Habsburškoj Monarhiji, zajedno s mletačkim dijelom Istre i Dalmacije, u zamjenu za Lombardiju i Nizozemsku. Godine 1805. Napoleon ponovno zauzima bivšu mletačku Istru. Godine 1809. cjelokupan istarski prostor pripojen je Napoleonovim Ilirskim provincijama. Nakon poraza Napoleona u Bitki naroda kod Leipziga 1813., Austrija već iduće godine zauzima Istru i formira jedinstvenu pokrajinu, s Trstom kao glavnim gradom. Godine 1818. u Savudriji je izgrađen svjetionik, djelo arhitekta Pietra Nobilea, koji je ujedno i najstariji aktivni svjetionik na Jadranu.

Od 1825. Istra je i dalje teritorijalna jedinica, ali s glavnim gradom Pazinom. Velikim ustavnim reformama Austrijskoga Carstva iz 1860. i 1861. Istra, pod nazivom markgrofovije, postaje austrijska pokrajina s određenom decentralizacijom uprave i pokrajinskim saborom u Poreču. Bila je dio krunske zemlje Austrijsko primorje, koja je uz Istru obuhvaćala Trst i Posočje. Godine 1856. Austrija gradi u Puli glavni mornarički arsenal, a od 1866. Pula postaje glavnom lukom austrijske carske mornarice. To pridonosi njezinom naglom urbanom razvitku. Stanovništvo se Pule za nepunih pola stoljeća povećalo čak trideset puta. Nakon osnivanja Arsenala, u Puli započinje razdoblje brze i brojne izgradnje novih građevina koje su uglavnom za svoje potrebe iskorištavali djelatnici austrougarske ratne flote – od Vojne bolnice i Mornaričkog groblja, brojnih vojarni, Hidrografskog instituta, časničkog kluba, javnih, vojnih i civilnih službi do stambenih zgrada za časnike, činovnike, radnike i niže službenike. Tradicija brodogradnje u Puli nastavlja se i razvija do danas. Godine 1903. započela je s radom i nova natkrivena Tržnica u to vrijeme vrlo popularna zbog modernih građevinskih materijala – željeza i stakla – od kojih je bila izgrađena i koji su joj tijekom XX. stoljeća priskrbili najčešću prezentiranost na razglednicama grada Pule. Za austrijsku arhitekturu u Puli karakteristične su i brojne vile te stambene zgrade viših časnika i činovnika izgrađene u južnom predgrađu Sv. Polikarpa i na Verudi. Zgrade s jednim ili dva stana i ukrašene zelenilom nalaze se u mirnim ulicama, a brojni arhitektonski detalji i skulpture, obilježja bečke secesije, daju im tipična srednjoeuropska obilježja. Uz izgradnju novih građevina fortifikacijska arhitektura Pule u XIX. st. bila je glavna komponenta prostornog razvitka grada. Sustav čini niz odvojenih utvrda za samostalnu obranu, kojima se napadač držao na sigurnoj udaljenosti od luke i grada. U razdoblju od 1813. do 1918. Austro-ugarska Monarhija u Puli je podigla 26 odlično očuvanih velebnih utvrda, 8 topničkih bitnica, šezdesetak baterija, rovove, podzemne tunele koji čine razgranati sustav skloništa i spremišta ispod pulskih brežuljaka.

Izbijanje Prvog svjetskog rata 1914. dovelo je do prekida nacionalnih borbi, ali su se istodobno jasno pokazali apetiti Italije za istočnom obalom Jadrana. U nastojanjima da dobije što veće ustupke, gotovo su godinu dana trajala tajna pregovaranja Kraljevine Italije s Antantom i Centralnim silama. Na kraju je došlo do sklapanja tajnog ugovora u Londonu, travnja 1915., prema kojemu su Italiji za ulazak u rat na strani Saveznika obećani južni Tirol, Istra zajedno s Trstom i Goricom, te dio Dalmacije.

Završetkom Prvoga svjetskog rata i porazom Austro-Ugarske, talijanska vojska dolazi u Istru. Ugovorom u Rapallu, 1920. Istra je pripala Italiji. Kako je uskoro u Italiji zavladao fašizam, talijanska je vlast odmah nakon dolaska u Istru počela sistematski zatirati sve oblike hrvatskog i slovenskog javnog i nacionalnog života. Bile su dokinute sve hrvatske škole, kulturne ustanove i udruženja, hrvatska su imena talijanizirana. Zabranjivalo se čak služenje hrvatskim jezikom u obitelji. Zbog svega toga uslijedio je masovni egzodus hrvatskog i slovenskog stanovništva u Kraljevinu Jugoslaviju. Uoči Drugog svjetskog rata bilo je u Jugoslaviji oko 70.000 Hrvata i Slovenaca, koji su emigrirali iz krajeva pod Italijom.

U prvoj polovici XX. stoljeća urbanizacija, melioracija, gradnja cesta i ostali infrastrukturni i graditeljski zahvati izmijenili su lice Istre. Dobri primjeri planiranih gradova i naselja iz razdoblja Italije su Raša i Podlabin. Grad Raša izgrađen je 1936. i 1937. i najmlađi je istarski gradić. Predstavlja ideju o idealnom onodobnom gradu, u malom mjerilu i za ciljano, rudarsko stanovništvo. Podlabin, novi rudarski dio Labina, smješten na velikoj vapnenačkoj zaravni u podnožju staroga Labina i posljednje je naselje izgrađeno pod talijanskom upravom.

Kapitulacija Italije u Drugom svjetskom ratu, 8. rujna 1943., izazvala je sveopći narodni ustanak u Istri. Protjerana je fašistička vlast, formirani su partizanski odredi, razoružane formacije talijanske vojske i karabinjera i oslobođena čitava Istra, osim Pule, Vodnjana, Fažane i Brijuna. NOO Istre donosi 13. rujna 1943. proglas o oslobođenju Istre i njezinom pripojenju Hrvatskoj. Sedam dana poslije, 20. rujna 1943., ZAVNOH potvrđuje te zaključke. Na Istarskom su saboru predstavnici Istre u Pazinu, 25. rujna 1943., potvrdili odluku od 13. rujna i donijelo konačnu odluku o potpunom odcjepljenju od Italije i pripojenju Hrvatskoj u novoj Jugoslaviji. Tijekom narodnog ustanka, a i nakon kraja Drugoga svjetskog rata dolazi do stradavanja civilnih i vojnih žrtava u kraškim jamama zvanim fojbe. U prvim danima svibnja, 1945., u sklopu završnih operacija za oslobođenje cjelokupnog južnoslavenskog prostora, oslobođena je i Istra.

U lipnju 1945. granično područje Jugoslavije i Italije podijelila je „Morganova linija“ na Zonu A s Pulom i Trstom pod anglo-američkom vojnom upravom, i Zonu B pod jugoslavenskom vojnom upravom (VUJA), koja je imala sjedište u Opatiji. Ugovorom o miru Jugoslavija je u rujnu 1947., osim Zone B dobila i dio Zone A, Pulu s okolicom, a osnovani Slobodni Teritorij Trsta (STT) također je podijeljen na saveznički (Zona A STT) i jugoslavenski (Zona B STT) dio. Godine 1954. u Londonu je potpisan protokol o suglasnosti kojim je gotovo cijela ZONA A STT pripala Italiji, a ZONA B STT Jugoslaviji, te će se to razgraničenje potvrditi Osimskim sporazumima 1975.

Nakon poslijeratne obnove u razdoblju od 1950. pa do sredine 1970.-ih godina dvadesetog stoljeća Istra doživljava vrlo intenzivan, ali neusklađen razvitak gospodarstva. Najveći skok u gospodarskom razvoju Istre 1950.-ih ostvarili su prerađivačka industrija i rudarstvo. Potom se šezdesetih godina njima pridružila djelatnost turizma i ugostiteljstva, a kao nova gospodarska djelatnost, razvija se i brodogradnja. Od ostalih industrijskih grana značajniji razvojni iskorak primjetan je u prehrambenoj i industriji građevinskog materijala.

Početak 1990-tih, raspadom Jugoslavije, Istra u samostalnoj i slobodnoj Hrvatskoj čini jednu od 20 hrvatskih županija. Na području sedam dotadašnjih istarskih općina utemeljena je Istarska županija. U Domovinskom ratu između 1991. i 1995. iz Istarske županije su na bojišnice širom Hrvatske otišle dvije briga-

de Hrvatske vojske. To su 119. brigada Zbora narodne garde koja je osnovana u rujnu 1991. te 154. brigada HV osnovana u prosincu 1991., koja je 1994. postala 154. domobranska pukovnija. Obje postrojbe sudjelovale su borbama širom Hrvatske – na ličkom, dubrovačkom i slavonskom bojištu, kao i u operaciji Oluja. Pripadnici Samostalne satnije mornaričko-desantnog pješništva „Vange“ sudjeluju u borbama za obranu Dubrovnika, te 1993. u Operaciji Maslenica. Uz njih u Domovinskom ratu aktivno sudjeluju i pripadnici MUP-a RH iz Istarske županije. Također je tijekom ratnih razaranja Republike Hrvatske, Istra pružila utočište brojnim izbjeglicama i prognanicima s ratom razorenih područja Hrvatske, ali i Bosne i Hercegovine.

Migracije

Istra je tijekom povijesti zbog geopolitičkoga položaja redovito bivala zahvaćena svim glavnim povijesnim i migracijskim procesima na europskom kontinentu. Već grčki mit o Argonautima govori o višestoljetnoj komunikaciji Podunavlje–Jadran, a svjedočanstva o jantarskome putu potvrđuju postojanje komunikacije i razmjene dobara europskog sjevera i juga preko cresko-lošinjskoga otočja. Od kraja II. tisućljeća pr. Kr. veći dio poluotoka nastanjivalo je pleme Histra, predio istočno od Raše pleme Liburna, brdovito zaleđe na sjeveroistoku Japodi, Karni su bili na sjeveru te Veneti na zapadu. U zaleđu Istre pronađen je keltski materijal iz IV. st. pr. Kr. Uključivanje Istre u rimski državni upravni i uljudbeni sustav te romanizacija i potom kolonizacija (kolonije, rimske) doveli su do doseljavanja novoga stanovništva. Nekoliko seoba naroda na prijelazu iz staroga u srednji vijek ostavilo je traga i na području Istre (Ostrogoti, Langobardi kao i promjene političke vlasti (Bizantinci, Franci). Prve provale Avara i Slavena na područje Istre zabilježene su 599–601., 602. i 611. Kako pokazuju arheološka iskapanja, Slaveni su naselili zapuštena područja središnje i sjeverne Istre te odatle započinju stoljetni proces približavanja i ulazanja u romanske gradove zapadne i južne Istre.

Društvena kriza, ratovi, epidemije kuge i pogoršanje općih zdravstvenih prilika doveli su do depopulacije, koja je vrhunac dosegla u XVI. i na početku XVII. st., kada su opustjela mnoga područja Istre i nestala brojna naselja. Usporedo je s time na zapuštena zemljišta doseljavano novo stanovništvo različita etničkog podrijetla, iz krajeva od Karnije i Apeninskoga poluotoka do Mletačke Albanije i grč. otoka, ali većim su dijelom naseljeno stanovništvo činili prebjeci iz hrvatskih krajeva potpalih pod osmanlijsku vlast. Sljedeći migracijski val započeo je 1880-ih i trajao do 1914., a procjenjuje se da se je samo u Sjedinjene Američke Države iselilo oko 65 000 Istrana, prvenstveno zbog ekonomskih razloga, poput poljoprivredne krize, brodogradnje i epidemije filoksera u proizvodnji vina i povećanja ruralnih populacija. Godine 1915. vlasti Austro-Ugarske Monarhije su evakuirale s područja šire okolice Pule oko 60 000 ljudi, koji su potom bili odvedeni u logore i sela Austrije, Češke, Moravske i Mađarske.

Propašću Austro-Ugarske Monarhije i talijanskom okupacijom Istre odlaze pripadnici administrativno-upravnog ustrojstva Habsburške Monarhije, gospodarstvenici, stručnjaci, časnici i dočasnici austro-ugarske vojske i članovi njihove obitelji. Također u većem broju odlazi i slavensko stanovništvo potaknuto represijom talijanskih vojnih vlasti, ali i zbog općih gospodarskih prilika, procjenjuje se da ih se samo u Jugoslaviju iselilo preko 70 000. Istovremeno traje i ekonomsko iseljavanje, više od 30 000 Istrana se iselilo uglavnom u prekoceanske zemlje, a najviše u Argentinu.

Nakon Drugoga svjetskog rata započinje iseljavanje kojem su uzroci opće političke, gospodarske i druge okolnosti čiji začeci (nesigurne socijalne prilike, nesređeni socijalni odnosi, nedostatak suvremenih cestovnih i željezničkih prometnica, nepostojanje tržišta te nedostatak opskrba vodom), datiraju iz vremena prije početka Prvoga svjetskog rata te postaju sve složenijima tijekom Drugoga svjetskog rata, posebno u prvim dvjema godinama po okončanju sukoba.

Egzodus talijanskog, slovenskog i hrvatskog stanovništva nakon Drugog svjetskog rata pogodio je područje koje je Italija izgubila na temelju Pariškoga mirovnog ugovora (1947.) i Londonskog memoranduma (1954.). Iseljavanje je iz Istre u navedenom razdoblju pratilo i useljavanje većinom slavenskog stanovništva iz ostalih dijelova tadašnje države što je uzrokovalo društvene, gospodarske, kulturne i političke promjene u samoj Istri te utjecalo i na samo promjenu etničke slike istarskog društva.

Novija demografska istraživanja procjenjuju da se iz hrvatskog dijela Istre iselilo oko 116 000 Talijana i 25 000 Hrvata, tj. ukupno oko 141 000 ljudi, odnosno s Rijekom i Zadrom oko 186 000 do 188 000 ljudi. Ukupno, uključujući i područja Slovenije koja su bila pod talijanskom upravom, procjenjuje se broj od približno 220 000 iseljenih (uključujući i 15 000 do 20 000 iseljenih nakon 1950.-ih). Osim legalno, iz Istre se nakon Drugoga svjetskog rata iseljavalo i ilegalno. Taj je proces u različitim dinamikama trajao do početka 1970.-ih. Početkom 1990.-ih Istra prolazi još jedan val migracija uzrokovanim ratnim sukobima u Hrvatskoj i regiji. Tendencija rasta iseljavanja Istrana u inozemstvo, ali i useljavanja u Istru ima uzlazni trend tijekom prva dva desetljeća XXI. stoljeća.

1.8. POREČKA I PULSKA BISKUPIJA I SAKRALNA BAŠTINA ISTRE

Porečka i Pulska biskupija (lat. Dioecesis Parentina et Polensis), katolička biskupija, crkvena upravna jedinica, sufraganska Riječkoj nadbiskupiji. Nastala je ujedinjavanjem Porečke biskupije i Pulske biskupije 9.V.1830., na osnovi bule pape Leona XII. *Locum beati Petri* od 30.VI.1828. Temeljem bule pape Pavla VI. *Primis saeculi* od 15.X.1977. utvrđena je 8.I.1978. u današnjim granicama, koje se (osim u sjevernom dijelu u Čićarije, gdje župe Dane i Vodice pripadaju Riječkoj nadbiskupiji) podudaraju s granicama Istarske županije. Sjedište joj je u Poreču i u Puli, a podijeljena je na devet dekanata: Buzetski, Labinski, Pazinski, Pićanski, Porečki, Pulski, Rovinjsko-kanfanarski, Umaško-oprtaljski i Vodnjanski, s ukupno 134 župe.

Porečka se biskupija smatra najstarijom i prvom u Istri. Njezin vjerojatni prvi biskup sv. Mauro podnio je mučeničku smrt u Poreču za vrijeme Decijeva progonstva (249.-251.) ili za Valerijanova (253.-260.) ili Dioklecijanova (284.-305.) po mišljenju nekih znanstvenika na temelju proučavanja arheoloških nalaza i hagiografskih svjedočanstava. Pulska je biskupija nešto mlađa od porečke, ali je i ona dala svog prvog mučenika sv. Germana 284. godine za vrijeme Numerijanova ili Dioklecijanova progonstva. Prva pulska bazilika nepobitno svjedoči da je u Puli postojao biskup kao i paralelne ranokršćanske bazilike iz V. st. u Nezakciju, iako se prvi poznati biskup spominje 510. godine. Pićanska biskupija spominje se od 524., a obuhvaćala je središnju feudalnu Istru, poslije Pazinsku knežiju. Ukinuta je 1788., a njezino je područje pripojeno Tršćanskoj biskupiji. Novigradska biskupija djelovala je od 520. do 1828., a 1831. bila je pripojena Tršćanskoj biskupiji, a obuhvaćala je malo područje sjeverozapadne Istre oko Novigrada i (neko vrijeme) Umaga. Od Tršćanske su biskupije odvojeni dijelovi koji su nakon 1945. došli pod suverenitet Jugoslavije. Tada je osnovana Pazinska apostolska administratura, slovenski dio je 1951. pripojen Koparskoj biskupiji, a hrvatski dio 1977. Porečkoj biskupiji. Na području Koparske biskupije su 23 istarske župe obuhvaćene u 4 dekanata – Dekanskom (9 župa), Ilirskobistričkom (2), Koparskom (10) i Kraškom (2). Na području Riječke nadbiskupije sveukupno je 15 istarskih župa obuhvaćenih u 2 dekanata – Kastavskom (3 župe) i Opatijskom (13).

Sakralna arhitektura i umjetnost u Istri, uz značajne ranokršćanske primjere koji su već navedeni, bogata je spomenicima iz svakog stilskog i razdoblja od ranog srednjeg vijeka do danas. Od najstarijih ruševnih zdanja poput sačuvane kapele crkve sv. Marije Formoze u Puli, samostanskih kompleksa poput onog

u Kloštru pored Vrsara, krstionice Sv. Trojstva u Rovinju, crkve sv. Marije na Škrilinah u Bermu, koja čuva najpoznatije istarske freske, ciklus Plesa mrtvaca, osamljene bazilike sv. Foške u Batvačima, župne crkve sv. Pelagija i sv. Maksima u kojoj se ispod glavnog oltara nalazi jedina ranoromanička kriptu u Istri, crkve sv. Blaža u Vodnjanu uz koju stoji najviši zvonik u Istri do crkve sv. Barbare u Raši, izgrađene 1937. Crkvena zdanja, osim vrijednosti same arhitekture i crkvenog namještaja, riznice su sakralne umjetnosti. Posebno mjesto zauzimaju freske. Osim najpoznatijih primjera iz Berma i Hrastovlja (crkva Sv. Trojstva) koje se nalazi u slovenskom dijelu Istre, prekrasni primjeri se nalaze u Draguču (crkve sv. Roka i sv. Elizeja), Dvigradu (Sv. Marija od Lakuća), Kanfanaru (Sv. Agata), Rakotulama (Sv. Nikola), Oprtiju (Sv. Rok). U Draguču je 2015. otvorena Kuća fresaka kao središte kulturne rute po zidnim slikama u Istri.

1.9. MATERIJALNA BAŠTINA ISTRE

Materijalna baština

Pod materijalnim kulturnim dobrima prvenstveno se misli na kulturna dobra koja su fizički opipljiva, vidljiva, lako ih je definirati i prikazati te povijesno i društveno odrediti. Pokretnu kulturnu baštinu čine razni predmeti kao što su slike, knjige, razni sakralni predmeti i sav drugi inventar koji je vrijedan ili se smatra vrijednim, stari novac, poštanske marke, razni zapisi, pisma ili skice, filmovi, stari kostimi, arheološki nalazi, muzejski izložci i slično koji se čuvaju u muzejima, knjižnicama i privatnim zbirkama.

Već u XIX. stoljeću javila se potreba za očuvanjem starine pa je osnivanjem Središnjeg povjerenstva za zaštitu povijesnih i umjetničkih spomenika u Beču. Ono je započelo organizirano djelovanje zaštite spomenika kulture u Hrvatskoj, a među imenovanim konzervatorima bio je povjesničar Pietro Kandler zadužen za Istru. Nepokretnu kulturnu baštinu čine pojedinačne građevine, kulturno-povijesne cjeline te krajolici koji su svojom izloženošću trajnim utjecajima i osjetljivošću podložni propadanju. Pod pojmom nepokretne kulturne baštine, definirane Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, podrazumijeva se grad, selo, naselje ili njegov dio; građevina ili njezini dijelovi te građevina s okolišem; elementi povijesne opreme naselja; područje, mjesto, spomenik i obilježje u svezi s povijesnim događajima i osobama; arheološko nalazište i arheološka zona, uključujući i podvodna nalazišta i zone; područje i mjesto s etnološkim i toponimskim sadržajem; krajolik ili njegov dio koji sadrži povijesno karakteristične strukture koje svjedoče o čovjekovoj nazočnosti u prostoru; vrtovi, perivoji i parkovi te tehnički objekt s uređajima i drugi slični objekti.

Istra je jako bogata materijalnom baštinom i to sve od prapovijesti do XX. stoljeća. U to ulaze brojna prapovijesna nalazišta i gradine, antički rimski spomenici (primjerice Augustov hram, Herkulova vrata, Dvojna vrata, ostatci Zlatnih vrata sa Slavolukom Sergijevaca, amfiteatar, Malo rimsko kazalište, gradski trg Forum...), sakralna baština (srednjovjekovne crkvice oslikane freskama poput čuvenog Plesa mrtvaca u crkvi sv. Marije na Škrilinah pokraj Berma, Crkva sv. Blaža u Vodnjanu sa zbirkom sakralne umjetnosti i sačuvanim mumificiranim tijelima nekoliko svetaca, Eufrazijeva bazilika u Poreču...), srednjovjekovni kašteli i utvrde, suhozidi i kašuni, starogradske jezgre istarskih gradića, austrijska i talijanska arhitektura (brojne vile te stambene zgrade), Austrougarske fortifikacije u Puli i okolici i dr. Tu je brojna i raznovrsna pokretna materijalna građa kao što su slike, knjige, razni sakralni predmeti, stari novac, poštanske marke, razni zapisi, pisma ili skice, filmovi, stari kostimi, arheološki nalazi, muzejski izložci i slično koji se čuvaju u muzejima, knjižnicama i privatnim zbirkama.

1.10. NEMATERIJALNA BAŠTINA

Nematerijalna kulturna baština posebna je po tome što je neopipljiva i ne mora biti vidljiva, može se povijesno odrediti, ali je za njezino predstavljanje potrebno osmisliti adekvatan sadržaj. Obuhvaća prakse, predstave, izraze, znanje, vještine, kao i instrumente, predmete, rukotvorine i kulturne prostore koji su povezani s time, koje zajednice, skupine i, u nekim slučajevima pojedinci, prihvaćaju kao dio svoje kulturne baštine. Pojam nematerijalne kulturne baštine u javnom je diskursu sve prisutniji. Razlog tome je UNESCO-va inicijativa i njezin ključni dokument Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine. Što se tiče Istre, u UNESCO-ov Registar najboljih praksi očuvanja nematerijalne kulturne baštine svijeta uvršten je ekomuzej Batana iz Rovinja, a posvećen je tradicijskom drvenom plovilu *batani*. Nematerijalnu kulturnu baštinu Istre čine govori, hrana, tradicijsko pjevanje, plesovi, narodni običaji i vjerovanja te tradicijski zanati.

Istarski govori

Autohtoni govor u Istri je čakavski govor, odnosno čakavsko narječje. U vrijeme prije migracija u XIV. st., u Istri su postojala dva autohtona čakavska dijalekta: sjevernočakavski (ekavskočakavski), u kojem se razlikuju središnoistarski i sjeveroistočni istarski, s pazinskim, labinskim, žminjskim i boljunskim govorima te buzetski dijalekt. Krajem XV. i početkom XVI. st. pojačava se naseljavanje Istre, koja je što zbog rata što zbog pošasti, bila opustošena. Doseljenici, od kojih su mnogi bili čakavci iz Dalmacije i Like, su donijeli sa sobom nove dijalekte, ali su s vremenom usvajali i one na koje su tu naišli. Tako nastaju noviji istarski čakavski dijalekti: jugozapadni istarski, sjeverozapadni istarski i srednjočakavski ikavsko-ekavski dijalekt (na Opatijskom krasu i istočnoj Pazinštini).

Na listu zaštićenih nematerijalnih kulturnih dobara Republike Hrvatske dosada su uvršteni žminjski, labinski, istriotski ili istroromanski i istrorumunjski govor.

Žminjski govor spada u sjevernočakavski ili ekavskočakavski dijalekt koji je ujedno i jedan od najstarijih tipova čakavskog narječja, a kojem pripadaju istočnoistarski govori od ušća Raše na sjeveru, okolica Žminja i pazinski kraj u srednjoj Istri. Labinski govor (*labinjonska čakavica*), odnosno Labinska skupina govora, najspecifičnija je skupina govora u Istri. Pripada ekavskom dijalektu čakavskog narječja te kao takva predstavlja unikatnu skupinu govora. Labinski su govori specifični i po tome što se na tako uskom geografskom području, potvrđuju brojne lingvističke raznolikosti koje se ne potvrđuju u ostalim homogenim dijalekatskim jezičnim sustavima.

Istriotski ili istroromanski jezik čini skupina predmletačkih autohtonih romanskih govora Istre, a sačuvan je u samo šest mjesta. To su Rovinj, Vodnjan, Bale, Fažana, Galižana i Šišan. On uzmiče pred istromletačkim, vrlo je ugrožen jer su njegovi govornici samo stariji žitelji. Istriotski je govor najviše ugrožen u Fažani, a najbolje se za sada održava u Balama. U Vodnjanu istriotski govor nazivaju *dialetto bumbaro* ili *bumbarški*, a naziv je dobio po žiteljima Vodnjana koje nazivamo Bumbari. Doticaji između dviju jadranskih obala i veća izloženost utjecajima Venecije omogućila je prodor venecijanskog / venetskog dijalekta u prvotne istarske romanske govore. Njihovo uzajamno prožimanja dovelo je do nastanka govora koje danas nazivamo istrovenetskim ili istromletačkim.

Istrorumunjski jezik je povijesni dijalekt rumunjskog jezika kojim govore stanovnici u Žejanama na Ćićariji i u naseljima u dolini Boljunčice – Šušnjevići, Novoj Vasi, Jesenoviku, Brdu, Kostrčanima, Letaju te nešto osoba u Rijeci, Opatiji, Trstu i iseljenika u Australiji i SAD-u. U Istru je došao krajem XV., početkom XVI. st. s doseljenicima iz Dalmacije. Osnovna podjela istrorumunjskih govora je na sjeverne i južne. Sjeverni govornici stanovnici su mjesta Žejane, a južni govornici žive u sjevernom i zapadnom rubu Čepićkog polja

te u nekoliko mjesta općine Kršan. Razvijali su se potpuno neovisno jedan o drugome. Stanovništvo na jugu samo sebe naziva Vlasima, a okolno ih stanovništvo podrugljivo naziva Ćiribircima, što sami ne prihvaćaju, a naziv dolazi od istrorumunjskog *cire bire* – drži dobro.

Istarska kuhinja i gastronomija

Istarska kuhinja i gastronomija vjeran su odraz svih povijesnih, zemljopisnih i klimatskih značajki ovoga prostora. Burna istarska prošlost ostavila je nemalog traga i na gastronomiju. S pučkom kuhinjom kojoj je osnova u prirodi - samoniklo bilje, aromatični začini, sezonsko povrće, plodovi mora ispreplele su se razne tradicije, uneseni su utjecaji franačke i njemačke feudalne vlasti, romanskih jela te kuhinje koja je od VII. stoljeća pristizala sa slavenskim stanovništvom. Na istarsku gastronomiju svakako je najvećeg traga ostavila gastronomija Venecije čija je uprava, u većem dijelu Istre, trajala gotovo pet stoljeća. Istra je, u sklopu ostalih mediteranskih zemalja, zasluženo prepoznata i od strane UNESCO-a te je mediteranska prehrana uvrštena na Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva. Tradicijska prehrana je oblik prehrane koji je odraz kulinarske baštine. Prehrana seoskih kućanstava do sredine XX. st. bila je jednostavna i temeljila se ponajviše na proizvodima iz vlastitog uzgoja (samo se manji dio namirnica kupovao ili nabavljao razmjennom) te je bila odraz proizvodnje seoskoga domaćinstva. S obzirom na različitu konfiguraciju tla u Istri, postoje i razlike u prehrani pojedinih njezinih dijelova, na što je također utjecao sredozemni i srednjoeuropski tip kulinarske baštine. Osnovne su značajke istarske kuhinje (gastronomija) pretežno kuhana jela; dosta ribe; samonikla bilja; uporaba začina, vinskoga octa, maslinova ulja te vina kao sastojaka pri kuhanju. Jelo se pripremalo u središnjoj kućnoj prostoriji, kuhinji, na otvorenom ognjištu. Za njegovu su se pripremu brinule isključivo žene. Kuhalo se u keramičkim ili metalnim posudama, obješenima na *komoštre*, ili u plićim posudama postavljenima na tronožne stalke. Za pripremu pečeni jela služile su *gradele*, koje su se postavljale nad žar, zatim *čripnja* za manje količine kruha ili meso i krumpir. U svakodnevnom je seoskom jelovniku glavno jelo bila *maneštra* – gusta juha kojoj su osnovni sastojci *fažol* (grah), krumpir, gdjekad kost od pršuta i sl. Ima više vrsta maneštra, ovisno o godišnjem dobu: maneštra od koromača, *od bobiči* (mladi kukuruz), od različitoga povrća, jota (krumpir, grah i kiseli kupus). Začinja se *tacom*, *peštom* (sjeckana slanina i usitnjeni češnjak) ili *zafri gom* (zaprška) te maslinovim uljem. Gotovo se svakodnevno jela i *fritaja*, *fritada* – pržena jaja s divljim radičem, divljim šparogama ili rjeđe sa slaninom ili pršutom. *Palenta*, također jedan od uobičajenih obroka siromašnih, kuhala se od kukuruznoga brašna u kotlu nad ognjištem i miješala *vrnjačom* ili *palentačom*. U kombinaciji s mlijekom ili juhom od palente (začinjena voda s kukuruznim brašnom koje se odvojilo na početku kuhanja palente) bila je sastavni dio siromašnjega jesenskog i zimskog jelovnika. Težacima se posluživala s prženim kobasicama, fritajom od pršuta i jaja. Nakon I. svjetskog rata, umjesto palente, sve se više priprema tjestenina. *Fuži* se pripremaju za svečane prilike, npr. vjenčanja, i to na način da se tijesto mijesi u načvama ili na *dasci*, potom se razvlači i istanjuje *lajanjarom*, *pakjunicom* ili *gomoljarom* te reže na četvrtaste oblike koji se motaju oko drvca debljine olovke u oblik fuža. Poslužuju se sa šugom od kokoši ili ovčetine. *Pasutice*, *posotice* tanko su razvaljano tijesto romboidna oblika. Širom Istre pripremale su se i *lzanje* – tijesto debelo oko 1cm, dugo 6–7 cm, svakodnevno jelo koje se posluživalo s raznim dodatcima, npr. slaninom. Kao prilog, ali i kao samostalno jelo, često se upotrebljavao i *kumpir* (krumpir). Nerijetko su u svečanom jelovniku bili i *njoki*, valjušci od krumpirova tijesta, koji su se posluživali s raznim vrstama umaka (šuga). Povrće se većim dijelom dodavalo maneštri, ali se jelo i samo. *Česan* (*češanj*, *časunj*; češnjak) dodavao se u maneštru, ali i u krumpir. *Kapuz* (kupus) se jede u maneštri (jota) ili s domaćim kobasicama. Bio je najčešće jelo u zimskom razdoblju, a uza nj se posluživao i hren. U proljeće se širom Istre beru divlje šparoge i *bljušt* (biljka slična šparogi, manje gorka okusa).

Od začinskoga bilja u tradicijskoj istarskoj kuhinji najviše su se upotrebljavali: koromač, kadulja ili *kuš*, ružmarin, mažuran, bosiljak ili *bašelak*, lišće celera (*šeljin*, *šelen*), peršin (*prešemul*) i lovor. Kao salata, najčešće se jeo vrtni ili divlji radič. Salata se začinjala mašću otopljenih *cvarki* ili *črčki*, morskom solju i domaćim vinskim octom, a samo u posebnim prilikama domaćim maslinovim uljem. Tipična mediteranska salata sastojala se od *rige*, *rokulje*, *rokule* i kuhanoga krumpira. Meso se jelo samo u posebnim prilikama – za vjenčanja i u doba blagdana. Najviše se trošila svinjetina: osim pršuta, omiljeni su *žlomprt* (*ombulo*, *zarebnjak*, *kanica*), kao i pršut natrljan paprom i solju te kobasice, najčešće posluživane s *kapuzon*. Jela se i kokoš (juha od kokoši, *šugo* od kokoši ili *žgvacet*) te purani, janjci (najčešće pod *čripnjom*) i jarići. Jela od plodova mora i školjaka karakteristična su za gradove uz more. Na Badnjak se najčešće jeo bakalar na bijelo: namočen suhi bakalar, kuhan, očišćen od kožice i kostiju, potom tučen i gnječen uz dodavanje maslinova ulja s češnjakom i peršinom. U siromašnijim domovima, umjesto bakalara na bijelo, pripremale su se slane srdele. U svečanim prilikama pripremali su se kolači: *fritule*, *kroštule*, *cukerančić* te za Uskrs *pince* i *povetice*. Siromašno je stanovništvo pripremalo kruh za svaki dan od kukuruznog brašna, a pred II. svjetski rat od mješavine kukuruznog i pšeničnog brašna. U ugostiteljstvu se kao začini i dodatak jelu nude i tartufi, koji nisu tradicijsko jelo regije, iako se u Istri koriste od kraja 1920-ih. *Supa* je kombinacija jela i pića. Priprema se od staroga kruha (od miješanoga kukuruznog i pšeničnog brašna), koji se prepeče na tronošću na ognjištu, začini maslinovim uljem, potom se prepečene kriške kruha polože u *bukaletu* ili *terinu* (posudu), pošećere i zaliju zagrijanim crnim vinom. Neka su od tradicijskih vina istarska malvazija (bijelo suho vino), teran (crveno suho vino), istarski (momjanski) muškati (polusuho vino slatka okusa). Od rakija poznate su *biska* (s imelinim lišćem i cvijetom), *medica* (rakija od meda) i *ruda*, kojima je osnova rakija od dropa (ostatoka grožđa).

Tradicijsko odijevanje

Pod tradicijskim odijevanjem mislimo na način odijevanja koji je nekad bio svakodnevno za istarske stanovnike, oni su, za ono što mi danas zovemo još i narodna nošnja, koristili nazive ruho, oprave, haljine, roba i slično. Osim odjeće i obuće karakterističan je bio i nakit i način češljanja, ovisno u kojem su se dijelu Istre nalazili. Na prijelazu iz XIX. u XX. st. načinom odijevanja još se jasno odvajao seljački društveni sloj od ostalog stanovništva. Istarska narodna nošnja skromna je i jednostavna, ali unatoč tome, originalna i slikovita. Nošnja je jedan od značajki istarske tradicije koja je usko vezana uz istarski ples te se kao i sam ples *balun/balon* razlikuje od mjesta do mjesta. Navest ćemo osnove odijevanja žene i muškaraca istarske narodne nošnje, ali i ukazati na razlike u oblačenju i to za područja Ćićarije, Labinštine, zapadne i južne Istre, srednje Istre i Liburnije, Peroja i Vodnjana.

Žene – na glavi nose *facol*, odnosno maramu, a djevojke oko glave imaju omotane dvije pletenice. *Stomanje* ili košulje, dugačke su, širokih rukava, nabranih oko ruba i oko vrata od domaćeg platna. Prsa su izvezena u bijeloj boji i zasjek na prsima vezan je bijelom vrpcom. Preko košulje dolazi modrina (*gogran*), haljina tkana iz crne ili tamno smeđe vune u jednom komadu s rukavima sašivenim do polovine. Oprava i rukavi zarubljeni su crvenom ili plavom čohom cca. 4 prsta široko (*svita*). Na prsima su im vezane dvije ili tri uske pruge raznobojnim nitima (djevojke nose tri crvene, a žene dvije modre pruge). Opasane su tkanicom, tj. širokim pojasom tkanim od raznih niti, a završava uzicom i resicama. Preko haljina oblači se pregača ili *traverša*. Na nogama nose bile bičve ili bijele čarape koje su pod koljenom vezane uzicom i niske crne postole bez vezica srednje visoke pete.

Muškarci – na glavi nose mali *klobučić*, malenu crnu kapicu iz stupane vune *čohe*. Bijele su košulje, *stomanje*, sa širokim rukavima i prišivenim mekanim ovratnikom od domaćeg platna. Hlače, *benevreke*, iz bijele vune *čohe*, prikrojene su usko uz tijelo s dva raspora sa strane. Preko košulje nose prslučić *krožet*, a

zimi preko *krožeta* oblače *koret*, kratki kaputić s rukavima ili je jednostavno prebačen preko lijevog ramena. Na nogama nose obojke koji su od iste tkanine kao i hlače. Cipele, postole, su jednostavne, niske, vezane remenčićima *udlakama*.

Istarski narodni plesovi

Najstariji podatci o plesu u Istri su iz vremena dok su ljudi lovili pa se uz to doba povezuju zečji plesovi, a najpoznatiji takav je *zajc*. Taj je ples predstavljao magiju kojom se htjelo utjecati na dobar ulov. Smatra se da *balun*, *šete paši*, *tanac* i *štajeris* potječu iz srednjeg vijeka, dok su *mantrina*, *promena* i *cotić* iz renesanse i novog vijeka. Mažurka i polka nastale su u 19. stoljeću, a polka je zamijenila *cotić*. U prošlosti je postojao i kolovođa plesa *capo di ballo* koji je upravljao i vodio ples, a s obzirom na to da je imao slobodu plesa i duljinu izvedbe, to je davalo dodatnu draž samoj izvedbi. Početak koreografskih plesova u Istri označio je ples zvončara. Oni su se kretali u ritmu sa zvonima oko struka. Još jedan bitan ples je *della verdura* ili ples povrća. Grčkog je podrijetla i plesao se u Istri i na otocima. Mladići bi stajali u redu s jedne strane, a nasuprot njima bile su djevojke. Zatim bi se približavali i udaljavali te bi povremeno i zajedno zaplesali. Neki istarski plesovi, poput *cotića*, *boncara*, *mažurke* i *promene*, padaju u zaborav, a poneki se stari plesovi ponovno revitaliziraju. Više se ne izvode ples s metlom, ples s ogledalom i *zajc* već su oni preoblikovani u plesne igre kao što je ples s jastukom. Jedan od plesova našeg kraja je i *potresujka* koja se pleše za vrijeme pusta kao i na mjesnim pučkim feštama.

Balun ili *balon*, najrašireniji je i najizvođeniji narodni ples na istarskom poluotoku. U njegovu izvođenju sudjeluje više plesnih parova ravnomjerno raspoređenih po kružnici, s plesačem s unutarne i plesačicom s vanjske strane kruga. Oni se kreću suprotno od smjera kazaljke na satu, dok se jedan par, ili nekoliko pojedinačnih plesača, okrećući se oko svoje osi, vrte u smjeru kazaljke na satu. Na prvome mjestu u plesnom nizu nalazi se glavni plesač s partnericom, koji povikom »opsasa« ili udarcem noge o pod, daje znak ostalim plesačima za promjenu plesne figure. Broj plesnih figura varira od tri u barbanskom i medulinskome (prebiranje, hodit i obraćanje, tj. prebiranje, vrćenje, koraćanje), preko četiri u labinskome (*prebirat*, *valcat*, *šetat* ili *hodit uokole*, *vrtet* ili *obrnut*), do šest u rudanskome (*homo po ženski*, *hodit*, *prebirat*, *mali okret*, *obrniti se malo*, *obraćat*) i osam u beramskome balunu. Izvodi se uz pratnju miha ili roženica, rjeđe šurli ili vidalice, a iznimno i uz pratnju harmonike. U nedostatku glazbala može se plesati i uz tarankanje. Posebni po svojem plesu još su i ceranski, kršanski, žminjski, čički, bodulerski te seljanski (iz Rovinjskog Sela) balun.

Narodni instrumenti

Istra ima mnoštvo instrumenata za pratnju plesa: mišnice, roženice, vidalice, šurle, tamburica na dvije žice, usna harmonika, harmonika na dugmad, vergli i ostali. Mišnice su instrument koji služi isključivo za pratnju plesa. Nazivaju ih i *meh*, *mih*, *mihur*, *mieh*, *mešnjice*. Većinom su bile pratnja balunu i polki, ali i valceru. Kao glazbeni instrument, vrlo su slične gajdama. Mišnice su većinom izrađivali sami svirači, od drva masline, trešnje ili smreke. Dijelovi mišnice su *mišina*, *kanu*, *zaletavac*, *kolarin* i *did*, a izrađuju se od janjeće ili jareće kože, puranove kosti, drva ili plastike. Svirač upuhuje zrak kroz otvor ili kanu u *mišinu*, a povratak zraka sprječava *zaletavac* ili ventil. *Did* se stavlja na vrat ili *kolarin*, a on se stavlja na mišnice. Roženice su najmlađi i najpopularniji istarski instrument koji se izrađivao od maslinova, orahova ili lovorova drva. Sastoji se od dva drvena puhača instrumenta – vela i mala roženica, sadrži pisak, špulet, prebiralice i krila. Pisak stvara ton, a često su ga svirači znali umočiti u bijelo vino kako bi lakše svirali. Pisak se stavlja na *špulet*. Glavni dio roženice je *prebiralica* koja se postavlja na krilo koje pojačava intenzitet zvuka.

Šurle su istarski narodni instrument koji je ime dobio po riječi *šurlati* što znači puhati i svirati. Vrlo su slične mišnicama. Šurle imaju izrazito slab zvuk, a na dvocijevne čuju se dvije različite melodije jer se na svaku cijev svira drukčija melodija. Vidalice su istarski puhački narodni instrument. Nisu tipičan instrument koji služi kao pratnja plesu. Poznate su i pod nazivima svirale, *vidalice pastirske*, *fidulice*, *ovčarice* i *judalize*. Ton im je vrlo slab, a nekoć su služile pastirima da si skrate vrijeme na paši. Vidalice se sastoje od dvije sviraljke i dva drvena piska. Drvo masline, javora ili trešnje, od kojih se izrađuju, treba se sušiti i do pet godina. Dimenzije vidalice nisu određene, ali su važne za intonaciju. Što je vidalica duža, ton je niži, a što je kraća, ton je viši. Istarska tamburica ili cindra je instrument koji ima dvije žice s kojih se neprestano trzalo. Najčešće se izrađuje od javorova drva. Sastoji se od korpusa, hvataljke, kobilice, gornje daske i konjića na koji su naslonjene žice. Rijetko su se izvodili plesovi uz pratnju ovog instrumenta, a najčešća je bila u selima na Ćićariji. Trieština je dijatonska harmonika, maleno, lagano i lako prenosivo glazbalo, koje se prvotno, od 1862., izrađivalo u Trstu, a tek je nakon 1918. se njegova upotreba počela širiti po Istri. Nakon te godine trieština se na istarskom području brzo udomaćila, a najviše na sjeveru i zapadu. Oštrim zvukom idealna je kao pratnja kod plesova kao što su marča, polka, valcer i šete paši. Početkom XX. st. trieštinu postupno zamjenjuju novije harmonike.

Istarsko narodno pjevanje

Istarska glazbena ljestvica sastoji se od 6 tonova koji se nižu izmjenjivanjem polustupnjeva i cijelih stupnjeva. S obzirom da se uvijek pjeva dvoglasno, dodan je drugi glas ispod. Napjevi se izvode dakle dvoglasno, ali u netemperiranim intervalima (malo manji od male terce ili malo veći od velike sekste). Dvoglasje tijesnih intervala Istre i Hrvatskog primorja način je pjevanja koji je prepoznat kao poseban i kao takav uvršten na Reprezentativnu UNESCO-vu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva. Unutar tradicije tijesnih intervala postoje četiri podstila, a to su: kanat, tarankanje, diskantno dvoglasje i bugarenje. Kanat ili kako ga još nazivamo na tanko i debelo; pjevanje je u tradicionalnoj izvedbi dvaju muških glasova, može biti i u kombinaciji muškog i ženskog glasa ili dvaju ženskih glasova. Tanko i debelo ne mora biti samo pjevanje, ono može biti i sviranje te se ono izvodi na roženicama, napjev se izvodi na velikoj sopeli, a pratnja na maloju. Bugarenje, tradicijski dvoglasni stil pjevanja koji se izvodi skupno. Raširen je među stanovništvom na Ćićariji te u istrorumunjskim Žejanama. Osnovni napjev netemperiranog pjevanja u dvoglasju izvodi jedan pjevač, na kojeg se kasnije nadovezuju drugi. *Tarankanje*, *tararankanje* ili *tanarikanje*, u narodnoj je glazbi Istre i Hrvatskoga primorja osebujan način pjevanja pri kojem se u tekst pjesme ili pripjeve umeću neutralni slogovi s glasom N (npr. ta-na-na, ta-na-ne-na ili ta-ra-ran), održavajući pri tome ritamski obrazac. Time se postiže nazalnost tona i sličnost zvuku sopela te se tarankanje može tumačiti i kao oponašanje zvuka sopela. Bitna je u rovinjskoj pučkoj glazbi ritmičko višeglasno pjevanje onomatopejskim slogovima, koje oponašajući instrumentalnu glazbu, služi kao pratnja pjevanju solista (*a bitinada*). *Môra kantàda* je način pjevanja koji potječe iz Italije (*mora, mura*).

Narodni običaji i vjerovanja

Narodni običaji i vjerovanja u Istri poštuju se kroz stoljeća. Kad govorimo o običajima možemo ih podijeliti na: godišnje, životne te običaje uz rad. Neki običaji i vjerovanja u Istri zadržali su se i ukorijenili do te mjere da su danas u upotrebi te se još uvijek usmeno prenose s generacije na generaciju, a neka nažalost pamti samo mali broj ljudi te im prijeto da budu zauvijek zaboravljeni. Putem usmenih predaja žive priče o nadnaravnim bićima u Istri, odnosno govorimo o postojanju tradicijskih vjerovanja i mitologije. Prikaz nadnaravnih i fantastičnih bića Istre odnosi se na *štrige* i *štrigune*, *krsnike*, *moru*, *orku*, *maliku* te brojne legende o vilama,

divovima i tome slično. U putopisnoj knjizi *Die Ehre des Hertzogthums Crain* iz 1689. Johann Weivhard Valvasora spominje priču o vampiru Juru Grandu iz Kringe koji se nakon smrti vraćao i uznemiravao svoju suprugu, ali i ostale suseljanae.

Tradicijsko graditeljstvo i stari zanati

Tradicijsko graditeljstvo i stari zanati odnose se na obradu kamena, drva, odnosno na drvodjelstvo i rezbarstvo, obradu željeza, lončarstvo koje se u Istri najviše zadržalo u Raklju, te na tkanje. Područje Istre bogato je kamenom, od njega se oduvijek gradilo, stoga je tako i narod u Istri oduvijek koristio za gradnju upravo one materijale koje je našao u svojoj okolini. Materijal za gradnju kuća i štala u Istri redovito je bio kamen, *kamik*. Najstariji oblik tradicijskih kuća bile su prizemnice, koja su danas jedva sačuvane, a bile su napravljene od kamena pokrivene slamom, pod nazivom *pozemujke*, *strihe* ili *strišnice*. Modificiranjem pozemujke, njezin je prvobitno jedinstven prostor, razdijeljen s pomoću pregradnih zidova od pletera u dvije prostorije, od kojih je jedna katkad služila za stanovanje ljudi, a druga za životinje.

Najstarija tehnika gradnje je suhozid, a njegova je specifičnost što se gradi bez vezivnog tkiva te se koristi od neolitika do danas. U brončano doba počinju se graditi skloništa od kamena slična današnjim kašunima. Kašun se razvitkom civilizacije gradio u tri faze: korpusa temelja, zida i svoda, koji nastaju u prvim dvjema fazama gradnje, te vijenca i pokrovnih skošenih ploča u trećoj, završnoj fazi gradnje. Takvih je primjera razvijenijih tipova gradnje očuvano najviše na poljima Vodnjanštine. Ulazna vrata, u pravilu manja od visine čovjeka i okrenuta prema zapadu, bez vertikalnih su *špaleta*, s većim nadvratnicima, ponekad s odteretnim pločama. Na kašunu se rijetko otvaraju manji prozorčići za svjetlo ili nadgledanje polja. Kod kašuna većih dimenzija, u sredini je ognjište s otvorima za odvod dima i kamenim sjedalima uz rubove. Pokrov obično završava horizontalnom kamenom pločom i oblikovanim *pinčukom* (*pinpignol*). Unutarnji im je promjer prosječno 1,50–3m, a visina 1,60–2m, premda ima i kašuna znatno većih dimenzija.

Drvo je imalo široku upotrebu – sve od glazbenih instrumenata, uporabnih predmeta do poljoprivrednih alata. Svi su ti predmeti morali zadovoljavati i određene kriterije kao što su estetska ljepota pa su se ukrašavali i oni najmanji predmeti, poput kuhača, lopatica za brašno, košara i sl., a jako je važna bila i njihova funkcionalnost. Velik se broj tih predmeta mogao naći na istarskom ognjištu – stol, *škanj*, klupe, a u određenoj su mjeri takvi predmeti sačuvani i do danas. Neki su, pak, kroz vrijeme doživjeli određene promjene. Drveni je voz, odnosno zaprežna kola, kojim su prevozili potrebne stvari do njiva i sl., nekada imao kotače koji su bili obloženi drvom, a danas su željezom. Zatim i brente, koje su služile za prijenos tekućina ili pri branju grožđa, počele su se proizvoditi od lima, a od 1970-ih godina postala je sve češća njihova plastična verzija.

Lončarstvo je jedna od najstarijih vrsta rukotvorstva, a u nekoliko su istarskih lokaliteta pronađeni ostaci zemljanih posuda iz prapovijesti. Takve su se zemljane posude izrađivale u više mjesta diljem Istre pa su početkom XX. stoljeća postojala četiri centra lončarstva – Zubini i Pavletići kod Oprtija, Ćukarija pokraj Huma i Rakalj. U Raklju proizvodnja zemljanih posuda traje do danas, uz kraće prekide. Posude koje su radili bile su raznolike, raznih veličina, oblika i zapremine.

Tekstilni proizvodi koji su se izrađivali u Istri nisu označavali samo potrebu u svakodnevnom životu, već i ljepotu i bogatstvo vlasnika, sposobnost i vještinu umjetnika, odnosno kreativnost. Bitna značajka u Istri jest da nisu tkale samo žene, već i muškarci koji su izrađivali pokrivače ili deblje komade odjeće. Pokrivači za krevete koje su radili muškarci bili su napravljeni od vunenog sukna, posteljina je bila od konoplje kao i ljetna odjeća i rublje, ali i od pamuka, a ostala odjeća od debljeg ili tanjeg sukna, ovisno o godišnjem dobu. Vuna i konoplja pripremala su se ljeti, a u zimskim večerima žene su je tkale. Djelatnost tkanja u Istri potrajala je do sredine XX. stoljeća.

Običaje, povijest i tradiciju Istre možemo promatrati i kroz brojne igre koje su se tijekom davnih vremena igrale u Istri, a neke od njih su i dan danas prisutne. Najpoznatije igre na području Istre jesu: *švikalice* ili *švikač*, pračka ili *fonda*, *trilja*, *puškalice*, *pljočkanje* ili *pločkanje*, *pandolo*, špekulanje (*šćinke*), *môra kantàda*, *prahćanje* ili *prasad*, kartaške igre briškula i trešete te trka na prstenac.

Pljočkanje ili pločkanje je igra koja seže daleko u povijest Istre, a osmislili su je pastiri kako bi skratili vrijeme tijekom čuvanja stoke, ili pak nedjeljom u trenucima odmora od rada. Danas je to prava sportska igra za koju postoje definirana pravila, a održava se na pučkim feštama diljem Istre. 2016., pljočkanje je, kao dio kulturnog nasljeđa Republike Hrvatske, upisano u Registar nematerijalnih kulturnih dobara. Trka na prstenac je viteška igra koja se održava pretposljednog vikenda u kolovozu u Barbanu, Prvi zapisi o trci na prstenac potječu iz 1696., kada ju je organizirala mletačka obitelj Loredan (pod čijim je vlasništvu tada bio Barban) kako bi u vrijeme sajamskih priredbi privukli što više posjetitelja. Od 1995. održava se i prednatjecanje nazvano Trka na viticu.

1.11. ZNAMENITA ISTRA

Istra obiluje znamenitim ličnostima koje su svojim radom na raznim područjima ljudskog djelovanja doprinijeli razvoju ne samo Istre, već i Hrvatske pa i šire. U ovom poglavlju predstavljen je samo dio njih. Izbor iz ovog poglavlja, odnosno navedeni izvori i literatura mogu pomoći budućim istraživačima u otkrivanju brojnih ličnosti znamenite Istre.

Istraživači istarske povijesti

Bogatstvo povijesne i kulturne baštine Istre pobudilo je zanimanje mnogih istraživača i znanstvenika koji su kroz stoljeća detaljno dokumentirali i predstavili istarsku povijest od prapovijesti do danas. Arheolog Carlo Marchesetti u svom je radu *I castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia* (1903.) izdvojio topografske i grafičke podatke o svim tada poznatim istarskim gradinama. Carlo De Franceschi, (*Gologorica*, 17.X.1809. – *Gologorica*, 8.I.1893.) iako je kao političar zanemarivao krupne povijesne činjenice te one iz onodobne istarske zbilje kao povjesničar istraživao je istarsku prošlost. Povjesničar Bernardo Benussi, (Rovinj, 10.I.1846. – Trst, 18.III.1929.) iza sebe je ostavio značajan historiografski opus koji odražava onodobno istarsko političko-ideološko ozračje. Značajan doprinos istraživanju prapovijesti Istre dao je dugogodišnji ravnatelj i voditelj prapovijesne zbirke Arheološkog muzeja Istre u Puli, Boris Bačić. Branko Marušić koji se smatra utemeljiteljem starohrvatske arheologije u Istri doprinio je poznavanju istarskog ranog srednjovjekovlja s približno 200 znanstvenih dijela. Zapažen trag u istraživanju antičkog razdoblja u Istri ostavila je Vesna Girardi Jurkić, dugogodišnja ravnateljica AMI-ja. Ante Šonje, koji je svoj radni vijek proveo na mjestu ravnatelje Zavičajnog muzeja Poreštine, istraživao je kompleks Eufrazijeve bazilike i autor je knjige *Crkvena arhitektura zapadne Istre*. Miroslav Bertoša jedno je od najznačajnijih imena suvremene hrvatske historiografije, a uz M. Bertošu popisu se mogu pridodati brojna imena suvremenih povjesničara koji djeluju i rade u Istri.

Iz ranijih razdoblja istarske povijesti nisu nam poznata imena autora umjetničkih djela koja su danas sačuvana. Međutim, poznati su nam naručitelji nekih značajnih umjetničkih i arhitektonskih djela. Porečki biskup Eufrazije, dao je podići u VI. stoljeću velebnu baziliku koja je po njemu i nazvana Eufrazijana. Sv. Maksimijan, ravenski biskup iz VI. stoljeća, podrijetlom iz Veštra pored Rovinja, u Puli je dao izgraditi crkvu Sv. Marije nazvanu Santa Maria Formosa (Krasna). Iz razdoblja srednjeg vijeka poznata su nam imena nekih gotičkih majstora od kojih je najpoznatiji autor Plesa mrtvaca u crkvi Sv. Marije na Škrilinah kraj Berma, Vincent iz Kastva. U tom razdoblju aktivan je i graditelj i klesar Benko iz Sočerge. Mletačka obitelj Morosini dala je sagraditi najcjelovitiji primjer renesansnog stila u istarskog graditeljstvu, renesansni trg s kaštelom, crkvom i gradskom ložom u Svetvinčentu. Iako je najveći dio kiparskih i slikarskih umjetnina u tom razdoblju nabavljen iz Venecije, poznati su neki lokalni autori među kojima Matej iz Pule, Klerigin iz Kopra i Antun s Padove. Slavni arhitekt Andrea Palladio proučavao je pulske antičke spomenike koji su utjecali na razvoj njegovog arhitektonskog stila, značajnog za europsku renesansnu umjetnost XVI. stoljeća. Od razdoblja baroka nadalje djelatnost domaćih kiparskih i slikarskih radionica vezana je uz djela nama nažalost anonimnih majstora koji su djelovali uglavnom u seoskim sredinama. Značajna je mletačka obitelj Carpaccio koji su se početkom XVI. stoljeća preselili u Kopar. Rodonačelnik istarske grane Vittore i njegovi sinovi Pietro i Benedetto autori su slika za koparsku katedralu i piransku crkvu sv. Franje. Vrlo sugestivna djela ostavio je njemački slikar Alexander Kircher koji je po narudžbi cara Franje Josipa I. izradio 24 velike slike austrougarskih ratnih brodova za Pomorski muzej u Puli. Velik je broj vrhunskih suvremenih umjetnika koji su ostavili trag u istarskoj umjetnosti. Spomenut ćemo samo neke: Josip Diminić, Zora Matić, Antun Motika, Edo Murtić, Renato Percan, Bruno Mascarelli, Dušan Džamonja...

Za istarsku, ali i europsku povijest glazbe važno je djelovanje glazbenog tiskara Andrije Motovunca (Andrea Antico da Montona, Motovun, oko 1480. – ?, nakon 1539.). Najistaknutiji skladatelj ranog baroka koji djeluje u Veneciji podrijetlom iz Istre je Francesco Usper Sponga. Podrijetlom iz Pule je i manje poznati barokni orguljaš i skladatelj Hieronimus Talonus. U Piranu je rođen znameniti violinist, skladatelj, glazbeni teoretičar i pedagog Giuseppe Tartini. Matko Brajša Rašan je pionir među glazbenicima koji su se na razmeđu XIX. i XX. stoljeća započeli baviti proučavanjem istarskog folklor. Na stihove Ivana Cukona skladao je pjesmu *Krasna zemlja* koja je danas službena istarska himna. Sustavno proučavanje istarske glazbene tradicije nastavio je Ivan Matetić Ronjgov. Nadovezavši se na prethodne pokušaje M. Brajše Rašana oko zapisivanja i harmoniziranja istarskih melodija, on je u svojim raspravama riješio problematiku njihove latentne harmonije, a u svojim je kompozicijama dao primjer kako istarska glazba može biti temelj umjetničkog glazbenog stvaralaštva. Po uzoru na djelo I. M. Ronjgova i skladatelj Slavko Zlatić se u svojem stvaralaštvu pretežito oslanjao na obilježja istarsko-primorske folklorne glazbe. Elemente istarskog folklor koristio je i skladatelj Antonio Smareglia u svojoj operi *Nozze istriane*. Podrijetlom iz Pazina je skladatelj i pijanist Luigi Dallapiccola koji je u svojim ranim djelima koristio motive istarskih napjeva da bi se kasnije priklonio modernim skladateljskim tehnikama poput dodekafonije i serijalnosti. Glazbena ga je kritika svrstala među vrhunske talijanske skladatelje prve polovice XX. stoljeća. Skladatelj, glazbenik, zborovođa i glazbeni pedagog Nello Milotti ostavio je za sobom impozantni opus s više stotina dijela kojima se ogledao u gotovom svim područjima glazbe. Jedan je od najplodnijih autora festivala Melodije Istre i Kvarnera. Piero Soffici, podrijetlom iz Rovinja, 1960-ih i 1970-ih godina postao je jedan od najpoznatijih skladatelja, aranžera i dirigenata te producenata talijanske popularne glazbe. Uz velike uspjehe koje je postizao na talijanskoj glazbenoj sceni, ostao je vezan za svoj rodni grad te je surađivao s rovinjskim glazbenicima i skladao pjesme na tekstove rovinjskih pjesnika Ligia Zaninija i Giusta Curta.

Impresivnu glazbenu karijeru u Italiji ostvario je i Sergio Endrigo, koji je iz rodne Pule otišao nakon Drugog svjetskog rata. S pjesmom *Canzone per te* osvojio je festival u San Remu. U drugoj polovici XX. stoljeća istarska glazbena scena iznjedrila je niz glazbenih skupina i autora koji su djelovali u kontekstu popularne i rock glazbe. Vrijedi spomenuti sastave Kameleoni i Anelidi kao pionire pop-rock kulture. Atomsko sklonište, Gori Ussi Winnetou, KUD Idijoti, Gustafi, Tamara Obrovac, Livio Morosin, neki su od najznačajnijih predstavnika istarske glazbene scene posljednjih desetljeća. Sustavnim proučavanjem i očuvanjem naslijeđa istarske narodne glazbe bavio se etnomuzikolog i glazbeni urednik Renato Pernić koji je sakupio arhiv s više od tisuću snimaka izvornog sviranja i pjevanja i objavio monografiju *Meštri, svirci i kantaduri*.

Istarskih je korijena niz znamenitih umjetnika koji su djelovali u svijetu scenske umjetnosti i ostvarili značajne inozemne karijere. Carlotta Grisi, balerina rođena u Vižinadi je sredinom XIX. st. smatrana jednom od najvećih europskih baletnih zvijezda onoga doba. Slavna sopranistica Marija Polla-Puecher, koja je tijekom svoje karijere nastupala i u Metropolitan operi pod ravnanjem velikog Artura Toscaninija, rođena je u Puli. Kazališni i filmski komični glumac Antonio Gandusio, podrijetlom iz Rovinja, stekao je popularnost u talijanskim kazalištima između dva svjetska rata. Velika glumica Alida Valli, rođena u Puli, i danas se smatra jednom od ikona europskog filmskog klasicizma. Postigla je značajna ostvarenja u Europi i Americi u filmovima velikih režisera poput Alfreda Hitchcocka, Carola Reeda i Luchina Viscontija. U Puli je rođena i popularna talijanska glumica Laura Antonelli.

Istarski književnici

Pismenost i književnost u Istri zadiru duboko u prošlost. Antički natpisi pronađeni su diljem poluotoka. U arhivama se čuva bogata pismena građa koja je nastala tijekom stoljeća. Razvojem i postepenim uvođenjem narodnih jezika usporedno se razvijaju talijanska, hrvatska i slovenska pismenost kao temelj književnosti.

Korijene hrvatske pismenosti nalazimo u misiji svete braće Ćirila i Metoda. Glagoljica već od XI. stoljeća obilježava pisanu kulturu središnje Istre. U ranom razdoblju hrvatske pismenosti moguće je izdvojiti nekoliko pisaca, prevoditelja i priređivača koji su rodom iz Istre ili su u njoj djelovali: Petar Fraščić, Juri Žakan, Pop Mikula iz Gologorice, Bartol Krbavac te Šimun Greblo. Sredinom XVI. stoljeća ideje reformacije prodrle su u Istru i naišle na plodno tlo. Najpoznatija ličnost tog razdoblja je Matija Vlačić Ilirik, filolog, protestantski teolog, filozof, nakladnik, humanist i pisac. Najplodniji protestantski pisac bio je pop glagoljaš Stipan Konzul Istrijan. Jedino istarsko ime u hrvatskoj književnosti u XVII. stoljeću bio je Franjo Glavinić. Biskup Juraj Dobrila znamenito je ime u duhovnom, političkom pa i književnom životu Istre. Značajno je pokretanje lista *Naša sloga* i izdavanje molitvenika *Otče, budi volja tvoja* koji je doživio velik broj izdanja. U duhu hrvatskog narodnog preporoda djelovali su Petar Studenac, Mate Bastian, Vjekoslav Spinčić, Eugen Kumičić, Matko Laginja i Ante Tentor. Boraveći u Istri početkom XX. stoljeća Vladimir Nazor napisao je vrijedan dio svojega opusa. Drago Gervais, autor antologije *Čakavski*, svoje je djelo uglavnom posvetio Istri. Najpoznatiji je hrvatski književnik iz Istre Mijo Mirković koji je pod pseudonimom Mate Balota autor *Dragog kamena*, jedne od najboljih dijalektalnih zbirka hrvatske književnosti. Najsvestraniji hrvatski pisac iz Istre u drugoj pol. XX. st. jest Zvane Črnja, pjesnik, esejist, polemičar, kulturolog, feljtonist, dramatičar, osnivač Čakavskoga sabora i pokretač edicije *Istra kroz stoljeća*. Arhaičnom žminjskom čakavicom napisao je nekoliko zbirki pjesama. Milan Rakovac pisac, pjesnik, novinar, autor opsežnog književnog i publicističkog opusa. Od prvih dana utemeljenja aktivno je uključen u rad Čakavskog sabora, član je Društva hrvatskih književnika i Matice hrvatske. Okrenut je zavičajnim istarskim temama i sadržajima.

Talijanska se književnost nastavlja na latinske kulturne tokove. Sjedište kulture humanizma u Istri bio je grad Kopar. Među najpoznatijim ličnostima u tadašnjim humanističkim krugovima XIV.-XV. stoljeću bio je Pier Paolo Vergerio stariji, pisac *De arte medica* i dvaju soneta petrarkističkoga ugođaja na talijanskom pučkom jeziku. Vrlo važnu ulogu u razvoju talijanske kulture imale su akademije, posebno one koje su djelovale u Kopru, Accademia Palladia, Accademia dei Risorti i druge. Znameniti članovi tih udruženja bili su među ostalima Santorio Santorio, liječnik i erudit, Gian Rinaldo Carli, erudit, enciklopedist, književnik, povjesničar i ekonomist, Girolamo Gravisio koji je član Accademie dei Risorti postao s petnaest godina i obilježio svojim djelovanjem drugu polovicu XVIII. stoljeća. Jedan od najuglednijih Istrana u prvoj polovini XIX. stoljeća bio je Pietro Stancovich, koji je svojim glavnim djelom *Biografia degli uomini distinti dell'Istria* zaslužio epitet "istarski Plutarh". Svoju je bogatu knjižnicu oporučno ostavio gradu Rovinju. Tijekom XIX. i XX. stoljeća djeluje velik broj značajnih autora. Michele Fachinetti, Giuseppina Martinuzzi, Antonio Ive, Lina Galli, Lucifero Martini, Mario Schiavato, Ligio Zanini, Giacomo Scotti, Nelida Milani-Kruljac, Claudio Ugussi, Fulvio Tomizza Oni su samo neki od književnika koji su obilježili talijansku književnost i kulturu u Istri. Početkom XXI. stoljeća razvija se i književnost egzodusa. Radi se o piscima većinom talijanske narodnosti s područja Istre, Rijeke i Dalmacije koji su napustili Hrvatsku nakon Drugoga svjetskog rata ili su potomci osoba koje su otišle iz navedenih krajeva nakon Drugoga svjetskog rata.

Istarski znanstvenici

Za razvoj europske kulture i znanosti značajan je Herman Dalmatin, filozof, zvjezdaznanac i prevoditelj, rođen početkom XII. stoljeća u Istri. Njegov je opus uvelike pridonio znanstvenom i kulturnom preporodu Zapada u XII. i XIII. stoljeću. Johann Palisa, Andrija Mohorovičić, Francesco Zagar neki su od znanstvenika koji su na područjima astronomije, geofizike i meteorologije ostvarili značajne rezultate. Vrlo je aktivna Zvezdarnica u Višnjanu koja se pod vodstvom Korada Korlevića bavi otkrivanjem asteroida i edukacijom i popularizacijom znanosti.

Tragovi medicinskih zahvata na području Istre pronađeni su na kostima pokojnika iz II. tisućljeća prije Krista, a za vrijeme Rima razvijena je zdravstvena služba. Povijest Istre do XX. stoljeća obilježena je čestim epidemijama kojima su se liječnici iz tih razdoblja pokušavali oduprijeti. Velik doprinos razvoju medicine dao je doktor Antonio Grossich, rodom iz Draguča. Primjenom jodne tinkture za dezinfekciju površinskih rana i kože prije operacija pomogao je u spašavanju tisuća ljudskih života. Značajna je aktivnost slavnog znanstvenika Roberta Kocha koji je na poziv Paula Kupelweisera, tadašnjeg vlasnika Brijunskih otoka, radio na suzbijanju malarije. Istaknuto mjesto u razvoju medicine, poglavito infektologije, pripada liječniku pulskog podrijetla Franu Mihaljeviću. I talijanski prirodoslovac Massimo Sella trajno je zadužio Istru uspješnom borbom protiv malarije naseljavanjem ribe gambuzije u lokvama i vodospremama. Bio je i ravnatelj tadašnjeg rovinjskog *Istituto italo-germanico di biologia marina di Rovigno d'Istria* (danas Centar za istraživanje mora Rovinj). U Puli je 1892. rođen Herman Potočnik, vojni časnik i inženjer, koji se tom temom astronautike bavio već dvadesetih godine prošloga stoljeća. Santorio Santorio rođen u Kopru 29. III. 1561. bio je liječnik, izumitelj medicinskih instrumenata te začetnik eksperimentalne medicine.

Na području sporta Istra se ponosi pojedincima koji su postigli značajne rezultate na državnoj, europskoj i svjetskoj razini, a dosada je na Olimpijskim igrama sudjelovalo 37 istarskih sportaša. Najstariji sportovi u Istri su tjelovježba, veslanje, jedrenje, planinarstvo i tenis, a nešto kasnije i plivanje. O svemu svjedoči izdanje autora Eduarda Hemara, Istarski sportski biografski leksikon iz 2016. gdje je ukupno predstavljeno 412 biografija. Drugo je djelo knjiga Darija Korace, Sport u Istri. Prvih 150 godina iz 2022. koja obiluje bogatom fotodokumentacijom te obuhvaća vremensko razdoblje od 150 godina sportske povijesti Istre kroz četiri (pet) država: Austro-Ugarsku Monarhiju, Kraljevinu Italiju, FNR/SFR Jugoslaviju, (Slobodan teritorij Trsta) i Republiku Hrvatsku.

LITERATURA I IZVORI:

- Državni zavod za statistiku republike Hrvatske: Popisi 2021, više na <https://dzs.gov.hr/>, posjećeno 19.5.2023.
- Enciclopedia bibliografica universale Treccani, više na <https://www.treccani.it/enciclopedia/>, posjećeno 10.3.2023.
- Hrvatski biografski leksikon, više na <https://hbl.lzmk.hr/>, posjećeno 10.3.2023.
- Hrvatski olimpijski odbor <https://hoo.hr/hr/>, posjećeno 10.3.2023.
- Institucionalizacija zavičajne nastave Istarske županije, više na <https://www.za-nas.hr/>, posjećeno 10.3.2023.
- Istarska enciklopedija, više na <http://istra.lzmk.hr/>, posjećeno 10.3.2023.
- Istrapedia, više na <https://www.istrapedia.hr/hr/>, posjećeno 10.3.2023.
- Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža, <https://www.lzmk.hr/>, posjećeno 10.3.2023.
- Bijažić, M. (1999.): Istarski narodni običaji i stari zanati, C.A.S.H., Pula.
- Božić, D. i dr. (2012.): Folklorni plesovi Istre strukture suvremenog i mažoret plesa, Sveučilište Jurja Dobrila, Pula.
- Čaplar, A. i dr. (2013.): Blaga Hrvatske: neprocjenjiva prirodna i kulturna baština, Mozaik knjiga, Zagreb.
- Hemar, E. (2016.): Istarski sportski biografski leksikon, Pula.
- Ivančan, I. (1963.): Istarski narodni plesovi, Institut za narodnu umjetnost, Zagreb.
- Koraca, D. (2022.): Sport u Istri. Prvih 150 godina, Pula.
- Mikac, J. (1977.): Istarska škrinjica, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.
- Marušić, Piskaj, D. (1995.). Sona, sopi: svijet istarskih glazbala / universo degli strumenti musicali istriani, Pula.
- Orlić, D. (2008.) Štorice od štrig i štriguni, 2. dopunjeno i prošireno izdanje, Zagreb – Sarajevo.
- Radauš Ribarić, J. (1997.): Ženska narodna nošnja u Istri, Istarsko književno društvo „Juraj Dobrila“: „Josip Turčinović“, Pazin.
- Rudan, E. (2016.): Vile s Učke: žanr, kontekst, izvedba i nadnaravna bića predaja, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Drago Orlić, Štorice od štrig i štriguni, 2. dopunjeno i prošireno izdanje, Zagreb – Sarajevo 2008.
- Zakopano zlato: hrvatske usmene pripovijetke, predaje i legende iz Istre, priredila Maja Bošković Stulli, Pula 1986.

2.
Smjernice
za uključivanje
zavičajne nastave
u školski kurikulum

2.1. SMJERNICE ZA IZVOĐENJE ZAVIČAJNE NASTAVE U OSNOVNIM I SREDNJIM ŠKOLAMA

1. Uvodni dio

Zavičajna nastava podrazumijeva različite oblike i intenzitet rada, motiviranost nastavnog osoblja za zavičajne teme, specifičnosti nekog područja u povijesnom smislu kao i specifičnost dijalekta općenito, kao i lokalnog govora, materijalne i nematerijalne kulturne baštine.

CILJ: temeljni je cilj projekta Istarske županije - Regione Istriana pod nazivom "Institucionalizacija zavičajne nastave u Istarskoj županiji - Regione Istriana" formiranje institucionalnog oblika očuvanja istarskog zavičajnog identiteta.

SVRHA: uvođenjem zavičajne nastave u sve obrazovne institucije i kroz sve predmete želi se njegovati zavičajni identitet i razvijati zavičajna pismenost na način da se dodatno ne opterećuju ni nastavnici ni učenici.

Zavičajna pismenost zapravo znači da će se kroz zavičajnu baštinu istražiti različite zavičajne teme koje će učenicima, zavisno od njihove dobi, omogućiti razumijevanje i vrednovanje veza između prošlosti i sadašnjosti te vrednovati zavičajni prostor u kojem se odrasta i živi.

Učenici će različitim aktivnostima razvijati svoje kompetencije, a time i ocijeniti osobne, kulturne i nacionalne identitete, prošle i sadašnje, i njihov doprinos istarskoj zavičajnoj baštini.

MOGUĆNOST REALIZACIJE:

- kao zasebna grupa u okviru dodatne nastave, fakultativnog ili izbornog programa, izvannastavne aktivnosti, grupe za zavičajnu nastavu,
 - kao program međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja zavičajne nastave u postojećim predmetima i izvanučioničkim aktivnostima, projektima (međupredmetnim, školskim), terenskim nastavama.
- Broj nastavnih sati u međupredmetnim i interdisciplinarnim aktivnostima ovise o planiranoj aktivnosti pojedinog nastavnika, a oblici provedbe mogu biti različiti na razini škole, razreda, skupine učenika odnosno grupiranjem učenika po dobi i interesima.

ISHODI ZAVIČAJNE NASTAVE

- ▶ otkriti svoju baštinu neposrednim i samostalnim kontaktom kroz predviđene zavičajne teme i projektne zadatke,
- ▶ implementirati zavičajne sadržaje u sve nastavne predmete kao i školske kurikulume,
- ▶ njegovati ishodište zavičajnosti u širem interkulturalnom i multikulturalnom kontekstu,
- ▶ istraživati, upoznati, očuvati i afirmirati zavičajne vrijednosti i osobitosti,
- ▶ poticati kreativno povezivanje tema zavičajne nastave s nastavnim programima ostalih predmeta te tako razvijati koncept disciplinarnosti,
- ▶ vrednovati dobivene informacije i donositi zaključke,
- ▶ razvijati vještine vršnjačke procjene i samoprocjene,
- ▶ izgraditi suradničke/timske radne odnose
- ▶ koristiti odgovarajuću metodologiju i tehnologiju kao alat koji pomaže u prikupljanju i analizi informacija, rješavanju problema i komunikaciji.

IMPLEMENTACIJA ZAVIČAJNE NASTAVE

Zavičajna nastava važan je aspekt učeničkog obrazovanja i predstavlja izvrstan primjer učenja i kritičkog promišljanja o onome što nas okružuje jer učenici direktno rade s izvorima i sadržajima koji se tematski odnose na zavičaj.

Kroz zavičajne teme razvija se i zavičajna pismenost koja u procesu učenja i poučavanja uključuje četiri temeljna elementa: aktivno sudjelovanje učenika i nastavnika, zavičajni identitet, zavičajne vrijednosti, zavičajne teme. Aktivno sudjelovanje vezuje se uz planirane ishode učenja odnosno ishodi određuju načine na koji učenici mogu razviti znanje, vještine i stavove kroz rad na zavičajnim temama. Svi su elementi u razvoju zavičajne pismenosti međusobno povezani.

ELEMENTI ZA RAZVOJ ZAVIČAJNE PISMENOSTI

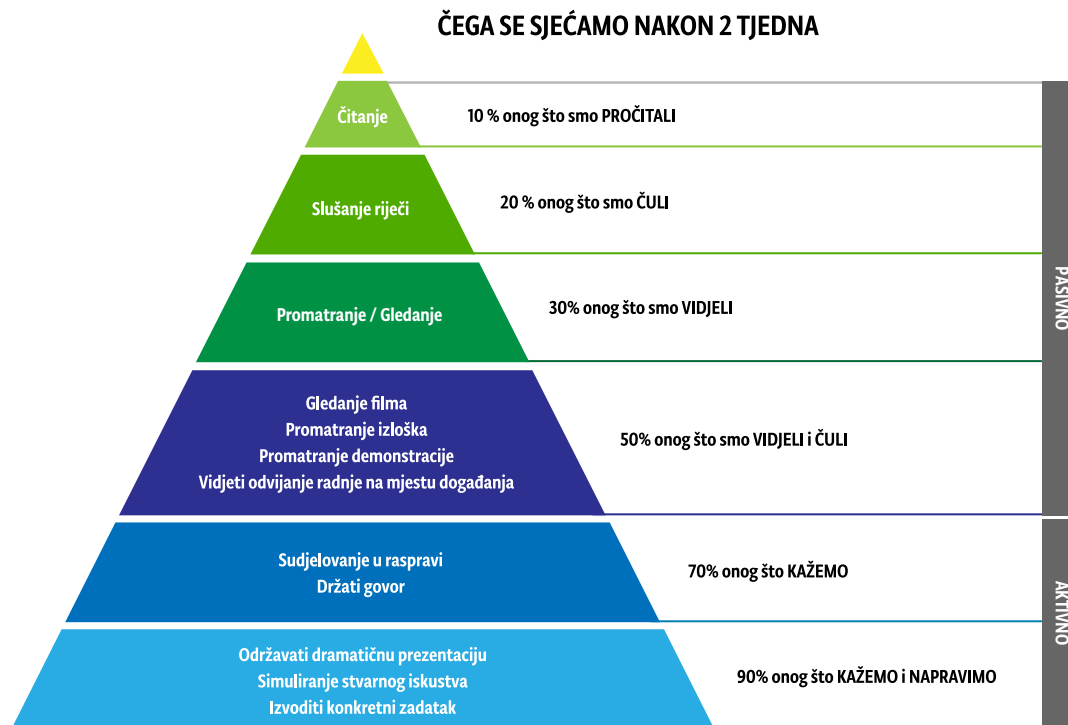
METODE/NAČINI REALIZACIJE ZADANIH ISHODA KROZ ELEMENTE ZAVIČAJNE PISMENOSTI:

- ▶ **Aktivno sudjelovanje** - učenje istraživanjem i/ili istraživačka metoda - metoda učenja i poučavanja koja daje prioritet pitanjima, idejama i analizama učenika. Učenje koje se temelji na različitim aktivnim oblicima istraživanja i nastavnika i učenika.
- ▶ **Zavičajne teme** - zavičajne teme i pojmovi obrađuju se kroz sadržaje predmeta, kroz međupredmetnu povezanost, domene i koncepte definirane kurikulumima osnovnih i srednjih škola kroz razvijanje vještina i stavova.
- ▶ **Zavičajni identitet** - poznavanje vrijednosti zavičajnog identiteta presudno je u očuvanju ne samo osobnog već i nacionalnog identiteta. Očuvati i razvijati vrijednost zavičajnog identiteta kao poveznice prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.
- ▶ **Zavičajne vrijednosti** - u nastavi temelje se na teoriji zavičajnoga, nacionalnoga i kulturnoga identiteta. Istraživati, upoznati zavičajne vrijednosti i osobitosti.

Tijekom nastavnog procesa preporuča se koristiti aktivnim metodama poučavanja. Naglasak je kreirati nastavni proces u kojemu kroz zavičajne teme osmišljavamo aktivnosti koje sadržavaju istraživačku nastavu, rješavanje problema i primjenu stečenih znanja.

Neke od njih mogu se koristiti kroz sljedeće aktivnosti: grupni projekti, projektni zadatci, upitnici/ankete, individualni intervju, oluja ideja, grupna rasprava (debata), studije slučaja, igranje uloga, prezentacija razreda, gosti u razredu (kazivači određenih tema), izrada plakata ili brošura, korištenje digitalnih alata, vođenje dnevnika, izložba i dr.

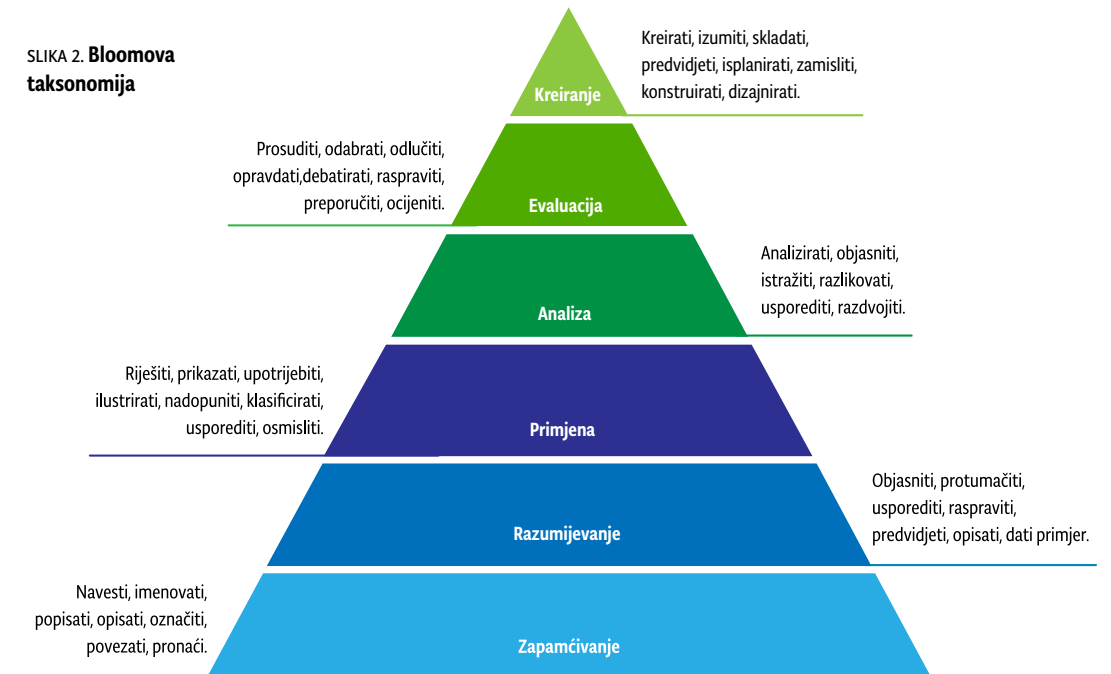
Piramida učenja zapravo nam pokazuje da su neke metode učenja učinkovitije od drugih i da će različite metode učenja dovesti do dubljeg učenja i dugotrajnijeg zadržavanja znanja. Stoga je i naglasak tijekom podučavanja na aktivnom učenju i korištenju aktivnih metoda. Većina učenika pamti samo oko 10 % onoga što su pročitali iz udžbenika, ali zadržavaju gotovo 90 % onoga što uče kroz aktivno učenje odnosno ono što su morali sami istražiti ili napraviti.

SLIKA 1. Stožac iskustva (prema predlošku Edgara Dalea 1969.)

Nacionalni kurikuli svoje ishodište imaju u jednom od najkorištenijih teoretskih okvira za učenje i podučavanje na svim razinama obrazovanja, a to je Bloomova taksonomija znanja. Revidirana Bloomova taksonomija temelji se na višim i nižim kognitivnim razinama postignuća od toga znanje, razumijevanje i primjena ulaze u nižu razinu, a analiza, evaluacija i sinteza (kreiranje) u višu razinu razmišljanja i znanja.

SLIKA 2. Bloomova taksonomija

2. Strategija aktivnog učenja - istraživačko učenje

Temeljno je obilježje Nacionalnog okvirnog kurikulumu RH (2010.) prelazak na kompetencijski sustav i ishode učenja. Kompetencije definiramo kao pristup koji uključuje znanje, stavove i ponašanja, sklonost i motiviranost za promjenu, vještine postupanja te iskustvene vještine pomoću kojih možemo nadograditi postojeće znanje. Razvijanje kompetencija kroz zadane ishode moguće je i kroz zavičajnu nastavu odnosno teme iz zavičajne nastave.

Novi nacionalni kurikulum nudi suvremenije metode i pristupe učenju gdje je učenik aktivni sudionik nastavnog procesa, a potrebna znanja su definirana kroz ishode, vještine i kompetencije koje se razvijaju. U nastavnom je procesu naglasak na aktivnosti učenika. Nastavnik poučava učenike na način da u nastavni proces uvodi aktivne oblike i metode poučavanja. Upravo je istraživačko učenje jedan od oblika aktivnog učenja. Istraživačko učenje može se prilagoditi potrebama učenika od osnovnoškolske do srednjoškolske razine. Osnovni je cilj razvijati kod učenika kritičko promišljanje kroz aktivnosti koje ih navode na nadogradnju postojećeg znanja ili stjecanje novog znanja. Uloga učenika u obrazovnom procesu jest da istražuje, kritički promišlja povezuje, rješava probleme, donosi odluke, komunicira, surađuje i na koncu donosi zaključke i vrednuje, dok učitelji/nastavnici čine podršku učenicima u njihovu radu. Kriva je pretpostavka da će učenici sve sami odraditi, barem na početku ovakva načina rada. Nastavnici i dalje moraju biti tu kao pomoć i podrška. Ponekad je najvažniji ishod ovladati procesima i tehnikama učenja. Učiti kako učiti jedan je od najvažnijih ishoda obrazovnog procesa. Nastavnik zapravo u aktivnom istraživačkom učenju vodi, podržava, savjetuje, moderira i osmišljava aktivnosti, procjenjuje i na koncu vrednuje.

Korištenjem aktivnih metoda učenja kod učenika razvijamo kreativnost, kritičko mišljenje, apstraktno mišljenje i povezivanje informacija, stvaranje i nadogradnju znanja, preuzimanje odgovornosti, motivaciju, razvijanje komunikacije i suradničkog učenja te vještine korištenja digitalnih alata te informacija iz različitih izvora.

Istraživačko učenje i/ili učenje metodom istraživanja također ima svoju metodologiju kojom poučavamo učenike. To aktivno učenje ima svoje faze odnosno korake u obrazovnom procesu. Sama uloga nastavnika je poticati aktivno učenje različitim pristupima, metodama i stilovima učenja. Stoga je istraživačko učenje upravo učenje koje je vođeno ili samostalno te zadano određenim aktivnostima i koje dopušta učenicima da samostalno istražuju, propituju i promišljaju.

Ovakav pristup učenju otvara korištenje i povezivanje sadržaja kroz ostale predmete kao i međupredmetne teme. Međupredmetna povezanost ostvaruje se planiranjem i ostvarivanjem srodnih ciljeva, ishoda i sadržaja te razvojem temeljnih kompetencija. Kurikulom postojećih predmeta definirano je i ostvarivanje sadržaja kroz različite strategije učenja koje na koncu ostvaruju ciljeve, ishode i kompetencije sljedećih međupredmetnih tema: Učiti kako učiti, Poduzetništvo, Osobni i socijalni razvoj, Informacijsko-komunikacijska tehnologija, Zdravlje, Održivi razvoj te Građanski odgoj.

Istraživačko učenje zasniva se na metodologiji koja obuhvaća osnovne faze ili korake tijekom istraživačkog učenja:

- ▶ formuliranje pitanja
- ▶ prikupljanje i organiziranje informacija, dokaza i/ili podataka
- ▶ tumačenje i analiziranje informacija, dokaza i/ili podataka
- ▶ ocjenjivanje informacija, dokaza i/ili podataka i donošenje zaključaka
- ▶ priopćavanje i vrednovanje zaključaka

Prva je faza vezana uz postavljanje istraživačkog ili problemskog pitanja. Do istraživačkog pitanja dolazi se nakon izbora zavičajne teme te pregledom postojećih informacija nakon kojih učenik uočava problem interesantan za istraživanje. Ponekad je moguće postaviti više istraživačkih pitanja. Važno je nakon formiranja pitanja postaviti cilj istraživanja.

Prilikom postavljanja istraživačkog pitanja potrebno je promisliti o sljedećem:

- ▶ Što znam o ovoj temi i koji su mi izvori postojećih informacija?
- ▶ Što želim saznati o ovoj temi?
- ▶ Je li moje pitanje jasno i precizno definirano?

U drugoj fazi provodi se istraživački postupak te učenici traže i izdvajaju izvore koji će odgovoriti na zadana pitanja. Važno je da prilikom odabira izvora učenici kritički vrednuju izvor na način da propituju samu valjanost izvora.

Radom na izvorima učenik propituje sljedeće:

- ▶ Što mi sve mogu biti izvori u pronalasku odgovora na postavljeno istraživačko pitanje?
- ▶ Gdje sve mogu potražiti odgovore na postavljeno pitanje?
- ▶ Jesu li izabrani izvori točni?
- ▶ Kako mogu provjeriti valjanost izvora?
- ▶ Jesam li korištenjem izvora odgovorio na istraživačko pitanje?

U trećoj fazi slijedi interpretacija izvora, njegova analiza i rad na izvorima na način da učenici povezuju procese i izvore s utvrđenim činjenicama te iznose zaključke i rješenja na zadane zadatke. Prilikom interpretacije izvora možemo se koristiti sljedećim pitanjima:

Zadnja je faza sama prezentacija rada i predstavljanje aktivnosti na kojoj se radilo. Prezentacija se može odraditi u bilo kojem obliku. Mogu se koristiti i digitalni alati, prezentacije, video uradci, ankete, plakati, sceniski prikazi ili pak učenike postaviti u ulogu interpretatora zavičajnih tema.

Kroz aktivno istraživačko učenje, nastavnik ima ulogu voditelja, moderatora. Po potrebi pomaže učenicima i zadaje konkretne smjernice. Jasne i precizne smjernice ključ su istraživačkog učenja stoga je za svaku aktivnost i rad na izvoru potrebno jasno definirati istraživačka pitanja koja će biti temelj u analizi izvora.

Važno je također razumjeti da učenje istraživanjem nije potrebno implementirati samo linearno. Ponekad će neke faze biti kraće, zavisno od aktivnosti, a ponekad će se neka faza i izostaviti zavisno od zadanog ishoda. Primjerice nastavnik može tijekom vođenja postaviti učenicima dodatna pitanja i tražiti ih da pomoću njih prikupe i analiziraju informacije i dokaze. Ili dati učenicima izvor te tražiti da na osnovi njega naprave analizu i donesu zaključke.

Koristeći metode kao što su vođeno istraživanje, analiza dokumenata ili korištenje jasne kombinacije pitanja i odgovora, može se pokrenuti istraživačka aktivnost u obliku:

- ▶ studije slučaja
- ▶ projektnih zadataka
- ▶ istraživačkog projekta
- ▶ rad na terenu - istraživačko/terenska nastava
- ▶ kratke aktivnosti prilagođene učenicima

PRIMJER – STUDIJA SLUČAJA

Studija slučaja također se može kao istraživačka metoda koristiti u nastavi povijesti. Riječ je o svojevrsnom istraživačkom radu o osobi, društvu ili situaciji koja se dogodila u određenom vremenskom razdoblju. Zavisno od aktivnosti koja se učeniku zadaje, primjeri studije slučaja mogu biti kratke, dugačke, opsežne ili informativne, ali u svakom slučaju njome dublje ulazimo i analiziramo temu. Pokušavamo riješiti zadani problem, ali ujedno istražujemo izvore, analiziramo te razvijamo kritičko mišljenje.

Zavičajni sadržaji su riznica tema koje se mogu istraživati kroz studije slučaja. Dva su glavna dijela, jedan vezujemo uz sam problem koji istražujemo, a drugi uz način i interpretaciju, odnosno analizu izvora o navedenom problemu. Raspravlja se o određenom problemu, iznose izvori i činjenice, ali osim toga potrebno je opisati rješenje problema, ali i kako spriječiti njegovo ponovno pojavljivanje.

I za aktivnost studije slučaja postoji strategija odnosno način na koji se može realizirati i provoditi.

Didaktički koraci kojima se krećemo i koje primjenjujemo tijekom ovog istraživanja jesu sljedeći:

1. korak - postavljanje i definiranje pitanja /problema koji se istražuje
2. korak - rad na izvorima, materijalima
3. korak - vrednovanje, donošenje zaključka
4. korak - izlaganje o rezultatima

Na samom početku potrebno je jasno definirati problem ili pitanje na koji se traži odgovor. Kao kratka uputa na početku aktivnosti dovoljno je učenicima dati smjernicu u obliku sljedećega:

- ▶ Koji je glavni problem s odabranom temom? Izdvojite problem.
- ▶ Koja pitanja će vam dati razumijevanje problema i njegovog rješenja?
- ▶ Na što treba obratiti pozornost?
- ▶ Koji vam izvori mogu pomoći u analizi?

Nakon što se identificira i definira problemski zadatak/pitanje može se krenuti dalje. Potrebno je izdvojiti ili odabrati literaturu, izvore, materijale koji će pomoći u rješavanju zadatka. Analizom izvora izdvajaju se činjenice kojima će se potkrijepiti argumentacija i izlaganje. Tijekom analize potrebno je voditi i bilješke, moguće je i pomoću raznih grafičkih rješenja. Često se događa da se važne informacije zaborave ili da se teško razdvaja bitno od nebitnog. Stoga je ovaj dio oko analize izvora vrlo važan, pogotovo kada se analizira veliki broj podataka. Potrebno je dati problemu kontekst, staviti sve u vrijeme i prostor, izdvojite bitne činjenice, alternative, rješenja i preporuke. Nakon što se identificira i definira problem, analiziraju materijali, treba ponuditi i rješenja. Tijekom rada na zadatku može se ponuditi i više teorija koje će dovesti do rješavanja problema, a na koncu će se izabrati ona koja je potkrijepljena izvorima. Rješenje problema mora biti obrazloženo, dokumentirano.

Slika 3. Amfore izložene u Narodnom muzeju Labin (osobni arhiv autora)

Primjer studije slučaja Tema: Podvodna baština istarskog poluotoka - primjer trgovina amforama uz Istarski poluotok

Materijali i izvori za rad:

- Alka Starac, A. Starac, Promet amforama prema nalazima u rovinjskome podmorju, *Histria archaeologica*, 37/2006, str. 85-116;
- Muzejski postav muzeja u Puli, Rovinju, Labinu ili bilo kojem muzeju koji kao dio postava ima i amfore.

Zadatak je učenika da nakon proučavanja materijala, izvora te eksponata amfora izloženih u muzeju izdvoje dokaze za sljedeće tvrdnje:

1. Istarski poluotok je bio dio trgovačko-pomorske antičke rute Sredozemlja.
2. Tipologija pronađenih amfora svjedoči o vrsti robe kojom se trgovalo.
3. Ostaci antičkih amfora svjedoče o kontinuitetu vinogradarstva i maslinarstva u Istri.

Studija slučaja iziskuje rad u koracima. Može se raditi u skupinama ili u paru. Završno izlaganje također može biti pomoću grafičkog organizatora, u obliku rasprave, kraćeg izlaganja ili bilo kojem drugom obliku. Važno je da se zaključci navode argumentirano uz korištenje i predočenje valjanih materijala, izvora pronađenih dokumenta.

Kratke aktivnosti prilagođene učenicima - povezivanje sa zavičajnim svijetom učenika

Ponekad, kako bi se povezale aktivnosti učenika sa sadržajima iz kurikula, potrebno je otvoriti jedan treći prostor. Taj treći prostor spaja svijet učenika izvan škole i kurikulum te se otvara dinamičan prostor za stjecanje znanja o zavičajnim temama i sadržajima. Treći prostor je zavičaj koji je most između učenika i škole. U tom trećem prostoru učenici koriste, povezuju i primjenjuju svoje osobno i kulturno izvanškolsko znanje i iskustvo. Stoga je taj treći prostor zavičajni sadržaj koji učenici otkrivaju i istražuju pomoću raznih strategija.

Primjer aktivnosti je podjela uloga u jednoj maloj istraživačkoj grupi. Male istraživačke grupe omogućuju međusobno učenicima da slobodnije govore, da propituju, da uče jedni od drugih. Želi li se nešto istražiti ili koristiti metodu istraživanja onda se učenike može podijeliti unutar grupe po ulogama i to pomoću sljedeće tablice:

Uloga	Aktivnost
Lovac na riječi / prevoditelj	Pronalazi ključne riječi i definicije, izrađuje mali pojmovnik
Procjenitelj	Procjenjuje vrijednost izvora
Tragač	Traga za važnim idejama i bitnim temama za raspravu
Majstor za pitanja	Osmišljava pitanja koja će skupina razmotriti
Povezivač	Pronalazi poveznice sa svojim životom, tekstovima i svijetom
Zapisničar	Vodi bilješke o konkretnom sadržaju (grafički organizator)
Tumač	Razmatra sintezu ideja i postavlja dva glavna pitanja: Što ovo znači? Zašto je ovo važno?

VREDNOVANJE

Vrednovanje je proces prikupljanja informacija koje točno odražavaju koliko dobro učenik ostvaruje ishode zavičajne nastave i planiranih projekata. Važna je povratna informacija učenika i nastavnika s obzirom na odrađenu aktivnost.

Prilikom vrednovanja mogu se koristiti dva pristupa - sumativno i formativno vrednovanje. O pristupu vrednovanju odlučuje nastavnik/ica. Također jedan vid formativnog vrednovanja je i izlaganje odnosno sudjelovanje na festivalima zavičajnosti gdje svaki zavičajni županijski projekt prezentira svoj rad i produkte svojih aktivnosti tijekom školske godine. Tijekom trajanja festivala vrši se i evaluacija gdje svi sudionici festivala, nastavnici i učenici, sudjeluju u evaluaciji. Evaluacija se odnosi na proces prosuđivanja kvalitete učenja učenika na temelju zavičajnog projekta i teme koja se radila tijekom školske godine. Temelji se na procjeni sudionika i dokazuje uspješnost u realizaciji ishoda svih sudionika te postaje dokaz o učeničkim postignućima.

Formativno vrednovanje - za učenje i kao učenje

Kao dio ocjenjivanja za učenje, nastavnici učenicima daju opisnu povratnu informaciju o njihovom radu. Učitelji sudjeluju u ocjenjivanju kao učenju pomažući da svi učenici razvijaju svoju sposobnost da budu neovisni, autonomni učenici koji su sposobni postaviti pojedinačne ciljeve, pratiti vlastiti napredak, odrediti sljedeće korake i razmišljati o njihovom razmišljanju i učenju.

Nastavnici kod vrednovanja tema iz zavičajne nastave mogu se koristiti sljedećim koracima u vrednovanju za učenje i kao učenje:

- ▶ **planirati** načine na koji će se vrednovati rad, prezentacija i izlaganje na festivalima, medijska prisutnost i prisutnost na mrežnim stranicama škole;
- ▶ **podijeliti** ishode učenja i kriterije s učenicima na početku rada kako bi učenici znali što se od njih očekuje;
- ▶ **prikupiti** informacije o učenju učenika korištenjem raznih strategija i alata ocjenjivanja;
- ▶ **analizirati** i interpretirati izvore učenja radi razvijanja kritičkog mišljenja;
- ▶ **davati** i primati specifične i pravovremene opisne povratne informacije o učenju učenika;
- ▶ **razvijati** kod učenika vještine vršnjačke procjene i samoprocjene.

Učenike potičemo na razmišljanje, a ujedno učenici i vrednuju proces učenja. Informacije koje dobivamo služe i učenicima i nastavnicima u kreiranju daljnjih ishoda te osmišljavanju sadržaja za realizaciju ishoda.

U tome im mogu pomoći i sljedeća pitanja koja postavljamo kao izlaznu karticu.

- ▶ Što ti misliš o tome?
- ▶ Zašto misliš da je to tako?
- ▶ Što možeš promijeniti?
- ▶ Čime to možeš potvrditi?
- ▶ Ima li u tome išta što te zbunjuje ili ti je nejasno?

KOMPETENCIJE

Kompetencije definiramo kao pristup koji uključuje znanje, stavove i ponašanja, sklonost i motiviranost za promjenu, vještine postupanja te iskustvene vještine pomoću kojih možemo nadograditi postojeće znanje. Razvijanje kompetencija kroz zadane ishode moguće je i kroz zavičajnu nastavu odnosno teme iz zavičajne nastave.

Kompetenciju vezujemo uz znanje, vještinu, iskustvo i stav. Pažljivo odabrane aktivnosti s jasnim i preciznim ishodima dovode do razvoja kompetencija kod učenika. Kompetencije se ne razvijaju samo tijekom trajanja obrazovanja u školama već se njih tijekom cijeloga života treba stjecati, nadograđivati i usavršavati. Europska je komisija, kao dio Lisabonske strategije, donijela Zajednička europska načela za kompetencije i kvalifikacije nastavnika i one su dio obrazovnih politika europskih država pa tako i Hrvatske koja novim predmetnim kurikulumima prelazi na ishode učenja i razvijanje kompetencija.

Osim razvijanja postojećih kompetencija za cjeloživotno učenje, cilj je kroz zavičajne teme nadograđivati i razvijati kompetencije poput sposobnosti rješavanja problemskih pitanja i zadataka. Razvijati kritičko razmišljanje, analitičko razmišljanje, kreativnost, sposobnost primjene IKT tehnologije, emocionalnu inteligenciju, suradnju s drugima, sposobnost donošenja odluka te znati upravljati vremenom.

3. PLANIRANJE ZAVIČAJNE NASTAVE

U cilju implementacije zavičajne nastave nastavnik/ica, koji u zaduženju ima zavičajnu nastavu u bilo kojem obliku, može osmisliti pomoću primjera tema zavičajni plan i program u trajanju od 35 školskih sati ili može tijekom tih sati raditi na jednoj od predloženih aktivnosti: projektni zadatak, školski projekt, terenska nastava, istraživanje.

Veliku ulogu u radu na zavičajnim temama imaju različite institucije i udruge u Istri. One pružaju izvrstan izvor informacija istražiteljima zavičajnih tema te mogu biti podrška i učenicima i nastavnicima u njihovom radu. Institucije (udruge, poduzeća...) koje djeluju na prostoru Istarske županije mogu pružiti stručnost, vještine, materijale i programe koji nisu dostupni u školi i/ili nadopuniti postojeće.

U planiranju zavičajne nastave dobro je unaprijed osmisliti program odnosno kroz zadane elemente kreirati program zavičajne nastave. Najvažnije je izabrati strategiju kojom će se povezati zavičajna tema, razina učenja odnosno procijeniti znanje ili usvojenost znanja kojim započinjemo te procijeniti možemo li pomoću izabrane metode i aktivnosti realizirati ishode zavičajne nastave. U strategiji planiranja valja uzeti u obzir tri osnovne komponente:

- ▶ UČENICI
- ▶ ISHODI UČENJA
- ▶ NASTAVNE METODE

Učenici su oni kojima je zavičajna nastava i zavičajna tema namijenjena. Stoga valja obratiti pozornost na dob učenika te njegove karakteristike. Procjenom nastavnika određuje se razina učenja. Ishodi učenja pokazat će nam što želimo da učenici na određenu zavičajnu temu znaju nakon odrađene aktivnosti. Na koji način će učenici steći određena znanja, vještine i kompetencije te razvijati i graditi zavičajnu pismenost ovisi o planiranju metoda i aktivnosti koje će se koristiti.

Teme, koje slijede, samo su prijedlozi zavičajnih tema koje se mogu razraditi, nadopuniti te obraditi u okviru dodatne i dopunske nastave, fakultativnog ili izbornog programa ili skupine za zavičajnu nastavu, kao i kroz izvanučioničku aktivnost zainteresirane skupine. Preporuča se međupredmetna suradnja i suradničko učenje. Svi ostali predmeti mogu sudjelovati u realizaciji obrađujući neku temu međupredmetno ili obradom neke druge originalne teme vezane uz zavičaj.

PRIJEDLOG PROGRAMA ZAVIČAJNE NASTAVE - PRIMJER

Broj sati kao i izbor tema može se mijenjati i prilagoditi učenicima, razredu ili zavičajnoj skupini. Preporuka je da se rade teme i primjeri vezani uz mjesto iz kojeg učenici potječu.

Tema	Razrada teme	Ishod	Broj sati
Što je sve zavičajna nastava?	Osmišljavanje projekta zavičajne tematike s ciljem popularizacije zavičajne nastave	Objasniti značenje, pojam te izdvojiti primjere	2
Što je baština? Istra u kontekstu baštine podrazumijeva kulturnu, prirodnu, materijalnu, nematerijalnu, zavičajnu, nacionalnu i europsku baštinu	UNESCO-va lista materijalne i nematerijalne zaštićene kulturne baštine (sadašnje i buduće)	Objasniti značenje, pojam te tumačiti vrste baštine	2
Institucije kao mjesto učenja. Arhiv i knjižnica kao mjesto učenja	Posjet arhivu, sveučilišnoj knjižnici, muzeju. Istraživanje fonda. Odabir zavičajne teme.	Izdvojiti izvore koji se nalaze u arhivima i knjižnicama Koristiti zavičajne fondove i materijale u istraživačkom radu (osmisli projektni zadatak)	4
Zavičajne muzejske zbirke kao obrazovni izvori	Odabir izvora, rad na izvorima. Primjer Srednjovjekovni istarski statuti.	Analizirati zavičajne zbirke te ih koristiti u radu	2
Materijalna baština Istre	Istarske freske Teme zidnog slikarstva Motiv smrti na freskama Posjet Kući fresaka u Draguču	Navesti što sve ulazi u materijalnu baštinu (izdvojiti primjer materijalne baštine te osmisli projektno-istraživački zadatak na tu temu)	4
Nematerijalna baština Istre	Tradicijske igre, plesovi	Navesti što sve ulazi u nematerijalnu baštinu Izdvojiti primjer nematerijalne baštine te osmisli projektno-istraživački zadatak na tu temu)	4
Putujemo zavičajnim tematskim rutama- jezičnim, povijesnim, kulturnim, geografskim...	Glagoljaška ruta	Opisati zavičajnu tematsku rutu prema izdvojenim obilježjima	4
Istra iz perspektive europske regije	Istra maslinarska regija	Objasniti ulogu Istre iz perspektive europske regije - izdvojiti jedna primjer	2
Istarski antički svijet	Spomenici pričaju	Izdvojiti antičke spomenike i materijalne ostatke u prostoru zavičaja	4
Rodoslovlje (genealogija) moje obitelji	Moje prezime - podrijetlo, migracije, etimologija, brojnost, pokrivenost (zastupljenost)	Izraditi obiteljsko rodoslovlje	4
Zavičajni vremeplovi našeg kraja - kalendar za obilježavanje značajnih obljetnica	Pučke meteorologije	Izraditi kalendar s važnijim datumima	2
Moje mjesto nekad i danas	Nazivi ulica Mijenja li se moj grad?	Istražiti o naselju koristeći se raznim izvorima	1

4. Prijedlog tema po aktivima

Aktiv hrvatskog, stranih i klasičnih jezika

- ▶ Čakavski suvremeni pjesnici
- ▶ Mitovi i legende određenog područja u Istri
- ▶ Glagoljskih grafiti
- ▶ Dijalektalna slika Istre
- ▶ Istarski tekstovi koji govore o mom užem zavičaju
- ▶ Usmena predaja, stari običaji, stari zanati, jela, folklor
- ▶ Kreiranje rječnika mog mjesta
- ▶ Onomastika iz Istarskog razvoda
- ▶ Obiteljski nadimci
- ▶ Jezična riznica Istre
- ▶ Talijanski kao jezik društvene sredine
- ▶ Istriotski, istrovenetski, istrorumunjski govori
- ▶ Perojski govor
- ▶ Jezične dijalektalne mudrosti

Aktiv društvene i odgojne skupine predmeta (povijest, filozofija, sociologija, psihologija, likovna umjetnost, glazbena umjetnost...)

- ▶ Infiltracije folklor
- ▶ Suvremeni istarski skladatelji
- ▶ Dvoglasje tijesnih intervala Istre i Hrvatskog primorja (kanat, tarankanje, bugarenje, diskantno dvoglasje)
- ▶ Tradicijska glazbala Istre
- ▶ Tradicijski plesovi Istre
- ▶ Festivali i susreti tradicijske glazbe u Istri
- ▶ Ča val – popularna i rock-glazba u Istri
- ▶ Istarski jazz
- ▶ Istarska etnoglazba
- ▶ Sakralni spomenici - mjesni ili gradski patroni, arhitektura, oltari i oltarne pale, zidne slike - freske, kapelice, groblje, proslave nekad i danas
- ▶ Istarski zvonici
- ▶ Istarski kašteli
- ▶ Arhitektura Istre
- ▶ Putovima kažuna
- ▶ Tragom istarske povijesti
- ▶ Posebnosti mletačkog lava i habsburškog orla.
- ▶ Istarska svakodnevnica (epidemije, prehrana, odijevanje, stanovanje, obitelj i obiteljski odnosi).
- ▶ Istarski izumi i izumitelji
- ▶ Istra kao dio europske civilizacije.
- ▶ Povijesna i kulturna baština mog kraja
- ▶ Istra- običaji i vjerovanja.
- ▶ Povijesna vrela europskog značaja.
- ▶ Srednjovjekovni statuti

Aktiv prirodoslovnih znanosti (matematike, fizike, informatike, kemije, geografije i biologije...)

- ▶ Tri boje Istre – mit ili stvarnost?
- ▶ Istarska toponomastika
- ▶ Ekološki otisak Istre
- ▶ Istra – primjeri održivog razvoja
- ▶ Kakvo će biti vrijeme – pučka vremenska prognoza.
- ▶ Demografska slika Istre.
- ▶ Međunarodna i europska suradnja Istarske županije – Regione Istriana
- ▶ Etnografski mozaik Istre.
- ▶ Prirodna baština Istre.
- ▶ Biološka raznolikost našeg kraja.
- ▶ Geometrijski likovi u starim građevinama.
- ▶ Parabole u arhitektonskim rješenjima.
- ▶ Ekološki otisak mog kraja

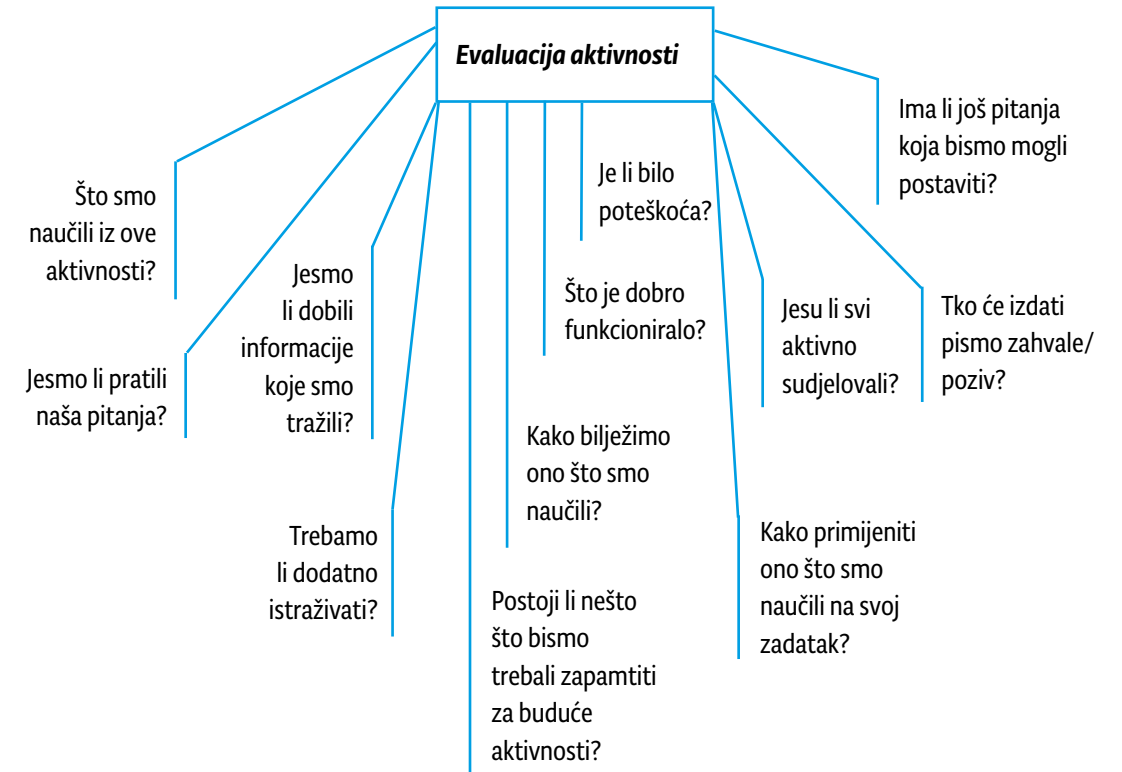
PRIMJER - AKTIVNA METODA - UPITNICI

Upitnici su aktivna metoda kojom se dolazi do određenih odgovora. Postoje različiti načini pomoću kojih postavljamo pitanja. Važna je priprema bilo da se radi o anketnom ispitivanju licem u lice, intervjuu, digitalnoj anketi ili bilo kojoj vrsti gdje postavljamo pitanja.

PLANIRANJE I IZRADA ANKETE

Ime učenika: _____ Datum: _____

1. Općenito, što se nadate da ćete naučiti ili saznati od svoje ankete?
2. Koja vam je ciljana skupina? Npr. dob grupa, spol, zaposleni, nezaposleni itd.
3. Zašto ste odabrali baš ovu skupinu?
4. Koju ćete metodu koristiti prilikom anketiranja? Anketirat ćete poštom, licem u lice, intervjujem itd.
5. Zašto ste odabrali ovu metodu?
6. Koliko će pitanja biti u vašem upitniku?
7. Koja ćete konkretna pitanja postaviti?
8. Koju ćete vrstu pitanja postavljati? Otvorenog ili zatvorenog tipa?
9. Kako ćete unaprijed testirati upitnik?
10. Kada je krajnji rok za ispunjavanje upitnika?
11. Kako ćete analizirati odgovore na pitanja?
12. Ima li pitanja koja bi se možda mogla pokazati teškim za sažimanje?

5. Primjer iz prakse istraživačko-projektne nastave

SLIKA 4. Ulomak amfore – Srednja škola Mate Blažine Labin (arhiva SSMB)

NAZIV: Nalazište amfora na istočnoj obali Istre

TEMA PROJEKTA: podvodna arheologija, povijesna, kulturna baština

KORELACIJA: povijest, geografija, fizika, kemija, osnove turizma, engleski i talijanski jezik te predmeti ugostiteljske struke

POVEZIVANJE S MEĐUPREDMETNIM TEMAMA: Osobni i socijalni razvoj, Građanski odgoj i obrazovanje, Uporaba IKT, Održivi razvoj, Zdravlje, Poduzetništvo, Učiti kako učiti

VRIJEME REALIZACIJE PROJEKTA: tijekom jedne nastavne godine

IZLAGANJE REZULTATA PROJEKTA:

Festival zavičajnosti Istarske županije (smotra svih projekata srednjih škola)

Mrežne stranice škole i medijska popraćenost

OPIS PROJEKTA: Zavičajni istraživački projekt u koji su uključeni učenici Srednje škole Mate Blažine iz Labina. Radi se o 70 učenika i 8 nastavnih predmeta. Dva su predmeta nositelja ovog zavičajnog projekta – kemija i povijest, a tema su amfore. Radom na terenu proučiti će se i istražiti podvodna nalazišta amfora, mapirati područje akvatorija JI obale Istre od rta Mašnjak (Plomin) do rta Mulac (Raša), upoznati vrste amfora koje su sačuvane u Gradskom muzeju Labin i analizirati njihovu namjenu. Analizirati klimatske uvjete i vjetrove koji pušu na području gdje se nalaze nalazišta. Izraditi od gline amfore koje će nam služiti za vršenje analiza. Analizirati maslinovo ulje i vino sa OPG-a Labinštine koje ćemo spremati u izrađene amfore. U projekt će se uključiti i roditelji, lokalna zajednica (ronilački klub Rabac, roniaci arheolozi) i javne ustanove (Gradski muzej Labin, Arheološki muzej Pula, Institut za poljoprivredu i turizam Poreč).

Cilj zavičajnog projekta je, korelacijom među predmetima i među smjerovima (gimnazija, elektrotehnika, ekonomija i ugostiteljstvo) naše škole na temu amfora, maslinovog ulja i vina, povezati učenike različitih razrednih odjela i smjerova.

AKTIVNOSTI, CILJEVI PREDMETNE NASTAVE I REALIZACIJA PROJEKTNIH ZADATAKA:

Kroz sve navedene aktivnostima po predmetima i ciljevima koji se ostvaruju uočava se i povezanost projekta zavičajne nastave s međupredmetnim temama.

Povijest: istražiti i mapirati antičku kopnenu i podvodnu topografiju jugoistočne obale Istre kroz postojeća nalazišta te odrediti trgovački put uz pomoć vrsta amfora i time ocrtati arheološku sliku JI Istre u antičko vrijeme.

Proučiti koje vrste amfora postoje na našem području te istražiti sva poznata podvodna arheološka nalazišta. Analizirati postojeća nalazišta te skicirati natuknicu o njima.

Osmisliti video uradak i prezentaciju.

Geografija: izračunati uz pomoć GPS-a i pratiti koordinate nalazišta i dubinu gdje se ona nalaze. Odrediti potrebne točke za daljnje kartiranje. Kartiranje nalazišta vrše na satu Digitalne kartografije kod profesorice geografije.

Kemija: analizirati vino i maslinovo ulje s našeg područja koje se nalazi u amforama koje smo sami izradili prema postojećim vrstama i usporediti sa skladištenjem istoga u staklenim bocama. Odraditi senzorsku analizu maslinovog ulja.

Fizika: analizirati, bilježiti i pratiti klimatske uvjete i vjetrove koji pušu na području gdje se nalaze nalazišta. Svakodnevno (tijekom 6 mjeseci) očitati stanje vjetrova s mrežne stranice DHMZ-a za Istru i Kvarner te od dobivenih slika kreirati animaciju (digitalni alat) rasporeda vjetrova na JI području Istre od studenog do ožujka. Kako bi što vjerodostojnije izradili animaciju vjetrova, od DHMZ-a su dobili izvješće o puhanju vjetrova za praćeno razdoblje iz triju meteoroloških stanica (Pula – zračna luka, M. Lošinj i Rijeka)

Likovna kultura: izraditi od gline amfore, prema vrstama koje postoje na podvodnim nalazištima (Lambo-
gla 2, Dressel B). Osmisliti logo projekta, koji smo tiskali na majice.

Ugostiteljska struka: Kuharstvo i ugostiteljsko posluživanje: interaktivna radionica gdje učenici kuhari i konobari uče ostale učenike o učinku maslinovo ulja, primjeni ulja u kuharstvu, o vrstama maslinovog ulja kod nas te za koja jela se koriste.

Osnove turizma: osmisliti izlet brodom za turiste „Amfore, maslinovo ulje i vino“ te Amfora kao turistički suvenir. Kao dio zadatka izradit će reklamni plakat i brošuru za izlet.

Engleski i talijanski jezik: osmisliti višejezičnu brošuru koja je uključivala fotografije i sve aktivnosti koje su se odradile tijekom projekta.

Kao dio projekta bila su održana stručna predavanja, radionice te rad na terenu.

Produkti aktivnosti:

- izrada animacijske slike rasporeda vjetrova na JI obali Istre;
- izrada digitalne karte podvodnih nalazišta amfora - rezultati istraživanja – Trgovina JI obalom Istre u antici;
- izrada video uratka (<https://www.youtube.com/watch?v=c6Q4o2q5Jhg>);
- reklamni plakat i brošuru za izlet brodicom po nalazištima amfora;
- rezultati analize senzorske ocjene vina i maslinova ulja;
- izrada amfora;
- majice s otisnutim logom projekta;
- izrada prezentacije i višejezične brošure.

Projektom je predviđena i istraživačko-terenska nastava. Terenska nastava obuhvaća odlazak na više lokacija:

a) Odlazak na lokalno Obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo (OPG):

- berba maslina i radionica nastanka ekstra djevičanskog maslinova ulja,

- upoznavanje s vrstama maslina.

b) Odlazak u Narodni muzej Labin:

- upoznavanje s tipologijom amfora koje se tamo čuvaju, analiza postojećih amfora; rad na povijesnim izvorima i materijalima dobivenim s terenske nastave - nalazišta i amfore.

c) Institut za poljoprivredu i turizam Poreč:

- odlazak s materijalima (maslinovo ulje u amforama) na analizu.

d) Vožnja brodom po arheološkim nalazištima uz stručno vodstvo i predavanjem kustosa i arheologa Muzeja Labina te zaron ronioca i podvodna snimanja koji imaju za cilj *in situ* dočarati učenicima sve o čemu su učili i čuli. Vršena je tipologija amfora na licu mjesta pomoću izronjenog ulomka amfore. Na izronjenim ulomcima amfora, učenici su naučili iz kojeg vremena datira, kakve vrste postoje te na koji se način izronjene ulomke amfora moraju čuvati, konzervirati i zaštititi nakon vađenja iz mora.

Opći cilj terenskih nastava:

- učenje otkrivanjem u neposrednoj životnoj stvarnosti s interaktivnim izlošcima i uz stručno vodstvo;
- uočiti povezanost među predmetima;
- upoznavanje učenika s prirodnom i kulturno-povijesnom baštinom, arheološkim podvodnim lokalitetima.

ISHODI UČENJA:

- proučiti i istražiti podvodna nalazišta amfora te mapirati područje akvatorija JI obale Istre od rta Mašnjak (Plomin) do rta Mulac (Raša);
- upoznati vrste amfora koje su sačuvane u Gradskom muzeju Labin i analizirati njihovu namjenu;
- analizirati klimatske uvjete i vjetrove koji pušu na području nalazišta,
- objasniti sorte maslina koje obitavaju na našem području.

Nastavna sredstva i oblici rada, metode, tehnike i postupci istraživanja

- mapiranje lokaliteta, uzimanje uzoraka, rad s GPS-om, snalaženje u prostoru, mjerenje dubine mora, fotografiranje, zaron ronioca do nalazišta, prikupljanje ulomka amfora s nalazišta, prikupljanje podataka, izrada prezentacije i videozapisa, razgovor s kustosom i roniocem o nalazištima
Način praćenja i vrednovanja ostvarenih ciljeva i ishoda – Vrednovanje kroz zadane zadatke.

Primjere projekata iz zavičajne nastave koje su kroz godine osmišljavale srednje i osnovne škole u okviru projekta Implementacije zavičajne nastave moguće je pogledati na službenim stranicama Zavičajne nastave.

<https://www.za-nas.hr/video>

6. Organizacija izvanučioničke nastave – primjer plana i aktivnosti

Oblik izvanučioničke nastave:	Terenska nastava
Odredište i vrijeme aktivnosti:	Pazin, Posjet Državnom arhivu u Pazinu
Voditelji aktivnosti i razredi:	nastavnik povijesti, nastavnik geografije, nastavnik hrvatskoga jezika
Tijek aktivnosti:	Prvi dio: dolazak u Pazin, razgled grada Pazina (nastavni listić Spomenici pričaju) Drugi dio: posjet Državnom arhivu, predavanje kako koristimo arhivsku građu - predavanje i radionica Restauracija knjiga
Cilj i ishod aktivnosti:	Cilj terenske nastave je posjet Državnom arhivu u Pazinu i razgled starogradske jezgre Pazin te radom na terenu otkriti zavičajnu baštinu neposrednim i samostalnim kontaktom, kroz predviđeno vođenje i zadane zadatke. Ishodi: - izraditi video uradak i fotokolaž o prošlosti Pazina (koji će sadržavati elemente multikulturalnosti i međupredmetne povezanosti) - upoznati učenike s ustanovom, zbirka i fondovima uz stručno vodstvo kroz Arhiv s osvrtom na : → migracije stanovništva kroz povijest → prezimena u Istri → matične knjige → srednjovjekovne statute - naučiti na koji način se koristimo arhivskom građom - objasniti važnost i potrebu restauracije i zaštite pisane baštine radi povijesne i kulturološke vrijednosti (radionica)
Nastavna sredstva, oblici rada, metode, tehnike i postupci istraživanja	Grupni rad, podjela učenika po skupinama i temama - istraživačka metoda, učenje otkrivanjem u neposrednoj životnoj stvarnosti s interaktivnim izlošcima i uz stručno vodstvo; - korištenje IKT tehnologije - uočiti međupredmetnu povezanost prema zadanim sadržajima i programima
Način praćenja i vrednovanja ostvarenih ciljeva i ishoda	Vrednovanje kroz zadane zadatke: video uradak, fotokolaž, digitalni kviz, radni listići

LITERATURA:

1. Kurikulumi nastavnih predmeta i međupredmetnih tema, 2019. godina, više na <https://skolazivot.hr/kurikulumi-2/>, pristupljeno 12.4.2023.
2. Lorin W. ANDERSON i David R. KRATHWOHL, A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing, New York, 2001.
3. Melani Jones, Using Historical Sources, www.history.org.uk, (<https://www.history.org.uk/student/resource/3211/using-historical-sources>, pristupljeno 8. 8. 2020.);
4. M. Pedaste i dr., Phases of inquiry-based learning: Definitions and the inquiry cycle, Educational Research Review 14, 2015.
5. Common European Principles for Teacher Competences and Qualifications, Bruxelles, 2005, <http://www.pef.uni-lj.si/bologna/dokumenti/eu-common-principles.pdf> (posjećeno 19. 12. 2022.).
6. Carol C. Kuhlthau, Leslie K. Maniotes, Ann K. Caspari, Vođeno istraživačko učenje – učenje u 21. stoljeću, Školska knjiga, Zagreb, 2019.
7. Recommendation of the European Parliament and of the Council on Key Competences for Lifelong Learning, 2006.

2.2. SMJERNICE ZA IMPLEMENTACIJU ZAVIČAJNOSTI U KURIKULUM VRTIĆA

1. Uvod

Istarska županija je 2015. godine započela projekt zavičajnog obrazovanja kojim je dugogodišnja ideja o ujedinenju svih aktivnosti i manifestacija koje se godinama odvijaju na području Istarske županije pretočena u stvarnost. Osmišljen je program kojemu je glavni cilj očuvanje regionalnog bogatstva i posebnosti Istre, življenje Istre kroz sve osjećaje te napose gledanje Istre kroz ono što ona jest i sve što predstavlja, a sve kako bi se sačuvale njezine vrednote i za buduće generacije.

Posebni su ciljevi Projekta: promocija zavičajnosti i zavičajnog identiteta putem različitih medija; povezivanje odgojno-obrazovnih institucija s muzejskim i galerijskim ustanovama, udrugama i pojedincima koji izučavaju zavičajnost te inovativni rad s djecom.

Od samog početka Projekta, Radna skupina za implementaciju zavičajnosti u kurikulum predškolskih ustanova je, na temelju praćenja i vrednovanja te rasprava i evaluacija sudionika projekta, donosila smjernice za poboljšanje rada. Radilo se na jačanju profesionalnih kompetencija odgajatelja organiziranjem stručnog usavršavanja u modulima, zajedničkih refleksija dokumentiranih snimki situacija iz prakse u zajednici učenja uz uključivanje stručne supervizije. Pri tome, u središtu je razvoj odgajatelja kao refleksivnog praktičara koji, u procesima očuvanja zavičajnog identiteta i tradicijske kulture primjenjuje suvremene odgojno-obrazovne strategije, koristi dokumentiranje kao alat za bolje razumijevanje dječjeg učenja i razvoja te, na temelju toga, oblikuje kurikulum.

Prikazi projekata iz prakse kao i multimedijalne prezentacije prikazuju oblikovanje kurikuluma odgojne skupine vrtića na temeljnim vrijednostima Nacionalnog kurikuluma za rani i predškolski odgoj i obrazovanje. Smjernicama za implementaciju zavičajnosti u kurikulum vrtića želi se olakšati rad odgajateljima u oblikovanju odgojno-obrazovne prakse na vrijednostima koje bi, iz perspektive povijesti, kulture, suvremenih događaja i projekcija budućnosti, trebale unaprjeđivati intelektualni, društveni, moralni, duhovni i motorički razvoj djece posebice u razvoju kulturnog identiteta i očuvanja kulturne baštine.

2. Sukonstrukcija kurikuluma koji će poticati razvoj kulturne baštine i zavičajnog identiteta u vrtiću

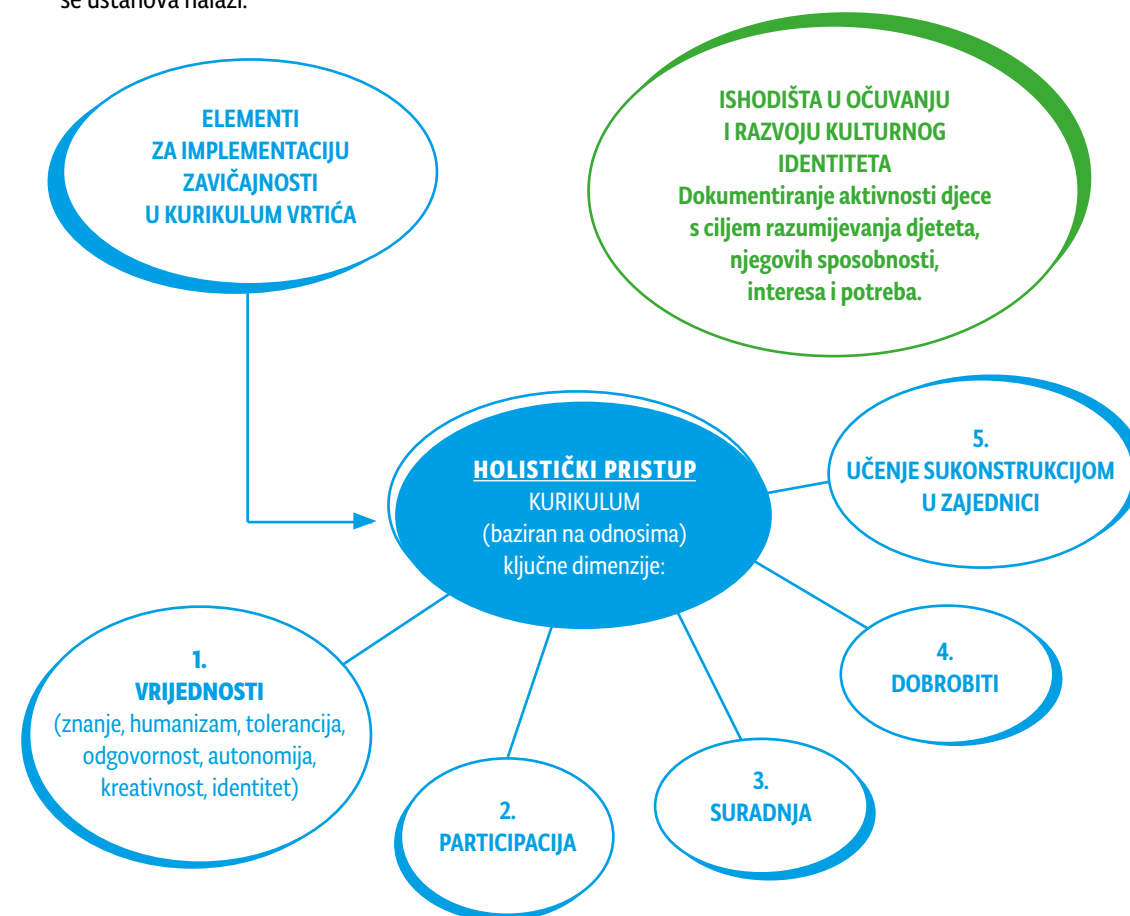
Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje je službeni dokument propisan u Republici Hrvatskoj koji sadrži temeljne vrijednosti odgoja i obrazovanja djece u vrtiću. Polazišta ovog dokumenata su načela slobode, otvorenosti i raznolikosti, koja se trebaju odražavati na cjelokupnu organizaciju i provođenje odgojno-obrazovnoga rada u svim vrtićima u Republici Hrvatskoj.

Njime se afirmiraju ideje pluralizma i slobode u primjeni pedagoških ideja i koncepcija, različitosti u vrstama i oblicima provođenja programa te demokratizacije društva prema subjektima koji se smatraju nositeljima programa, što predstavlja podlogu za razvoj različitih odgojno-obrazovnih koncepcija u vrtićima.

Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje usmjeren je prema ostvarivanju specifičnih ciljeva (osiguravanje dobrobiti za dijete; poticanje cjelovitog razvoja, odgoja i učenja djece te razvoja kompetencija; ostvarivanje prava djece na jednake šanse, odnosno ostvarivanje jednakih prava za sve), utemeljen je na specifičnim polazištima (postojećim dokumentima i suvremenom shvaćanju djeteta i organizacije vrtića) i odražava specifična načela (fleksibilnost odgojno-obrazovnoga procesa, partnerstvo

vrtića s roditeljima i širom zajednicom, osiguravanje kontinuiteta u odgoju i obrazovanju te otvorenost za kontinuirano učenje i spremnost na unaprjeđivanje prakse). Ti ciljevi, polazišta i načela predstavljaju osnovu oblikovanja kurikuluma vrtića.

Svaki kurikulum je jedinstvena koncepcija koju svaka predškolska ustanova izrađuje na svoj način. Kurikulum vrtića predstavlja implementaciju odnosno način provedbe Nacionalnoga kurikuluma za rani i predškolski odgoj i obrazovanje u pojedinom vrtiću s obzirom na njegove posebnosti. On se u svakoj ustanovi oblikuje s obzirom na specifičan kontekst odnosno njezinu kulturu te kulturu i tradiciju okruženja u kojem se ustanova nalazi.

HOLISTIČKI PRISTUP

Oblikovanje kurikuluma u ustanovi za rani odgoj temelji se na suvremenim shvaćanjima djeteta rane dobi. Pri tome, poimanje djeteta kao cjelovitog bića iziskuje holistički (integrirani) pristup što podrazumijeva objedinjavanje različitih područja odgoja te različitih sadržaja učenja djece. Cjepkanje odgojno-obrazovnog procesa na aktivnosti koje bi svojim sadržajem nalikovale školskim predmetima u ustanovi za rani odgoj nije primjereno. Umjesto toga, trebalo bi organizirati stimulatívno odgojno-obrazovno okruženje te djetetu omogućiti raznovrstan izbor u stjecanju različitih materijalnih i socijalnih iskustava. Kurikulum ranog odgoja *otvoren je, dinamičan i razvojan* što znači da se on razvija i mijenja na temelju učenja, istraživanja i suradnje svih sudionika odgojno-obrazovnog procesa. Sadržaje djetetova učenja nije primjereno strogo propisivati, nego se njihov odabir provodi na temelju praćenja i podržavanja interesa i inicijativa djece (slika 5.).

SLIKA 1. Djevojčica u izradi crtanog filma *Ples princa i princeze stop animacijom* u sklopu projekta *Naši dvorci*

Holistička, tj. **integrirana priroda** kurikulumu podrazumijeva cjelovit odgoj i obrazovanje, usklađen s integriranom prirodom odgoja i učenja djeteta. **Humanistička** i **razvojno-primjerena orijentacija** kurikulumu usmjerena je na razvoj kapaciteta svakoga pojedinog djeteta te na poštivanje njegovih individualnih interesa, razvojnih potreba i prava.

SLIKA 2. Djeca u projektu „Uzgoj dudina svilca u Istri“

3. Ključne dimenzije kurikulumu

Oblikovanje kurikulumu u ustanovi za rani odgoj također treba biti usklađeno s vrijednostima sadržanim u Nacionalnom okvirnom kurikulumu. Temeljne vrijednosti Nacionalnoga kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje proizlaze iz opredjeljenosti hrvatske obrazovne politike za cjeloviti osobni razvoj djeteta; za čuvanje i razvijanje nacionalne, duhovne, materijalne i prirodne baštine Republike Hrvatske; za europski suživot te za stvaranje društva znanja i vrijednosti koje će omogućiti napredak i održivi razvoj. Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje promiče planiranje i djelovanje odgoja i obrazovanja utemeljenog na vrijednostima koje bi iz perspektive povijesti, kulture, suvremenih događaja i projekcija budućnosti trebale unaprjeđivati intelektualni, društveni, moralni, duhovni i motorički razvoj djece.

► 1. VRIJEDNOSTI

► **ZNANJE** u oblikovanju kurikulumu ostvaruje se kao priprema djeteta za cjeloživotno učenje, razumijevanje i kritičko promišljanje, snalaženje u novim situacijama i dr. U vrtiću dijete stječe znanje aktivno, oslanjajući se na svoj urođeni istraživački i otkrivački potencijal. Ono se razvija u poticajnom socijalnom i fizičkom okruženju vrtića, u interakciji s materijalima i drugom djecom te uz neizravnu potporu odgojitelja. U ranoj i predškolskoj dobi posebno je važno djetetu osigurati radost otkrivanja i učenja koje se najviše oslanja na igru i druge djetetu zanimljive aktivnosti. Znanje se, shvaćeno kao individualna, subjektivna konstrukcija, ne razvija kod sve djece niti jednakim redom niti jednakom brzinom. Iz tog razloga, konstrukcija kurikulumu bi trebala biti fleksibilna, tj. usklađena s individualnim interesima, ritmovima i stilovima učenja svakog djeteta ponaosob.

► **HUMANIZAM I TOLERANCIJA** u odgoju i obrazovanju ostvaruju se razvojem senzibiliteta djece za potrebe drugih, prihvaćanje drugih i shvaćanje važnosti međusobne povezanosti s njima. Ona je nužna za uspješno snalaženje u životnom kontekstu koji obilježava pluralizam kultura te pluralizam rodni, rasni, etničkih, vjerskih, nacionalnih razlika i socijalnog statusa.

Afirmacija humanizma i tolerancije podrazumijeva oblikovanje odgojno-obrazovnog pristupa temeljenog na suosjećanju, prihvaćanju i međusobnom pružanju potpore, kao i osposobljavanju djeteta za razumijevanja svojih prava, obveza i odgovornosti te prava, obveza i odgovornosti drugih.

SLIKA 3. Djeca u narodnim nošnjama prikazuju tradicijske svadbene običaje kraja iz kojeg dolaze njihovi roditelji

► **IDENTITET.** Odgoj i obrazovanje pridonose izgradnji osobnog, kulturnog i nacionalnog identiteta djeteta. Doba globalizacije, koje obilježava miješanje različitih kultura, svjetonazora i religija, zahtijeva odgoj i obrazovanje koji će djetetu omogućiti da oblikuje identitet „građanina svijeta“, ali da pritom sačuva svoj nacionalni identitet, svoju kulturu te društvenu, moralnu, jezičnu i duhovnu baštinu.

Rani i predškolski odgoj i obrazovanje bude i potiču razvoj osobnog identiteta djeteta te ga osnažuju da bude dosljedno samom sebi, da razvija samopoštovanje, stvara pozitivnu sliku o sebi te izgrađuje osjećaj sigurnosti u susretu s novim ljudima i iskustvima u užem i širem socijalnom okruženju. Sva djeca imaju pravo na odgoj i obrazovanje koje prihvaća i podržava različitost identiteta svakog djeteta i njegove obitelji. To podrazumijeva odstupanje od stereotipa i predrasuda bilo koje vrste, prihvaćanje individualnih posebnosti svakog djeteta te osiguravanje individualnoga pristupa svakom djetetu. Vrtić treba djetetu pomoći da razumije sebe i vlastiti identitet, ali i identitet drugih s kojima se susreće u vrtiću i široj socijalnoj zajednici.

SLIKA 4. Djevojčica s oglavljem mladenke koje se čuva u crkvi u Mutvoranu, a koristio se do II. Svjetskog rata

► **ODGOVORNOST.** U ranom i predškolskom odgoju promiče se razvoj sposobnosti djeteta za proaktivno i konstruktivno sudjelovanje u životu zajednice te učenje o vlastitim i tuđim pravima, obvezama, načinima djelovanja u zajednici i mogućnostima doprinosa zajedničkoj dobrobiti. Vrtić djeci treba omogućiti slobodu izbora aktivnosti, sadržaja, partnera za aktivnosti, prostora i načina oblikovanja aktivnosti te ih poticati da preuzimaju odgovornost za svoje izbore.

► **AUTONOMIJA** i emancipacija djeteta razvija se poticanjem inicijativnosti i samoorganizacije djeteta u oblikovanju vlastitih aktivnosti, poticanjem djeteta na donošenje odluka te iznošenjem i zastupanjem vlastitog mišljenja. U podržavajućem i primjerenome fizičkom i socijalnom okruženju vrtića djeca razvijaju kritičke sposobnosti, samopouzdanje i racionalan pristup životu.

► **KREATIVNOST** kod djece treba poticati i razvijati različitim oblicima izražavanja i stvaranja, treba im omogućiti stvaralačke prerade vlastitih doživljaja i ideja što predstavlja alat za bolje razumijevanje djeteta i razvoja njegovih inovativnih osobnosti i inicijativnosti, a podržava se i prirodna kreativnost djeteta.

► 2. PARTICIPACIJA

Nacionalni kurikulum ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja polazi od shvaćanja učenja djeteta kao rezultata njegova aktivnog i angažiranog sudjelovanja u različitim aktivnostima. Djeca uče u igri te uz istraživačke i druge aktivnosti koje su za njih svrhovite, tj. neposrednim iskustvom s raznovrsnim resursima učenja. Pritom stupaju u raznovrsne interakcije s drugom djecom i odraslima koji ih podržavaju. Osnažuje se samoorganizacijski, istraživački i otkrivački potencijal aktivnosti djece te se osiguravaju oni oblici potpore odgojitelja koji angažiraju misaone kapacitete djece i koji ih potiču na refleksiju o vlastitim iskustvima. Takvo shvaćanje učenja svoje teorijsko uporište pronalazi u teoriji konstruktivizma i sociokonstruktivizma te važnosti poticanja razvoja metakognitivnih sposobnosti djece.

SLIKA 5. Sudjelovanje djece u istraživanju i izradi prikaza „Od lana do platna“.

► 3. SURADNJA

Područje obuhvaća suradnju s roditeljima kao ključnim sudionicima odgojno-obrazovnog procesa, suradnju s drugim ustanovama za rani odgoj te drugim odgojno-obrazovnim ustanovama. Obuhvaćena je i suradnju s nadležnim institucijama, agencijama, ministarstvom i fakultetima. Također, kao ključno područje izdvaja se suradnja s lokalnom zajednicom u različitim modalitetima. Ona se razlikuje kvalitetom, učestalošću i modalitetima suradnje i, konačno, doprinosom ostvarene suradnje kvaliteti rada ustanove.

► 4. DOBROBITI

Planiranje odgojno-obrazovnoga procesa usmjereno je na promišljanje dobrobiti i načine na koji se ona može ostvariti, a ne na parcijalne ciljeve, tj. područja i sadržaje učenja, nezavisno od individualnih značajki svakog djeteta.

- Osobna, emocionalna i tjelesna dobrobit – subjektivan osjećaj, biti zdrav, zadovoljan i osjećati se dobro
- Obrazovna dobrobit – uspješno funkcioniranje i razvijanje osobnih potencijala (spoznajnih, umjetničkih, motoričkih...)
- Socijalna dobrobit – uspješno interpersonalno (socijalno) funkcioniranje i razvijanje socijalnih kompetencija.

SLIKA 6. Suradnja roditelja i vrtića u akciji „Spasimo kašune“ i „Staze kašuna“ koju su inicirala djeca, gdje zajednički uređuju kašune i postavljaju putokaze koje su izradila djeca.

► 5. UČENJE U SUKONSTRUKCIJI U ZAJEDNICI

Sukonstrukcija kurikuluma koji će poticati razvoj kulturne baštine i zavičajnog identiteta u vrtiću trebao bi se temeljiti na spoznaji da bi vrtić trebao biti mjesto igre i učenja, mjesto koje omogućuje ostvarenje mnogih odgojno-obrazovnih ciljeva i zadataka vezanih uz kulturnu baštinu i razvoj zavičajnog identiteta ali s naglaskom na otvorenost i povezanost s kontinuiranim istraživanjem i unapređivanjem okruženja odgojno-obrazovne ustanove. Taj je proces razvoja jedinstven za svaku ustanovu i ne može se postići po nekom jedinstvenom obrascu. Zato bi, kod konstrukcije kurikuluma koji će poticati razvoj kulturne baštine i zavičajnog identiteta u vrtiću, trebalo polaziti od djeteta i njegovih interesa, razvojnih potreba i stilova učenja te tako omogućiti da dijete postane sukonstruktor kurikuluma vlastitog učenja i razvoja. „*Odgojno-obrazovni proces trebao bi predstavljati forum za pregovaranje, tj. kreiranje i rekreiranje značenja*“. Ključnu uporišnu točku tog učenja predstavlja suradnja. Ovo gledište dijeli i dr. Jerome Bruner koji tvrdi kako najdjelotvorniji oblici učenja nisu oponašanje i didaktička pouka, nego diskurs, suradnja i dogovor. Iz tog razloga, u odgojno-obrazovnoj ustanovi poseban se naglasak stavlja na stvaranje okruženja za učenje koje promovira komunikaciju, raspravu i razmjenu. Učenje je, prema tome, proces zajedničkog konstruiranja ili sukonstruiranja znanja u kojem pojedinac svoje postojeće znanje i razumijevanje propituje i provjerava u komunikaciji s drugima, i tako, kroz raspravu revidira svoje postojeće koncepte, produbljuje razumijevanje i nadograđuje znanje.

Učenje je i socijalni proces u kojem različitost perspektiva, znanja i razumijevanja djece predstavlja snažan potencijal zajedničkog učenja. Znanje nastaje u procesu zajedničke konstrukcije ili sukonstrukcije subjekata koji uče i ono je najbolje kad je sudioničko, proaktivno i suradničko. Takav kurikulum realizira se u pedagoški pripremljenom okruženju, kvalitetnom socijalnom kontekstu (mogućnost stupanja djeteta u

raznovrsne socijalne interakcije s drugom djecom i nenametljiv, ali podržavajući pristup odgojitelja) te demokratskom ustroju vrtića.

Ono što se kurikulumom može definirati su bitne zadaće na kojima će se raditi kako bi se poticao razvoj kulturne baštine i zavičajnog identiteta u vrtiću:

- upoznavati kulturne i povijesne vrijednosti te bogatstvo kraja u kojem dijete živi
- povezivati prošlost i sadašnjost
- očuvati tradiciju i tradicijski način življenja te poticati ljubav i pozitivan odnos prema baštini i zavičaju
- uvoditi djecu u pojmove vremena, prostora, kulture i društva
- poticati interes i radoznalost prema prošlosti, buditi zadovoljstvo u otkrivanju i istraživanju novih spoznaja
- aktivno doživljavati baštinu iskustvenim učenjem, a spoznaje, doživljaje i iskustva pretočiti u verbalne, likovne i glazbene uratke
- poticati postavljanje pitanja, razvoj percepcije, uspoređivanje, klasifikaciju, uspostavljanje relacija, interpretaciju, analizu i sintezu, izvođenje zaključaka, komunikaciju i jačanje pozornosti i volje.

► ISHODIŠTA U OČUVANJU I RAZVOJU KULTURNOG IDENTITETA Dokumentiranje aktivnosti djece s ciljem razumijevanja djeteta, njegovih sposobnosti, interesa i potreba.

Dokumentacija produbljuje svijest odgojitelja o individualnim i razvojnim značajkama svakog djeteta. Koristeći se pedagoškom dokumentacijom, odgojitelj ima priliku pratiti i opažati dijete, ali i sebe u interakciji s djetetom, što produbljuje svijest odgojitelja o individualnim i razvojnim značajkama svakog djeteta te olakšava odabir primjerenih strategija za podupiranje djetetova razvoja, odgoja i učenja. Dokumentacija omogućuje pažljivije promatranje, refleksivno interpretiranje aktivnosti djece i oblikovanje primjerenih odgojno-obrazovnih intervencija odgojitelja.

Dokumentaciju čine pisane bilješke, dnevници, transkripti razgovora i druge narativne forme, dječji likovni radovi, grafički prikazi i makete te audio i videozapisi, fotografije, slajdovi i drugo. Smisao dokumentacije je da služi razumijevanju dječjih postojećih znanja i podupiranju njihovog učenja. Ona omogućava odgajateljima da otkrivaju potencijale djece koji često nadilaze razinu koju odgajatelji očekuju te im ista služi za mijenjanje postojeće slike o djetetu. Prikupljanje, proučavanje i interpretiranje dokumentacije samo je po sebi istraživački i refleksivan proces koji se razvija zajedno sa subjektima koji dokumentiraju odgojno-obrazovni proces.

Kvalitetni odnosi i komunikacija središnja su operativna načela u organizaciji odgojno-obrazovnog procesa ustanove za rani odgoj. Ona se temelje na reciprocitetu i zajedništvu koji svim sudionicima, uključujući i djecu, omogućuju aktivno sudjelovanje. Razvoj različitih tehnika pažljivog promatranja i razumijevanja djece kao podloge za kvalitetno oblikovanje odgojno-obrazovnog procesa u ustanovi za rani odgoj vodi ostvarivanju tzv. pedagogije slušanja. Njezino se razvijanje temelji na dokumentiranju dječjih aktivnosti, što obuhvaća prikupljanje fotodokumentacije i video dokumentacije, transkripata razgovora djece te razgovora djece s odgojiteljem, različitih dvodimenzionalnih i trodimenzionalnih uradaka djece i drugih bilježaka koje služe kao podloga za zajedničku analizu i bolje razumijevanje djece i cjelokupnog odgojno-obrazovnog

procesa. U kvalitetnoj ustanovi za rani odgoj djeca nisu obespravljani objekti nego jednako vrijedni, ravnopravni sudionici u procesu zajedničkog učenja s drugom djecom i odraslima. To pretpostavlja duboku i kompleksnu promjenu ustrojstva ustanove za rani odgoj u smjeru njezine demokratizacije, tj. humanizacije međuljudskih odnosa na svim razinama.

SLIKA 7. Dokumentiranje dječjeg istraživanja i stvaranja crtanog filma u projektu „Šetnja s dinosaurima u Istri“

odnosno odgojne skupine te korištenju dokumentiranja odgojno-obrazovnog procesa kao alata za bolje razumijevanje procesa učenja djece i svoga osobnoga. Pri tome, u središtu je razvoj odgajatelja kao reflektivnog praktičara koji u procesima očuvanja zavičajnog identiteta i tradicijske kulture primjenjuje suvremene odgojno-obrazovne strategije.

U nastavku su navedene osnovne smjernice koje je profesorica Vujičić dala odgajateljima za rad na projektima implementacije zavičajnosti u kurikulumu vrtića.

SLIKA 8. Djeca upoznaju tradicijsku glazbu – sviranje na češalj izrađen od volovskog roga

3. PRIMJERI IZ PRAKSE VRTIĆA

Primjeri iz prakse vrtića u kojima je vidljiv holistički pristup u gradnji **KURIKULUMA**

1. Povezati zavičajni identitet i tradicijsku kulturu kao polazišta u odgojno-obrazovnom procesu
2. Način realizacije aktivnosti: prikaz dokumentiranih procesa učenja na temi zavičajnosti gdje dokumentacija postaje alat praćenja interesa, slušanja i razumijevanja djeteta

U ovom priručniku pažnja je usmjerena na prikaze u kojima je vidljiv odgojno-obrazovni proces uz dječje viđenje, dubinu iskustva, njihove komentare i pitanja na kojima se gradi projekt.

Iskorak u radu na projektima i prikazu istih na *Festivalu zavičajnosti vrtića* vidljiv je nakon uvođenja edukacije kroz module 2018.-2019. Upravo su ti projekti postali okosnica za prikaz primjera iz prakse.

Edukacijom kroz module *Razvoj refleksivne prakse i jačanje profesionalnih kompetencija odgajatelja - Očuvanje nematerijalne kulture u ustanovama ranoga i predškolskoga odgoja i obrazovanja* koju je vodila prof.dr.sc. Lidija Vujičić iz Centra za istraživanje djetinjstva Učiteljskog fakulteta u Rijeci omogućilo se razvijanje kompetencija odgajatelja u istraživanju odgojno-obrazovne prakse, oblikovanju kurikuluma vrtića,

DOKUMENTIRANJE ODGOJNO-OBRAZOVNOG PROCESA KAO ALAT ZA OTKRIVANJE DJEČJIH INTERESA

1. Dokumentiranje dječjeg učenja (igre, istraživanja) i razumijevanje istih

2. Dokumentiranje: promatrati, slušati, bilježiti otvorena uma i kritičkog mišljenja

PITANJA ZA SAMO-REFLEKSIJU

- ▶ Koja se slika djeteta krije u vašoj praksi?
- ▶ Kako takvo dijete izgleda?
- ▶ Što takvo dijete želi i treba?
- ▶ U kakvom je okruženju (on ili ona)?
- ▶ Što takvo dijete radi ili uči?

SLIJEDI DIJETE, A NE PLAN!

- ▶ prema svakom djetetu ponašati se kao prema razboritoj osobi
- ▶ slušati što djeca govore – pedagogija slušanja, razumijevanje djeteta započinje slušanjem
- ▶ promatrati što djeca rade, zapisivati, snimati, dokumentirati, o tome raspravljati.
- ▶ odgajatelje usmjeriti na promatranje dječjeg učenja, a ne na to kako će oni poučavati djecu.

DIJETE JE PRIRODNI ISTRAŽIVAČ:

- ▶ pitanja postavlja iz radoznalosti
- ▶ voljan je eksperimentirati
- ▶ ima želju posvetiti vrijeme neovisnom otkrivanju odgovora
- ▶ djeca tijekom projekta istražuju svoje ideje i osjećaje te sukonstruiraju svoje znanje kroz razgovore s odgajateljima i vršnjacima
- ▶ djetetova uloga istraživača dobiva život u kontekstu projekta.

ODGAJATELJ:

- ▶ Stvara projekcije, predviđa daljnje smjerove razvoja (uvijek u suglasnosti s djecom), **provocira** situacije za učenje i pomaže djeci u otkrivanju problema.
- ▶ **Ne nudi brza rješenja**, nego pomaže djeci da postavljaju sve složenije hipoteze, pomaže u izboru materijala i sredstava.
- ▶ Vodi *dokumentacije o prijedlozima*, raspravama i mogućim rješenjima.
- ▶ Pažljivo sluša što dijete govori prije nego što će postaviti sljedeće pitanje.
- ▶ Postavlja „dobra“ pitanja. Primjeri dobrih pitanja: **Što ti misliš?**...(otvoreno pitanje kojim se poziva dijete da izrazi svoje misli i ideje), **Zanima me ili željela bih znati što će se dogoditi?**, **Kako to možemo istražiti?** (pozivaju ili produbljuju daljnja istraživanja).
- ▶ Ohrabruje djecu da postavljaju pitanja koja će onda odgajatelji zabilježiti i o njima promišljati.
- ▶ Potiče djecu da svakodnevno planiraju te tako planiranje postaje svakodnevna aktivnost u okviru koje se djeca vraćaju na zajednički podsjetnik o istraživanju i razmišljanju što namjeravaju raditi i kako to misle ostvariti.
- ▶ Pažljivo sluša što djeca govore ili pokazuju.
- ▶ Provjerava razumije li namjeru djeteta i predlaže proširenje aktivnosti tako što povezuje razmišljanje djeteta s njegovim prethodnim aktivnostima ili namjerama
- ▶ Ohrabruje djecu da obrazlažu svoje planove, iznose detalje o tome što će raditi, koje materijale namjeravaju koristiti i što očekuju od aktivnosti.
- ▶ Koristi slušanje, komentiranje, postavljanje otvorenih pitanja i diskutira o promjenama plana projekta.
- ▶ Osigurava da materijali budu djeci „pri ruci“ i time ih direktno potiče da planiraju različite načine upotrebe materijala, da daju konkretne ideje, predviđaju prepreke i sjetu se svog plana.
- ▶ Dokumentira planove djece čime šalje poruku da je plan djeteta (slika, fotografija, model, skica) vrijedan pažnje i da je planiranje vrijednost.
- ▶ Dokumentiranjem planova potiče svijest djece o njihovim polaznim pretpostavkama.

SLIKA 9. Djetetova uloga istraživača u projektu „Životinje iz naše korte“, istražuju kako pile, koje se izleglo u vrtiću, pije

DOKUMENTACIJA

- ▶ Etnografska snimka događanja između djeteta/djece i odgajatelja, potkrijepljena svim mogućim izvorima od detaljnih bilježaka do video snimaka, fotografija, audio snimaka, crteža, grafičkog predstavljanja, modela i dr.

DOKUMENTIRANJE

- ▶ Sistematičan način prikupljanja, interpretiranja i reflektiranja o konkretnim tragovima učenja.
- ▶ Ohrabruje odgajatelje i djecu da generiraju pitanja i grade hipoteze u procesu učenja.

DOKUMENTACIJA SE KORISTI:

- ▶ U dnevnim raspravama tima odgajatelja i pedagoga o tomu u kojem smjeru bi projekt mogao napredovati (orijentir), kakva sve sredstva i materijale djeci ponuditi za rješavanje i kakvu bi im pomoć oni mogli pružiti.
- ▶ Kako bi se djeci pokazalo pokaže do čega su u prethodnoj raspravi došli, što su zaključili i od čega će krenuti dalje ili koji će im biti ili koji bi im mogao biti idući korak.
- ▶ Omogućuje jasnu vidljivost procesa razvoja projekta učenja.
- ▶ Sva se dokumentacija izlaže na vidnom mjestu u vrtiću tako da i roditelji mogu biti upoznati s tijekom procesa i uključiti se prema njihovim mogućnostima.

PITANJA NA KOJA JE POTREBNO ODGOVORITI PRIJE PROMATRANJA, TJ. PRIJE PRIKUPLJANJA MATERIJALA:

- ▶ Zašto promatram?
- ▶ Kada promatram?
- ▶ Kako promatram?
- ▶ Na koji način i kojim sredstvima?

DOKUMENTACIJA

- ▶ Nužni instrument za **slušanje, opservaciju i evaluaciju** prirode naših iskustava.
- ▶ Narativan puteljak s argumentima koji traže smisao u događajima i procesima.
- ▶ Daje nam pristup boljem razumijevanju djece te spoznaju o tome kako oni sami gledaju na sebe

DOKUMENTACIJA-KOMUNIKACIJA-AKCIJA

ZADATAK:

Svaki sudionik treba zabilježiti jednu situaciju u odgojnoj skupini (video zapis u trajanju 3-5 minuta). Dobro bi bilo dio, za koji smatrate da je posebno važan, pretvoriti u transkript (pisani zapis).

PITANJA NA KOJA ODGOVARAMO NAKON PRIKUPLJANJA PODATAKA:

- ▶ Što sam vidjela?
- ▶ Što su mi djeca rekla?
- ▶ Na koji način su mi to rekla?
- ▶ Cilj nije napraviti interpretaciju odgovarajući na pitanje zašto, već doći do novih pitanja o kojima će se raspravljati s djecom.
- ▶ Shvatiti kako razmišljaju djeca! To je cilj dokumentiranja.

NEKA OD MOGUĆIH PITANJA ZA REFLEKSIJU

- ▶ Što djeca **točno rade** i što to za njih znači?
- ▶ Na koji način djeca **razumiju problem** ili temu kojom se bave?
- ▶ Koji aspekt problema ili teme djecu **najviše zanima**?
- ▶ Na koji način prepoznajete **različita znanja i kompetencije djece** u aktivnostima (bavljenjem materijalima)?
- ▶ Jeste li prepoznali djecu s **većim ili manjim iskustvima** u sudjelovanju u aktivnostima i bavljenju materijalima?

SLIKA 10. Djeca sa znalcima tradicijske obrade vune ili konoplje istražuju kako dobiti nit za tkanje

PODSJETNIK

- ▶ upoznati roditelje s projektom i tijekom razvoja, pratiti reakciju djece, potrebno je povezivanje i umrežavanje s drugim vrtićima.
- ▶ suglasnost roditelja za snimanje aktivnosti djece.
- ▶ etički kodeks istraživanja s djecom
- ▶ voditi osobni dnevnik, bilježiti pitanja, dileme, zadovoljstva, reakcije roditelja, zajednice... – REFLEKSIVNI DNEVNIK
- ▶ vođenje dokumentacije o prijedlozima, raspravama i mogućim rješenjima
- ▶ dijete je partner u istraživanju
- ▶ kako mogu još pažljivije slušati dječje ideje o tome što misle, žele, o čemu žele učiti (mozaik pristup)
- ▶ fotoaparati, videokamera i u rukama djece
- ▶ BITAN JE PROCES, A NE PRODUKT

Učenje da bi se nešto saznalo o temi/pojmu i produbilo razumijevanje teme/pojma po sebi.	Svrshodno učenje kao odgovori na pitanje/problem koji djeca uočavaju, pri čemu traženje rješenja za njih predstavlja izazov, a rješenje im pomaže da naprave neku promjenu u svom životnom okruženju.
Odgajatelj određuje cilj te ga operacionalizira kroz zadatke.	Odgajatelj pomaže djeci da artikuliraju problem koji je za njih smislen i vrijedan istraživanja.
Odgajatelj preuzima odgovornost za proces učenja.	Podijeljena odgovornost.
Procjena interesa djece iz perspektive odgajatelja kao polazna točka i kao signal za kraj teme kada prestane dječji interes.	Dječja perspektiva – problem koji je za njih smislen i izazovan za rješavanje, njihova iskustva kao polazna točka i autentično rješavanje problema kao kraj projekta.
Naziv teme je uopćen i ne pokazuje u kom će se pravcu učenje razvijati.	Naziv projekta sadrži pitanje/problem koji pokazuje što će se istraživati i rješavati projektom, kao i što može biti ishod.
Odgajatelj može samostalno napraviti mrežu tematskih cjelina na osnovu praćenja interesa, može raditi temu prema planu do kraja ili je mijenjati na osnovu svoje procjene dječjeg interesa.	Odgajatelj razvija projekt na osnovu pitanja/problema koji postavljaju i uočavaju djeca, a zatim se otvara veliki broj mogućih pravaca u zavisnosti od novih pitanja/problema koja postavljaju djeca.

Odgajatelj kao poznavalac teme.	Odgajatelj kao istraživač i kao „učenic“ koji istražuje zajedno s djecom i drugim odraslima.
Odgajatelj procjenjuje razvoj interesa djece za temu, ishode na osnovu cilja i zadataka, teškoće u učenju u odnosu na temu.	Djeca i odgajatelj procjenjuju funkcionalnost učenja u projektu za rješavanje njihovih pitanja/problema koje su postavili na početku projekta. Zajednički procjenjuju tijek istraživanja kao proces kretanja od početne ideje do rješenja/otkrića do koga su došli kroz projekt.
Učenje s drugim odraslima /stručnjacima kako bi oni predstavili svoja znanja vezana uz temu.	Učenje s drugim odraslima/stručnjacima kako bi se djeci pomoglo da nađu rješenje/odgovore na svoje pitanje.
U okviru teme djeca ne moraju poduzimati akcije ili činiti promjene u svom okruženju	U okviru projekta djeca uče na osnovu istraživanja u svom okruženju s drugom djecom i odraslima te na osnovu projekta rade određenu promjenu u svom okruženju.
Tema ne mora obuhvatiti odgovornost djece i odraslih za predstavljanje i refleksiju o procesu učenja.	Projekt uključuje stalnu refleksiju procesa učenja kroz redefiniranje pitanja, provjeravanje pretpostavki, različite načine predstavljanja, kreiranje „završne priče o projektu“.
Odgajatelj može ponoviti temu ili isti set tema na isti način s novom grupom djece.	Odgajatelj ne može razvijati projekt doslovno ponavljajući pitanja/probleme koja su uočila neka druga djeca jer to neće imati isti smisao nit će biti izazov za novu grupu djece.

OČUVANJE NEMATERIJALNE KULTURE U USTANOVAMA RANOGA I PREDŠKOLSKOGA ODGOJA I OBRAZOVANJA

RAZVOJ REFLEKSIVNE PRAKSE I JAČANJE PROFESIONALNIH KOMPETENCIJA ODGAJATELJA

REFLEKSIJA

- ▶ Podrazumijeva promišljanje prije, tijekom i poslije akcije koje odrasli poduzimaju u različitim situacijama.
- ▶ Razumijevanje da naša osobnost utječe na način kako će se drugi odnositi prema nama.
- ▶ Svijest da naše vlastite vrijednosti, iskustva i očekivanja oblikuju i utječu na naše vlastito ponašanje.
- ▶ Promišljanje akcija koje odrasli poduzimaju, praćenje kako ih dijete tumači i kakve reakcije one izazivaju, a u skladu s tim i mijenjanje akcija.

REFLEKSIJA PODRAZUMIJEVA DA SEBI POSTAVIMO PITANJA:

- ▶ Zašto se to dogodilo?
- ▶ Kako sam ja na to utjecala/o?
- ▶ Kako ja to razumijem, a kako to razumiju djeca?
- ▶ Što bi bilo bolje činiti dalje?

UČENJE U LOKALNOJ ZAJEDNICI

ZAJEDNICA

- ▶ Šire okruženje djeteta koje obuhvaća fizičku i socijalnu sredinu (različite ustanove, institucije, djelatnosti, socijalne grupe), kao i društveni i kulturni milje u kome dijete odrasta.
- ▶ Na koji način djeca sudjeluju u događanjima u zajednici?
- ▶ Kako koristim različita mjesta u zajednici, posjete, gostovanja i sl. kako bih omogućila/o različita iskustva i načine sudjelovanja u njihovom učenju i razvijanju suradnje s različitim članovima zajednice?
- ▶ Što je svrha toga, kome i čemu to koristi?

KAKO RADOM NA PROJEKTU UČIM O LOKALNOJ ZAJEDNICI?

- ▶ Što mi se najviše dopalo u projektu?
- ▶ Što su mi bile teškoće u ovom projektu?
- ▶ Što je djeci bilo važno u projektu?
- ▶ Da mogu, što bih drugačije činio/la?

ZAJEDNIČKA REFLEKSIJA ODGAJATELJA O PROJEKTU

MATRICA ANALIZA: KAKO SE RAZVIJAO PROJEKT?

Način na koji je projekt započeo

- ▶ Inicijativa djece – odgajatelj pomaže djeci da artikuliraju problem
- ▶ Inicijativa odgajatelja, roditelja, člana lokalne zajednice – temeljno pitanje na koji način odgajatelj unosi „provokaciju“ kao pozivnicu za ideje, začuđenost i pitanja djece

KAKO JE TEKAO PROJEKT

- ▶ Kako su u projektu podržane dječje ideje?
- ▶ Kako se odgajatelj dogovara s djecom o daljnjem razvoju projekta?
- ▶ Situacije i aktivnosti u projektu kroz koje su djeca istraživala i tragala za različitim rješenjima?
- ▶ Kako su integrirani igra i projekt?

ODNOS MEĐU DJECOM TE ODNOS IZMEĐU DJECE I ODRASLIH

- ▶ Na koje načine i u kojim situacijama odgajatelj potiče djecu na dogovaranje i suradnju?
- ▶ Na koje načine i u kojim situacijama odgajatelj potiče zajedničko istraživanje djece i odraslih?

POTICANJE RAZLIČITIH NAČINA IZRAŽAVANJA

- ▶ Bogat izbor materijala.
- ▶ Istraživanju materijala i ideja posvećeno je dovoljno vremena.
- ▶ Kako odgajatelj pomaže djetetu da svoju ideju predstavi na različite načine?
- ▶ Kako odgajatelj podržava i proširuje igru, istraživanje?

UKLUČIVANJE

- ▶ Mjesta učenja u lokalnoj zajednici.
- ▶ Načini sudjelovanja lokalne zajednice.
- ▶ Načini sudjelovanja uže i šire obitelji.
- ▶ Kako odrasli oblikuju suradnju i istraživački odnos u učenju?

ZAVRŠNA PRIČA

- ▶ Odražava proces učenja u projektu.
- ▶ Što djeca izdvajaju u projektu kao ono što je njima važno?

Sukladno smjernicama supervizorice profesorice Lidije Vujčić, Radna skupina za implementaciju zavičajnosti u kurikulum vrtića donijela je upute o načinu pisanja odabranih projekata za Zbornik, a iste se mogu koristiti i za prikaz projekata vrtića na Festivalu zavičajnosti.

UPUTE ODGAJATELJIMA ZA PRIKAZ ODABRANIH PROJEKTA

- ▶ Povezati zavičajni identitet i tradicijsku kulturu kao polazišta u odgojno-obrazovnom procesu
- ▶ Način realizacije aktivnosti: prikaz dokumentiranih procesa učenja na temi zavičajnosti gdje dokumentacija postaje alat praćenja interesa, slušanja i razumijevanja djeteta
- ▶ Način prikaza projekta:

Naziv vrtića, odgojne skupine, odgajatelja:

Naziv projekta (s naznakom teme po području – pitanje/problem koji su istraživali a može biti i ishod istraživanja)

Inicijalni interes djece za projekt: polazna točka – dječja iskustva o problemu koji je za njih smislen za rješavanje

Razvijanje projekta: dječja perspektiva problema kojim se bave; razvoj projekta prema pitanjima/problemima koje uočavaju djeca / pravci projekta u zavisnosti od novih pitanja koja postavljaju djeca; dječja učenja o okruženju na osnovu istraživanja i refleksije zajedno s drugom djecom, odgajateljima i stručnjacima koji im pomažu da nađu rješenja/odgovore na njihova pitanja

Kraj projekta: zajednička procjena (djece i odgajatelja) tijeka istraživanja kao procesa kretanja / od početne ideje do rješenja / otkrića do kojeg su došli u projektu / temeljem istog promjene u okruženju

Vrijednosti i dobrobiti koje su razvijali kroz projekt: povezati zavičajni identitet i tradicijsku kulturu kao polazišta u odgojno-obrazovnom procesu

4. Prikaz projekta iz prakse

Primjere projekata iz zavičajne nastave koje su kroz godine osmišljavali vrtići i škole u okviru projekta Implementacije zavičajne nastave moguće je pogledati na službenim stranicama Zavičajne nastave - <https://www.za-nas.hr/>.

1. TDV MRVICA BUJE - SII FREGOLA BUJE

- ▶ Gruppo educativo: Fritole
- ▶ Educatrici: Silvia Cossetto, Dajana Poropat e Martina Kozlović
- ▶ Progetto: **L'Istria sottoterra (le grotte): conoscere, da parte del bambino, la realtà territoriale nel quale vive**

2. DJEČJI VRTIĆ „GRDELIN“ BUZET I DJEČJI VRTIĆ „RAPČIĆI“ ŽMINJ

- ▶ Odgojne skupine: Ščinke (Buzet) i Klasići (Žminj)
- ▶ Odgajateljice: Alida Lukić i Dalida Marušić (Buzet), Jadranka Paulinić Bakša i Marta Šošić (Žminj)
- ▶ Naziv projekta: „Bazgonija i Bezačija“

3. DJEČJI VRTIĆ VRTULJAK MARČANA

- ▶ Odgojna skupina: Bubamare
- ▶ Odgajateljice: Sandra Kižanić i Mirjana Radolović
- ▶ Naziv projekta: **U kaštelu i na dvori**

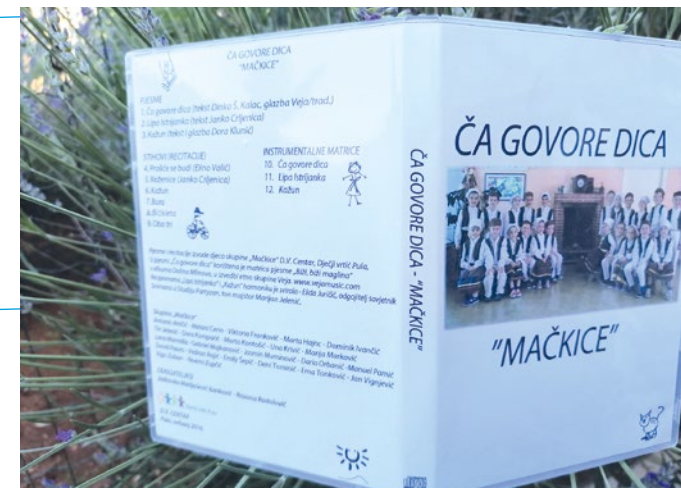
4. DJEČJI VRTIĆ MEDULIN

- ➔ Odgojne skupine: Leptirići, Zvezdice, Pužići, Ježići i Premešići
- ➔ Odgajateljice: Alenka Hrvatinić, Lena Beletić, Nina Vale Deltin, Romina Batajlić, Nina Antunović Radić, Jelena Jelkić Zečević, Zlatica Skoko, Manuela Livić, Anka Vitasović, Iva Rogulj Hrelja
- ➔ Naziv projekta: „Od kamena, zemlje škrte i ribara od davnina...“

7. DJEČJI VRTIĆ PULA - DV CENTAR

- ➔ Odgojna skupina: Mačkice
- ➔ Odgajateljice: Rozana Radolović i Jadranka Matijašević Banković
- ➔ Naziv projekta: **Glazbeni izričaj djece u prošlosti**

5. DJEČJI VRTIĆ SUNCOKRET - SCUOLA DELL'INFANZIA GIRASOLE, NOVIGRAD - CITTANOVA

- ➔ Gruppo educativo: I Pesciolini
- ➔ Educatrici: Lana Ferlin e Denise Zlobec
- ➔ Progetto: **I NONNI ED IO - La tradizione, nel cuore delle emozioni 2**

8. DJEČJI VRTIĆ BALONČIĆ, SVETVINČENAT

- ➔ Odgojne skupine: Dudice, Flipići, Loptice, Tigrići
- ➔ Odgajateljice: Divna Jugovac Hrelja, Eva Revelante, Ivana Božac Petrović, Sanja Doblanović, Fani Travalja, Dajana Rojnić, Klaudia Banković, Doris Macan, Anita Smokrović
- ➔ Naziv projekta: **Istra u očima djece - moje mjesto posebno je... po srednjovjekovnom kaštelu Morosini-Grimani**

6. DJEČJI VRTIĆ „OLGA BAN“ PAZIN

- ➔ Mješovita odgojna skupina: Zujalice
- ➔ Odgajateljice: Marija Čus, Mirjana Gulja i Lucija Jedrejčić
- ➔ Pedagoginja: Maja Obućina
- ➔ Naziv projekta: **U potrazi za pazinskim metalnim petehom i kozom Kecom**

9. DJEČJI VRTIĆ I JASLICE „DUGA“ UMAG

- ➔ Odgojna skupina: Kikići
- ➔ Odgajateljice: Gordana Pozzocco i Vanja Zlatar
- ➔ Pedagog savjetnik: Barbara Mikluš
- ➔ Naziv projekta: **GRUE - Po čemu je moj grad poseban?**

10. DJEČJI VRTIĆ PETAR PAN VODNJAN - DIGNANO (PODRUČNI VRTIĆ - GALIŽANA)

- Odgojne skupine: Pčelice i Delfini
- Odgajateljice Daniela Cusin-Milotić, Violeta Jeftić, Livia Giachin Penava i Sandra Karnjus
- Naziv projekta: **“Od vrtića do kuće”**

11. DJEČJI VRTIĆ TIĆI VRSAR

- Odgojna skupina: Srakice
- Odgajateljice: Vesna Paris i Valentina Ujčić
- Naziv projekta: **Vrsaranski amaretti i kruh s pečatom**

LITERATURA – izvori korišteni u izradi smjernica:

1. Brajčić, M. (2013.) Dijete i kulturna baština – učenje u muzeju. Dostupno na: <http://inet1.ffst.hr/images/50013806/Marija.Brajcic.DIJETE.I.KULTURNA.BAS.TINA.UCENJE.U.MUZEJU.pdf>; Pristupljeno: 21.09.2021.
2. Bruner, J. (2000), Kultura obrazovanja. Zagreb: Educa.
3. Konvencija o pravima djeteta. Dostupno na: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_200_20pravima_20djeteta_full.pdf; pristupljeno 21.09.2021.
4. Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje. (2014), MZOO, „Narodne novine”, broj 05/15).
5. Priručnik za samovrednovanje ustanova ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. (2012) Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja, Zagreb.
6. Slunjski, E. (2001), Integrirani predškolski kurikulum, rad djece na projektima. Zagreb. Mali profesor.
7. Slunjski, E. (2006), Stvaranje predškolskog kurikuluma u vrtiću organizaciji koja uči. Zagreb. Mali profesor.
8. Slunjski, E. (2011), Kurikulum ranog odgoja. Zagreb: Školska knjiga
9. Uljanić, K (2012), Dijete u ranom i predškolskom odgoju, sukonstruktor kurikuluma, vlastitog učenja i razvoja, diplomski rad.
10. Vujičić L., (2017), Razvoj znanstvene pismenosti u ustanovama ranog odgoja; Rijeka: Učiteljski fakultet sveučilišta u Rijeci, Centar za istraživanje djetinjstva.
11. Vujičić L., *Djeca i odgajatelj u planiranju projekta*, Power point prezentacija na stručnom skupu za odgajatelje uključene u projekt Zavičajnog obrazovanja Istarske županije, Pazin, 8.11.2018.
12. Vujičić L., *Dokumentiranje odgojno-obrazovnog procesa kao alat za dokumentiranje dječjeg učenja*, Power point prezentacija na stručnom skupu za odgajatelje uključene u projekt Zavičajnog obrazovanja Istarske županije, Pazin, 29.04.2019.
13. Vujičić L., *Očuvanje nematerijalne kulture u ustanovama ranoga i predškolskoga odgoja i obrazovanja*; Power point prezentacija na stručnom skupu Razvoj refleksivne prakse i jačanje profesionalnih kompetencija odgajatelja, Poreč, 31. svibnja 2019.

3.
Izvori o istri
*- čuvari istarske
zavičajne baštine*

Istra je tijekom svoje povijesti bila mjesto dodira i prožimanja različitih naroda i kultura. Svi su oni ostavili svoj neizbrisivi trag te postali dio nasljeđa istarskog naroda, koji on nastoji sačuvati, valorizirati te prenijeti na buduće generacije. Veliku im pomoć u tome pružaju brojne institucije, društva i zbirke privatnih osoba koji skupljaju, obrađuju, čuvaju i prezentiraju zavičajnu građu iz bogate prošlosti istarskog poluotoka te kao takvi predstavljaju svojevrsne čuvare istarske zavičajne baštine. Razvojem digitalnih tehnologija, u tome su im se pridružili i internetski portali. Svi oni, svaki u svom djelokrugu rada, sadržaj i ljepotu svog fonda predstavljaju i približavaju javnosti putem izložbi, predavanja, vođenih razgledavanja i radionica za različite dobne skupine, digitalizacijom svog fonda, izdavačkom djelatnošću te uređivanjem svojih mrežnih stranica na kojima, između ostalog, nude i mogućnost pregledavanja svog fonda putem e-kataloga. Svi oni predstavljaju izvrstan izvor informacija te mogu pružiti stručnost, vještine, materijale i programe koji nisu dostupni u školi i/ ili dopuniti postojeće. Ovo poglavlje donosi njihov pregled te kratki opis djelokruga njihovog rada.

3.1. ARHIVI, ISTRAŽIVAČKI CENTRI, MUZEJI I NJIHOVE KNJIŽNICE, DRUŠTVA, PRIVATNE ZBIRKE

DRŽAVNI ARHIV U PAZINU — www.dapa.hr

DAPA skrbi za preko 1000 fondova i zbirki, a arhivsko gradivo pruža pregled istarske povijesti od 13. stoljeća do šezdesetih godina 20. stoljeća. Zastupljeni su različiti jezici (latinski, hrvatski, talijanski, njemački, francuski i slovenski) i pisma (u najvećoj mjeri latinično pismo, a ima i zapisa na glagoljici). Iako je primarna djelatnost Arhiva skrb o pisanoj kulturnoj baštini, on se bavi i drugim djelatnostima, kao što su postavljanje izložbi (fizičke i virtualne), organizacija znanstvenih skupova, provođenje projekata (Glagoljski rukopisi), predavanja za škole, fakultete i građanstvo te izdavaštvo. Fondovi i zbirke mogu se pretraživati po signaturi, naslovu (nazivu fonda/zbirke), vremenu nastanka gradiva (razdoblju) te statusu: <https://www.dapa.hr/pregled-fondova/> ► Digitalni arhiv nudi Preslike arhivskog gradiva, Zbirku isprava, Katastar Istre. Zajedničkim projektom s Gradskom knjižnicom Pazin digitalizirana su odabrana djela koje je Tugomil Ujčić poklonio Arhivu. Djela su dostupna na linku: <https://www.dapa.hr/tugomil-ujcic/>. ► Na stranicama DAPA nalazi se popis arhivskog gradiva o Istri koje se čuva u drugim ustanovama: <https://www.dapa.hr/arhivsko-gradivo-s-podrucja-istre-u-drugim-ustanovama/>. ► Arhiv ima **Knjižnicu** čija je građa raspoređena u sedam zbirki (Referentna zbirka, Zbirka stručne arhivističke literature, Zbirka službenih publikacija, Zavičajna zbirka "Historica", Zbirka starih knjiga (sadržava publikacije tiskane od 1455. do 1835.), fond službenih listova, opći dio fonda (obuhvaća povijesnu tematiku s hrvatskog i šireg područja) i zbirka Tugomila Ujčića), a može se koristiti u čitaonici.

CENTRO DI RICERCHE STORICHE — ROVINJ / CENTAR ZA POVIJESNA ISTRAŽIVANJA - ROVINJ / SREDIŠĆE ZA ZGODOVINSKA RAZISKOVANJA - ROVINJ — <https://crsr.org/hr>

Centar za povijesna istraživanja je ustanova talijanske nacionalne zajednice koja živi i djeluje na području Istre, Rijeke i Dalmacije. Njegova djelatnost obuhvaća prikupljanje, obradu i objavu povijesnih dokumenata, širenje regionalne povijesti kao dio povijesnog i kulturnog nasljeđa te prikupljanje publikacija o povijesti Istre, Rijeke, Kvarnera, Dalmacije i susjednih područja. ► Arhiv Centra sadrži veliku zbirku dokumenata Talijanske nacionalne zajednice od 1945. do danas, a pohranjeni materijali su različite prirode: isprave, privatni spisi, dokumenti, fotografije, plakati, kartografski fond. ► Knjižni fond **Knjižnice** sadrži knjige, časopise i regionalne novine, a čuva se i audiovizualni materijal koji se odnosi na društveni i kulturni život Talijanske nacionalne zajednice. Pored knjiga općeg karaktera (povijest, povijest umjetnosti, ekonomija, etnografija, demografija, itd.) posebna se pažnja posvećuje temama koje se odnose na područja Istre, Rijeke, Kvarnera, Dalmacije, Veneta i Furlanije - Julijske krajine. Knjižnica raspolaže jednim od najbogatijih i sveobuhvatnih knjižnih fondova o Istočnom Jadranu. Od 1995. je deponitarna knjižnica Vijeća Europe, specijalizirana za ljudska prava, zaštitu manjina i očuvanje okoliša.

ARHEOLOŠKI MUZEJ ISTRE — www.ami-pula.hr

Muzej istražuje, skuplja i čuva civilizacijska i kulturna dobra, poglavito u granama prapovijesne, antičke, srednjovjekovne i novovjekovne arheologije. Arheološki odjel ima šest zbirki: Prapovijesna, Antička, Srednjovjekovna, Novovjekovna, Numizmatička te Zbirka podvodne arheologije. Zbirke su smještene u matičnoj zgradi te na dislociranim lokacijama u Amfiteatru, Augustovu hramu te Nezakciju. ► Stalni postav prikazuje razvoj materijalne kulture na prostoru Istre od prapovijesti preko razdoblja rimske vladavine kasnoantičkog i ranosrednjovjekovnog razdoblja do razdoblja feudalizacije poluotoka te dio srednjovjekovnog lapidarija. ► **Edukacijski odjel** nudi predavanja, izložbe, radionice, vodstva kroz stalni postav te brojne projekte, a objavljuje i didaktičke materijale koji obrađuju teme iz arheologije Istre. ► **Muzejska knjižnica** čuva staru i vrijednu knjižnu građu koja govori o prošlosti Muzeja i Istre.

POVIJESNI I POMORSKI MUZEJ ISTRE - MUSEO STORICO E NAVALE DELL'ISTRIA — www.ppmi.hr/hr

Muzej istražuje, skuplja i čuva kulturno-povijesnu baštinu Istre i Pule od srednjeg vijeka do današnjih dana. Ima četiri ustrojbene jedinice: Odjel za povijest grada Pule, Odjel srednjovjekovne povijesti Istre, Odjel istarske povijesti novoga vijeka i Odjel povijesti pomorstva i brodogradnje. Fundus muzeja čine predmeti kulturno-povijesnoga, političkoga, vojnog i etnografskoga obilježja raspoređenih u 18 zbirki. Muzej upravlja podzemnim tunelima Zerostrasse, Posjetiteljskim centrom Herman Potočnik Noordung te Kućom fresaka u Draguču. ► U Kući fresaka u Draguču je oformljen **Centar za freske** koji djeluje kao zaseban odjel pri PPMI. Zamišljen je kao referentni centar u kojem će biti prikupljena sva dokumentacija tematski vezana za zidno slikarstvo. Osim toga, aktivnosti Centra obuhvaćaju izradu digitalne baze podataka o istarskoj pokretnoj i nepokretnoj kulturnoj baštini, organizaciju stručnih, znanstvenih i popularnih predavanja,

stručnih i znanstvenih skupova, terenske nastave za učenike i studente srodnih struka, praćenje i podršku restauratorskih i konzervatorskih radova na zidnim slikama, izradu kulturno-povijesnih vodiča te općenitu popularizaciju zidnog slikarstva. Muzej je pokrenuo projekt Istarska kulturna baština – patrimonio culturale istriano (više vidi pod Projekti). **Edukativno-pedagoški odjel** organizira vodstva, terenske nastave i radionice prilagođene svim dobnim skupinama. **Muzejska knjižnica** je zatvorenog tipa, ali iznimno posuđuje stručnu literaturu studentima, stručnjacima i znanstvenicima.

**ETNOGRAFSKI MUZEJ
ISTRE – MUSEO
ETNOGRAFICO
DELL'ISTRIA**
—
www.emi.hr
www.cenki-cecii.com

Muzej skuplja, čuva, obrađuje i prezentira građu vezanu uz svakodnevni život stanovnika istarskog poluotoka (odijevanje, gospodarstvo, dječje igre, glazba, prehrana, vjerovanja, stanovanje, folklor, multikulturalna preplitanja, suvremeni kulturni fenomeni...). Fundus Muzeja broji oko 7500 predmeta, u prvom redu tekstila, poljoprivrednog alata te predmeta iz svakodnevnog života istarskog sela s kraja 19. i početka 20. stoljeća, a ima i veću zbirku suvenira. Ima stalni postav (stolarska i kovačka radionica, prikaz tradicijske odjeće, tradicijska kuhinja, tradicijsko gospodarstvo), a organizira i povremene tematske izložbe. Pedagoški odjel organizira radionice i predavanja za djecu i odrasle. Aktivnosti organiziraju i izvan institucije u suradnji s odgojno-obrazovnim ustanovama.

► Muzejska knjižnica sadrži građu koja pokriva područja kulture, povijesti, etnologije, antropologije, arhitekture, arheologije te umjetnosti. Zatvorenog je tipa, ali je moguće dogovoriti posudbu. ► Pri Muzeju djeluje **Centar za nematerijalnu kulturu Istre** čije je sjedište u Pićnu. Svojim djelatnostima posvećen je istraživanju, dokumentiranju, njegovanju i populariziranju nematerijalne kulture Istre. ► Muzej je pokrenuo projekt Istarski tradicijski instrumenti online (vidi pod Projekti).

**ZAVIČAJNI MUZEJ
POREŠTINE - MUSEO
DEL TERRITORIO
PARENTINO**
—
www.muzejporec.hr

Muzeja skuplja, čuva i istražuje civilizacijska i kulturna dobra Poreča i Poreštine. Predmeti muzejskog fundusa datiraju od prapovijesti do današnjih dana, a raspoređeni su u pet odjela i 41 zbirku. Skrbi o više građevina i lokaliteta kulturno-povijesnog značaja u gradu Poreču i na širem području Poreštine. ► Muzej ima edukativni programe koji su namijenjeni djeci i odraslima, a uključuju stručna vodstva, predavanja, prezentacije, kreativne radionice i igraonice, edukativne izložbe i sl. ► **Muzejska knjižnica** sadrži građu koja obrađuju teme iz povijesti, povijesti umjetnosti, arheologije, etnologije, muzeologije i muzeografije, a posebno djela kojima su predmet grad Poreč i Poreština. Fond Spomeničke knjižnice čine donacije Gian Stefana Carljija, Pietra Radoicovicha i Nicòloa de Vergottinija. Knjige potječu od 16. do 19. stoljeća, a najzastupljenija područja su teologija, filozofija, povijest, geografija, medicina i književnost.

**MUZEJ GRADA
ROVINJA - ROVIGNO -
MUSEO DELLA CITTÀ
DI ROVIGNO - ROVINJ**
—
www.muzej-rovinj.hr

Područje djelovanja Muzeja pokriva teritorij Grada Rovinja i Rovinjskog Sela, a muzejska je djelatnost organizirana kroz arheološki, povijesni, etnografski i likovni odjel te knjižnicu. Edukativni programi Muzeja namijenjeni su različitim društvenim i dobnim skupinama, a uključuju stručna vodstva, radionice, igraonice, predavanja i edukativne projekte. ► Muzejska knjižnica prikuplja građu koja je sadržajno vezana uz povijesne, arheološke, kulturne, umjetničke, etnografske i druge teme rovinjskog kraja. Nastala je iz donacija uglednih građana Rovinja. Građa je organizirana u nekoliko zbirki. Najznačajnija i najbogatija zbirka nosi naziv *Stancoviciana*, a njezinu osnovu čini donacija barbanskog kanonika Petra Stankovića. U zbirci je zastupljena literatura iz različitih područja, od teologije, povijesti, geografije, medicine do arhitekture na latinskom, talijanskom, njemačkom jeziku i dijelom hrvatskom jeziku. Zbirka sadrži i veći broj znanstvenih pomagala, kovanica i odličja te zbirku raznovrsnog kamenja, okamina i školjaka. Tu je i zbirka profesora, sakupljača nematerijalne kulturne baštine i zapisivača Antonia Ive koju čine časopisi, jezični priručnici i studije pisane na njemačkom i talijanskom jeziku.

**EKOMUZEJ -
ECOMUSEO BATANA**
—
www.batana.org

Ekomuzej Batana, svojim programima, istražuje, vrednuje, štiti, interpretira te re-kreira materijalnu i nematerijalnu rovinjsku maritimnu baštinu. Glavne sastavnice Ekomuzeja su Kuća o batani, Spacio, Mali škver, Rovinjska regata tradicijskih drvenih brodica s oglavnim i latinskim jedrom i Batanini puti. Napravljena je i aplikacija Batanina baštinska šetnja. Riječ je o šetnji kroz rovinjsku pomorsku baštinu, a posebnu vrijednost cijeloj priči dodaje korištenje lokalnog rovinjskog dijalekta *ruvignis* kroz anegdote, navođenje toponima i korištenjem izvornih rovinjskih glazbenih podloga.

**MUZEJ GRADA
PAZINA**
—
www.muzej-pazin.hr

Područje djelovanja Muzeja pokriva Pazin i Pazinštinu. Ima 22 zbirke koje su raspoređene u tri odjela: Kulturno-povijesni, Povijesni i Galerijski. ► Građa muzejske knjižnice tematikom se odnosi na područje djelovanja Muzeja, pojedince, grupe, događaje na bilo koji način povezane s gradom Pazinom, Pazinštinom i Muzejom grada Pazina. Muzej organizira stručna vodstva, predavanja, radionice o temama vezane uz stalne i povremene muzejske izložbe i pazinski Kaštel.

**ZAVIČAJNI MUZEJ
GRADA BUZETA**
—
www.poubuzet.hr

Muzej čuva arheološku, etnografsku, kulturno - povijesnu, umjetničku i drugu građu koja je važna za Buzet i Buzeštinu. Za posjetitelje su otvorene arheološka, etnografska i kulturno-povijesna zbirka. zbirka s lapidarijem, etnografska zbirka, ostavština Slavomira Cerovca-Mira Blažinčića, izložbe o antifašističkoj borbi Buzeštine te glagoljici.

- NARODNI MUZEJ LABIN**
—
<https://uciliste-labin.hr/o-nama/o-muzeju/>
- Muzej pruža pregled labinske povijesti izborom najvažnijih događaja prikazanih kronološkim slijedom, obradom tematskih cjelina te interaktivnim punktovima. Sastavni dijelovi muzeja su stalni postav smješten u palači Battiala-Lazzarini, Memorijalna zbirka Matije Vlačića Ilirika, Zbirka sakralnih umjetnina te Knjižnica Narodnog muzeja Labin. ► Posebna atrakcija Muzeja realizirana je u prizemnom i podrumskom dijelu muzejske zgrade gdje se nalazi tunel sa 150 metara dugim rudarskim postavom. ► Muzejska Knjižnica u najvećoj mjeri sadrži knjige koje su tematski vezane za Labin, Labinštinu i Istru, a dio fonda se odnosi na rudarstvo. Najstarije knjige koje se čuvaju u knjižnici su djelo Matije Vlačića Ilirika Magdeburške centurije (1552.) i *Clavis Scripturae Sacrae* (1567.). Najznačajniji i najzanimljiviji dio knjižnice je ostavština labinske pedagoginje, učiteljice, pjesnikinje i političarke Giuseppine Martinuzzi.
- CENTAR ARSIA - MALI MUZEJ RUDARSTVA**
—
<https://tz-rasa.hr/kovarska-kuca-arsia/>
- Mali muzej rudarstva smješten je u Raši. Nudi doživljaj nekadašnjeg rada i života raških rudara. Izložba podsjeća na unutrašnjost rudnika, a simbolika podzemnog života naglašena je kontrastom tame i svjetla. Atmosfera rudnika i teški rad rudara dočarani su multimedijски, svjetlom, zvucima, izloženom rudarskom opremom te arhivskim filmovima o Raši i rudarenju, a maketom rudarskog stana sa skromnim namještajem i rasvjetom prikazan je siromašan život rudara.
- MUZEJ GRADA UMAGA - MUSEO CIVICO DI UMAGO**
—
www.mgu-mcu.hr
- Muzej u svom fundusu čuva građu iz povijesti Umaga raspoređenu u šest zbirki: numizmatička, kulturno povijesna, arheološka, likovna te zbirka fotografija i razglednica. ► Edukativno-pedagoški rad odvija se u vidu radionica i igraonica koje su namijenjene svim dobnim skupinama, ali se posebna pozornost posvećuje djeci predškolskog i školskog uzrasta kako bi se poticalo formiranje buduće muzejske publike.
- GRADSKI MUZEJ BUJE - MUSEO CIVICO DI BUJE**
—
www.buje.hr/hr/etnografski-muzej-buje-665
- Muzej prikuplja rukotvorine pučke materijalne kulture s područja Bujštine. Ima stalni postav i povremene izložbe. Njegova etnografska zbirka obuhvaća alate, namještaj i bitne dijelove starinskog kućanstva koji evociraju nekadašnji način života istarskog čovjeka. Rekonstruirane su stara istarska kuća, prostor za prerađivanje maslina i kovačnica.

- MUZEJ – MUSEO LAPIDARIUM**
—
www.muzej-lapidarium.hr
- Muzejska građa potječe s područja Novigrada i njegove okolice. Muzeja udovoljava kamene spomenike iz zbirke novigradskog lapidarija koja obuhvaća arhitektonske elemente i elemente liturgijskog namještaja iz razdoblja od 1. do 18. stoljeća. Najvažniji dio zbirke je ranosrednjovjekovna zbirka u kojoj se ističe dobro sačuvani Mauricijev ciborij s kraja 8. st. Kulturno-povijesna zbirka sadrži dokumente, crteže, grafike, fotografije iz 19. i 20. stoljeća. Tijekom čitave godine organiziraju se kulturni susreti, izložbe i manifestacija.

- CENTAR ZA POSJETITELJE BARBAN / MUZEJ TRADICIONALNE VITEŠKE IGRE „TRKA NA PRSTENAC“**
—
marina@barban
- Centar je zamišljen kao multimedijalni prostor gdje će biti ispričana povijest Barbana, njegovih spomenika, kulture, običaja, narodne nošnje, uz naglasak na Trku na prstenac. Posjetitelji mogu uživati u kratkim edukativnim filmovima te 3D mappingu koji prikazuju vrijednosti Barbana. Prvi kat se sastoji od dugačkog hodnika koji asocira na trkaću stazu. Dok se posjetitelj kreće kroz hodnik uključuju se svjetlosni i zvučni signali te mjerač brzine koji se mijenjaju ovisno o brzini i približavanju samom cilju odnosno vitici na kraju trke. Trka na prstenac kroz povijest te njeni sudionici prezentirani su u manjoj dvorani uz pomoć eksponata vitice i koplja posloženih oko nje, tradicionalnih narodnih nošnji i popratnih rekvizita.

- MEMO MUZEJ ILI MUZEJ DOBRIH USPOMENA**
—
www.memo-museum.com
- Riječ je o interaktivnom, multimedijalnom muzeju koji prikazuje svakodnevni život građana Pule u razdoblju od početka 50-ih do kraja 80-ih godina 20. stoljeća. Priču priča zamišljena četveročlana obitelj, a čini to kroz osam cjelina: autoindustrija, film, glazba, gastronomija, školstvo, moda, dječje igre i život u stanu. Posjetitelji mogu dotaknuti sve predmete, otvarati ladice i ormare, isprobavati odjeću, zaigrati neku od starih igrica, sjesti za volan "fiće".

- EKOMUZEJ VLAŠKI PUTI**
—
www.vlaskiputi.com
- Ekomuzej „Vlaški puti“ mjesto je valorizacije i prezentacije društvene povijesti i tradicijske kulture Šušnjevice i bliže okolice kroz koncept kulturnog krajolika. Posebni naglasak je stavljen na prenošenje znanja o vlaškom (tzv. istrorumunjskom) jeziku i kulturi. Sastoji se od Interpretacijskog centra smještenog u prizemlju školske zgrade u Šušnjevici, Mediateke te pješačkih tematskih staza. Putevi kontrabanda. U Mediateci se može pretraživati građa na vlaškom i žejanskom jeziku, digitalizirane publikacije o jeziku te publikacije sa zavičajnom tematikom.

- MUZEJ PARENZANE**
—
++385 (0) 52/644-150
- Smješten je u Livadama, a otvoren je u sklopu projekta Parenzana – Put zdravlja i prijateljstva. U sklopu muzeja izloženi su predmeti, dokumenti, fotografije, stare razglednice, miljokazi, tj. sve vezano uz vrijeme prometovanja vlaka Parenzanim od 1902. do 1935.

“PARK KAŽUNA” U VODNJANU

—
tz-vodnjan-dignano@
pu.t-com.hr

Park kažuna je svojevrsni muzej na otvorenom gdje se posjetiteljima prezentira istarska graditeljska tradicija. Glavna mu je zadaća upoznati javnost s tehnikom i načinom gradnje kažuna. Kako bi se očuvala ova posebnost u parku je prikazana gradnja jednog kažuna u četiri faze, od temelja preko zidanja zidova i krova te naposljetku i finalni izgled. Jednom godišnje organizira se i radionica u kojoj se polaznici mogu okušati u gradnji zida oko parka kažuna.

MUSEUM OLEI HISTRIAE – KUĆA ISTARSKOG MASLINOVOG ULJA

—
www.oleumhistriae.
com

Kuća istarskog maslinovog ulja se nalazi u Puli, a prostire se na 560 m². Sastoji se od muzejskog postava, degustacijskog prostora te trgovine. U muzejskom djelu posjetitelji mogu saznati puno toga vezano za povijest, ali i sadašnjost istarskog maslinarstva. Mogu naučiti o procesu same prerade maslina od rimskog doba do danas, upoznati se s mirisima, okusima i sastavom istarskog ekstra djevičan-skog maslinovog ulja te saznati kako maslinovo ulje i mediteranska prehrana utječu na čovjekovo zdravlje.

EKOMUZEJ ISTRIAN DE DIGNAN

—
www.istrarian.org

Nalazi se na vodnjanskom glavnom trgu, a u njemu su izloženi alati i predmeti koji su nekad bili dio svakodnevnog života. Može se i kušati domaću hranu i piće, ali i razumjeti povijest kamena, čelika i drva kroz vođeni razgled kuće, ili pak, uz obilazak Vodnjana na starinskom vozu kojeg vuku posljednja dva magarca s ovoga područja.

MUZEJ PALAČA BETTICA

—
www.vodnjan.hr

Palača je izgrađena u 14. stoljeću, a vlasništvo obitelji Bettica postaje u 16. stoljeću. Godine 2008. završena je njezina restauracija te ona postaje prostor u kojem Vodnjanci mogu izložiti svoju materijalnu memoriju. ► U prizemlju su izloženi arheološki nalazi pronađeni u ranosrednjovjekovnim sakralnim objektima u okolici Gurana - crkvi Sv. Šimuna i velikoj trobrodnoj bazilici, te ostaci iz istog razdoblja također pronađeni u okolici Gurana, u crkvi Sv. Cecilije i Sv. Severine. Na prvom katu je postavljena vrijedna zbirka slika profane tematike iz 17. i 18. st. koju je u Veneciji sakupio slikar Gaetano Gresler. Drugi kat je posvećen samoj palači, budućem Muzeju Grada Vodnjana i građanima koji su muzeju poklonili vrijedne predmete.

MUZEJ NARODNIH GLAZBALA (MU=BAJS) U ZAVRŠJU

Muzej narodnih glazbala, posvećen je poznatom sviraču i graditelju narodnih instrumenata (bajseva, bassetta, lirona, lerona) Ottaviju Štokovcu Rapatočkom iz obližnjeg sela Kolari koji je zaslužan što je velik dio tradicijske glazbene baštine ovoga kraja sačuvan na snimkama, što je puno mladih svirača naučilo svirati te što je, tradicijsko umijeće izrade narodnih instrumenata, posebno bajsa i vijulina, sačuvano i prenijeto na mlađe naraštaje. ► Aktivnosti Muzeja su popraćene glazbenim aktivnostima u vidu međunarodnih glazbenih susreta, seminara, radionica glazbene i vokalne tehnike, te uvođenja u vještinu izrade drvenih glazbala (bajs, harmonika trieština, roženice).

PARK ISTARSKOG GOVEDA U KANFANARU

Park istarskog goveda ili boškarina uređen je na prostoru sajmišta, na kojemu se od davnina sajmovalo i trgovalo stokom i na kojemu se održava tradicionalna smotra istarskih volova. Zamišljen je kao mjesto edukacije o istarskom volu i senzibilizacije javnosti o potrebi očuvanja ove ugrožene i zaštićene vrste. Priča o istarskom volu posjetiteljima je predstavljena kroz niz sadržaja – od multi-medijalnih elemenata i igara za djecu na temu istarskog vola do informativnih sadržaja, odmorišne zone osmišljene u duhu tradicionalne istarske ruralne arhitekture (trtoja, kope sijena i slame...), obnovljene stare stočne vage i dr. Uz rub parka izložene su siluete goveda u realnoj veličini koje prikazuju rast istarskog goveda od faze teleta teškog 30 kg do faze vola koji teži i preko tone.

3.2. ZAVIČAJNE I PRIVATNE ZBIRKE

ZAVIČAJNA ZBIRKA ENRIKO DEPIERA – MUZEJ LOKALNE POVIJESTI U TINJANU

—
[https://zavicajna-
zbirka-enriko-depiera.
business.site/](https://zavicajna-zbirka-enriko-depiera.business.site/)

Zbirka nosi ime svog utemeljitelja, a smještena je u Tinjanu. Sadrži oko pet tisuća predmeta, a čine ju stare razglednice, fotografije i fotografski pribor, predmeti vezani za život i rad biskupa Jurja Dobrile, predmeti vezani uz život i rad osnivača Zbirke, razni uporabni predmeti u kuhinji i domaćinstvu, ručno pisane kuharice iz 19. st., predmeti vezani za stare običaje i zanate, tekstil, glazbeni dio u kojem se ističe klavir iz 1860.-ih, notni zapisi svećenika i etnografa Josipa Ptašinskog i drugo. Tu je i bogati fundus bakropisa i arhivskog građiva koje potječe uglavnom iz 19. stoljeća. U Zbirci se nalazi najstarija fotografija dosad otkrivena u Istri (iz 1853. godine), koja je ujedno jedina u Istri napravljena povijesnom tehnikom kalotipije ili slanim papirom.

MEMORIJALNA ZBIRKA MIJO MIRKOVIĆ / MATE BALOTA

—
+385 (0)52 571 058

Smještena je u Raklju, u rodnoj kući istarskog ekonomista i književnika Mije Mirkovića, poznatog pod književnim pseudonimom Mate Balota. 1968. godine proglašena je spomenikom kulture. Zbirka upoznaje posjetitelje sa životnim i književnim putem ovog istarskog velikana, njegovim nasljeđem, te lokalnom tradicijom rakljskog lončarstva. Priča je ispričana kroz četiri cjeline: Mijo Mirković i Rakalj, Životni put, Književni motivi i Naslijeđe Mate Balote (uz posebnu cjelinu o rakaljskome tradicijskom lončarstvu). Uz brojne fotografije i dokumente, dio je postava, vođen pedagoškim pristupom, prilagođen posjetiteljima školske dobi.

**POMORSKA ZBIRKA
GOBBO**

Zbirka prati pomorsku povijest i tradiciju od 1797. (od godine sklapanja mira u Campoformiju) do danas, odnosno do ulaska Hrvatske u NATO pakt. Prikazano je proteklih 200 godina povijesti pomorstva i ratnih mornarica na ovim prostorima: brodovi, ljudi, pomorska uporišta, brodogradilišta, industrija, školstvo, moderne tehnologije i zaštitu prirodnih resursa te sve što je bilo bitno za nastanak pomorske tradicije na Jadranu. Sastoji se od oko 2000 predmeta. Riječ je o 50 većih maketa brodova (do 3 m) i više od 300 malih maketa brodova, a izloženi su i razni predmeti vezani uz pomorstvo: knjige, navigacijski instrumenti, nacrti brodova, pomorsko naoružanje (topovi, torpeda, bombe, puške...), fotografije, pomorske odore, alati i uporabni predmeti u pomorstvu i još mnogo, mnogo toga. koje je gospodin Sergio Gobbo skupljao 43 godine. Zbirka je otvorena 2004. u Novigradu, u Gallerionu, a od 2023. nalazi se u Puli, u Fortu Verudella, u sklopu Aquariuma gdje će biti stalni postav.

**TRAKTOR STORY &
GALERIJA KONOBON**

www.traktorstory.com

Uz prirodnu znamenitost, jamu Baredine, postavljena je izložba Traktor story posvećena poljoprivredi kroz prikaz predmeta i strojeva usko vezanih uz povijest ovog kraja i njegovih ljudi. Traktor story je prva stalna izložba oldtimer-traktora u Hrvatskoj otvorena od 2010. Kolekciju čine traktori, vršilice i ostali poljoprivredni strojevi te brojni dokumenti i fotografije. Posebno se ističu stari Fordson iz 1923., prvi traktor koji je došao u obližnje selo Novu Vas te stari motor na grijanu glavu koji je početkom prošlog stoljeća služio za pokretanje nekadašnjeg porečkog mlina. ► U prostoru Galerije Konobon predstavljena je priča o kruhu, maslinovom ulju i vinu, zastupljenim na ovim prostorima od antike, preko srednjeg vijeka pa do današnjih dana.

**ZAVIČAJNA ZBIRKA
„KANFANAR I
KANFANARŠTINA“**

Otvorena je u kanfanarskoj Galeriji Malenica. Projekt je realiziran zajedničkim djelovanjem Udruge Dvegrajci, Općine Kanfanar, TZ Općine Kanfanar i Arheološkog muzeja Istre. ► Izloženi artefakti potječu s čitavog područja Općine Kanfanar, a vremenski okvir izložaka kreće se od razdoblja starijeg kamenog doba pa sve do 16. stoljeća. Baneri i plakati vremenski prate izložene eksponate i pričaju priču o najvažnijim arheološkim i povijesnim lokalitetima na području Općine Kanfanar s posebnim naglaskom na prezentaciju istraživanja u Romualdovoj pećini, Tumul Maklavun, antičko razdoblje te Dvigrad.

**ZBIRKA STAROG
ORUŽJA “FERLIN”**

www.grimanicastle.com

Radi se o privatnoj zbirci oružja koju čini oko 160 eksponata, uglavnom lovačkih i vojnih pušaka te pribora za punjenje oružja. Vlasnik zbirke je Mario Ferlin, a može se pogledati u kaštelu Morosini-Grimani u Svetvinčentu. Predmeti potječu od kraja 14. do kraja 19. stoljeća, a skupljeni su najvećim dijelom u Istri. Najstariji eksponat i središte izložbe je mletačka bombardna iz Svetvinčenta, preteča topa s početka 15. stoljeća.

**ETNOGRAFSKA
ZBIRKA KAŠTELIR**

info@tz-kastelirlabinci.hr

www.tz-kastelirlabinci.hr

Zbirku je započeo Vittorio Rossoni kada je, prilikom uređenja obiteljske kuće, našao na dvadesetak starih predmeta koji su se koristili u domaćinstvima u vremenima naših djedova i baka. S vremenom se zbirka povećavala, a danas ju čine alati koji su nekad služili stolarima, kamenoklesarima, postolarima, bačvarima, kovačima, zatim muzički instrumenti i osobni predmeti kao što su fotografije, pisma, naočale, pribor za brijanje, budilice te razni kućanski predmeti koji svjedoče o nekadašnjem načinu života na području Kaštelira.

**MULTIMEDIJALNI
CENTAR „ULIKA“**

info@istria-bale.com

Nalazi se u Balama. U njegovim se vitrinama nalazi **Muzej dinosaura** u kojem su izložene kosti sauropoda odnosno dinosaura koji su živjeli na Zemlji prije oko 200 milijuna godina. Kostu su izronjene s dna mora u uvali Colone u neposrednoj blizini Bala 1992., očišćene su te preparirane u Paleontološkom muzeju u Monfalconeu. Prema dostupnim podacima, nalazište u Balama, jedino je koje okamenjene ostatke dinosaura čuva pod morem. ► U centru „Ulika“ mogu se pogledati i osluhnuti razne ptice. Postav ptica razrađen je na nekoliko razina. U vitrinama su preparirane ptice koje je nekoliko desetljeća Pietro Sassaro skupljao u Balama, Rovinju, na Paludu i u široj okolici. Pažljivo ih je proučavao, znanstveno obrađivao i preparirao. Svaka je ptica posebno opisana, a potom smo joj je dodan i njezin autentičan pjev.

**MEMORIJALNA
ZBIRKA JURJA
DOBRILE**

info@muzej-pazin.hr

Stalna izložba *Biskup dr. Juraj Dobrila - život i djelo* postavljena je 2004. u prizemnom prostoru rodne kuće biskupa i preporoditelja dr. Jurja Dobrile (1812. - 1882.) u Velom Ježenju kod Pazina. Izložba prikazuje (originalnom građom i presnimkama na panoima) biskupov životni put, njegov doprinos hrvatskome narodnom preporodu u Istri te svjedočanstva iz suvremenog doba u prostoru koji svjedoče o tom velikanu.

**KULTURNO-
EDUKATIVNI
CENTAR „KAŠTEL“ U
MOTOVUNU**

www.hotel-kastel-motovun.hr/kec-kastel

Centar se nalazi u sklopu hotela Kaštel u Motovunu. U njemu se nalazi stalni postav izložbe "Motovun: povijest u pokretu" koji je podijeljen u devet segmenata koji opisuju slavne motovunske ličnosti te fenomene i pojave koje su obilježile Motovun: obitelj Polesini, Pokretači iz sjene (seljaštvo i obrtništvo), Josef Ressel (češki izumitelj, skrbio se o Motvunskoj šumi), Motovunska šuma, Parenzana, Andrea Antico de Montona (glazbeni tiskar i skladatelj iz 16. st), Motovun film festival, Mario Andretti (automobilist), Mitovi i legende. Eksponate prate poučne ploče i edukativni filmovi, a organiziraju se i radionice izrade kolača i istarske tjestenine.

KUĆA KAŠTELA - CASA DEI CASTELLI

—
+385 91 1772023
info@uciliste-buje.eu

Radi se o interpretacijskom centru te centru za posjetitelje koji je otvoren u Momjanu, u zgradi nekadašnje stare pošte i mljekare. Namijenjen je višejezičnoj multimedijskoj interpretaciji Kulturne rute istarskih kaštela, posebno onih u sjevernoj i središnjoj Istri. Posjetitelji mogu istražiti sedam multimedijских prezentacijskih jedinica. Glavni multimedijски postav čine Istarski kašteli. Nalazi se u glavnom prostoru u prizemlju, a sastoji se od video i prikaza u virtualnoj stvarnosti (VR) odabranih kaštela s trodimenzionalnim rekonstrukcijama (3D) pripadajućih starogradske jezgri i prirodne baštine. Posjetitelji se mogu upoznati s poviješću kaštela u Momjanu, Završju, Grožnjanu, Pazinu, Pazu, Possertu, Pietrapilose blizu Buzeta, Morosini-Grimani u Svetvinčentu, Dvigradu kraj Kanfanara te onih u Žminju i Kršanu.

3.3. KNJIŽNICE - NJIHOVE ZAVIČAJNE ZBIRKE I PROJEKTI DIGITALIZACIJE GRAĐE

Istarske knjižnice (sveučilišna, narodne, školske, specijalne, vjerske) posebnu pažnju posvećuju zavičajnoj građi koja je ili dio općeg fonda ili je organizirana kao zasebna zbirka. Te se zbirke sadržajno i autorstvom odnose na područje Istre s posebnim naglaskom na uže područje na kojem pojedina knjižnica djeluje. Već nekoliko godina dio knjižnica (sveučilišna, narodne) provode projekte digitalizacije svoje građe, pogotovo one zavičajne, s ciljem zaštite te građe, ali i kako bi tu građu učinile dostupnijom široj javnosti. U nastavku slijedi prikaz i kratki opis zavičajnih zbirki istarskih knjižnica.

SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA PULA

—
skpu@unipu.hr

Sveučilišna knjižnica u Puli otvorena je profesorima, studentima i široj populaciji. Pored zadaće prikupljanja publikacija i posredovanja informacija potrebnih u nastavi na pulskom sveučilištu, prikuplja knjižničnu građu koja se odnosi na Istru te prima obvezni primjerak publikacija tiskanih u Hrvatskoj. Knjižnica čuva više zbirki i fondova od kojih većina ima zavičajni karakter: ► **1. Zavičajna zbirka "Historica"** sadrži djela koja su autorom, mjestom tiskanja (do 1945.) ili svojim sadržajem vezana za Istru. Zbirka sadrži monografije, časopise i novine. Glavninu fonda čine publikacije s područja humanističkih i društvenih znanosti, posebno povijesna građa. U zbirci se nalaze i 34 sveska Flacijane - djela Matije Vlačića Ilirika). Građa objavljena do 1945. pretežito je na talijanskom jeziku, dok je ona objavljena nakon 1947. na hrvatskom jeziku. ► **2. Pokrajinska knjižnica Istre** u svom fondu ima građu iz područja humanističkih i društvenih znanosti (posebno povijest i politika), djela s područja uprave i prava te beletristiku. Najveći dio publikacija je na talijanskom jeziku, a manji dio na njemačkom, engleskom i francuskom jeziku. ► **3. Mornarička knjižnica** sadrži monografije, časopise, godišnjake i novine. Riječ je o znanstvenim i stručnim publikacijama iz gotovo cijelog svijeta koje su objavljene od 16. st. do 1918. (najveći dio fonda je iz 19.st.). U fondu su zastupljene pretežno prirodno-matematičke i tehničke znanosti, pomorstvo, hidrografija, oceanografija te znanosti koje se primjenjuju

u pomorstvu, a manji dio građe ima humanističko -znanstvena i općeobrazovna obilježja (rječnici, enciklopedije, leksikoni, putopisi, povijesna i geografska djela). Manji dio fonda važan je za Pulu i Hrvatsku (znanstvene publikacije Hidrografskog zavoda u Puli, djela o Austro-Ugarskoj Monarhiji). Najveći dio fonda je na njemačkom jeziku. ► **4. Zbirka starih i rijetkih knjiga i rukopisa** sadrži četiri inkunabule, knjige iz 16. i 17. stoljeća, Croaticu (objavljenu do 1850.), rijetke knjige iz kasnijeg razdoblja, kao i rukopise i korespondenciju značajnih Istrana (Pietro Kandler, Carlo De Franceschi, Tommaso Luciani, Pietro Stancovich, G. Dalla Zonca). ► **5. Grafička zbirka** sadrži slikovnu građu: tiskane grafičke mapa, stare razglednice, fotografije, plakate, slike i grafičke mape različitih umjetnika iz Istre i drugu građu. ► **6. Glazbena zbirka** sadrži notne publikacije i fonoteku, uglavnom klasične glazbe. Najvrjednija građa su tri sveska partiture opere Nozze Istriane (Istarska svadba) istarskog skladatelja Antonia Smareglie. ► **7. Spomen-soba Mije Mirkovića** sadrži knjige i periodiku iz njegove ostavštine te originalni inventar iz njegove radne sobe. Knjižnu ostavštinu čine knjige i časopisi iz područja poljoprivrede, ekonomije, povijesti i politike. ► **8. Spomen-soba Antonija Smareglie** smještena je u skladateljevoj rodnoj kući u Puli. Izložene su partiture, pisma, fotografije, slike, grafike, publikacije audio zapisi i plakati koji nas upoznaju sa skladateljevim životom i djelom. ► Zbirku je moguće pogledati na poveznici: <http://skpu.unipu.hr/smareglia/> ► **9. Ostavština Eduarda Čalića** sadrži zbirku znanstvenih i publicističkih knjiga koje se bave istraživanjem nacizma, fašizma, antisemitizma, holokausta te uzroka i posljedica Drugog svjetskog rata. Zbirku možete pretražiti na poveznici: <http://skpu.unipu.hr/eduard-calic/> ► Korisnicima su na raspolaganju abecedni, stručni i predmetni katalozi općeg fonda, zavičajne zbirke i Mornaričke knjižnice, te abecedni katalozi periodike i to u klasičnom i elektronskom obliku. E-katalog može se pretraživati po ključnim riječima, autoru, naslovu, riječi iz naslova i jeziku, predmetu, UDK te ISBN) ili u okviru složenih pretraživanja po njihovim kombinacijama. ► Računalna baza bibliografskih zapisa dostupna je na mrežnim stranicama: <https://skpu.unipu.hr/pretrazivanje/gradje> ► Dio građe (knjige, časopisi, novine, rukopisi) Sveučilišne knjižnice Pula je digitaliziran, a dostupna je na poveznici: <http://library.foi.hr/zbirke/pula/index.php> ► Knjižnica je pokrenula projekt **Istarske novine online** s ciljem da se korisnicima omogući pristup tiskanoj kulturnoj baštini Istre (više vidi pod Projekti).

GRADSKA KNJIŽNICA I ČITAONICA PULA

—
<https://gkc-pula.hr/hr/>

Zavičajna zbirka je posebna zbirka Gradske knjižnice i čitaonice Pula. Sadrži knjižnu i neknjižnu građu koja je sadržajno vezana uz društveni, politički, kulturni i gospodarski život Istre, istarske umjetnike, znanstvenike, književnike i sve one pojedince koji su istraživali i pisali o istarskom zavičaju, s posebnim naglaskom na Pulu i okolicu. Prikupljaju se rijetka i stara izdanja te sva recentna izdanja. Zanimljiv i vrijedan dio zavičajnog fonda čini zbirka od 435 razglednica s motivima Pule koje datiraju od 19. stoljeća nadalje. ► Knjižnica je 2009. započela projekt digitalizacije zavičajne knjižnične građe te je tako nastala Virtualna zavičajna

zbirka s ciljem predstavljanja digitaliziranih sadržaja izvornika koji se nalaze u fondu zavičajne zbirke. Portal objedinjuje digitaliziranu građu, daje uvid u digitalne reprodukcije te njihovo pregledavanje i pretraživanje. Sadrži i digitaliziranu zbirku „Hrvatske narodne popijevke iz Istre“ Matka Brajše Rašana. Osim pregledavanja digitalnih preslika, građa se može pretraživati prema bibliografskim podacima (naslov, autor, godina izdanja, mjesto izdanja, izdavač) i predmetnim oznakama.

**GKČ PULA –
KNJIŽNICA ŽMINJ**
—
zminj@gkc-pula.hr

Knjižnica djeluje kao ogranak Gradske knjižnice i čitaonice Pula, a njezina specifičnost je zbirka **Čakaviana** koja je zamišljena kao zbirka izdanja katedri Čakavskog sabora. Zbirka nije katalogizirana, a može se koristiti u prostorima knjižnice. Formirana je i zbirka **Geminianum** koja okuplja izdanja o Žminju i izdanja žminjskih autora.

**GRADSKA KNJIŽNICA
LABIN**
—
www.gk-labin.hr

Zavičajna zbirka Gradske knjižnice Labin zasebna je zbirka koja obuhvaća knjige, brošure, periodiku i ostalu građu koja govori o kulturi, gospodarstvu i povijesti labinskog kraja te predstavlja vrijedan izvor za upoznavanje sa zavičajnom tematikom. U zbirku nisu uključene ostavštine, a najstarija knjiga je iz 1869. godine.

**GRADSKA KNJIŽNICA
PAZIN**
—
<http://gk-pazin.hr/>

Zavičajna zbirka je uklopljena u opći fond, ali je od njega fizički odvojena. U zbirci se nalaze publikacije čija je tema Pazin i Pazinština odnosno čiji je autor iz Pazina ili Pazinštine ili je tu živio te pridonio kulturi i povijesti ovog kraja. ► U zajedničkom projektu Knjižnice i Državnog arhiva u Pazinu digitalizirana su odabrana djela Tugomila Ujčića kako bi se osigurao lakši pristup toj tiskanoj kulturnoj baštini. Građi se može pristupiti na linku <http://gk-pazin.hr/digitalna-grada/>.

**GRADSKA KNJIŽNICA
BUZET**
—
[www.poubuzet.hr/
knjiznica](http://www.poubuzet.hr/knjiznica)

Zavičajna zbirka Piquentina smještena je u zasebnom prostoru unutar Knjižnice. Sadrži knjižnu i neknjižnu građu. Fond sadrži zavičajnu građu koja je po tematici odnosi se na Buzet i Buzeštinu, publikacije isključivo posvećene zavičaju, djela autora koji su rođeni ili djelovali na području Buzeta i okolice, građu izdanu na teritoriju zavičaja te građu koju su napisale osobe vezane uz zavičaj rođenjem, življenjem ili djelovanjem. Uz lokalnu Piquentinu, zavičajna zbirka sadrži i literaturu koja govori o Istri.

**GRADSKA KNJIŽNICA
POREČ**
—
www.knjiznicaporec.hr

Zavičajna zbirka broji 1200 svezaka. Sadrži i prikuplja, u svrhu čuvanja i promocije lokalne baštine: građu o Poreču, Istarskoj županiji i/ili njezinim građanima, građu koju su napisali Porečani, građu objavljenu u Poreču i/ili Istarskoj županiji. Nadograđuje se kupnjom, darom, otkupom te vlastitim izdanjima. Zbirka je izdvojena u reprezentativnom dijelu knjižničkog prostora te se može koristiti u prostoru knjižnice. Duplikati građe koja se nalazi u Zavičajnoj zbirci, ukoliko ih Knjižnica posjeduje, nalaze se u općem fondu knjižnice i mogu se posuđivati prema pravilima posudbe. Građu Zavičajne zbirke moguće je pretraživati putem kataloga Knjižnice koji je dostupan na njezinim stranicama.

**POU BUJE - GRADSKA
KNJIŽNICA BUJE**
—
www.uciliste-buje.eu

Gradska knjižnica Buje djeluje u sastavu Pučkog otvorenog učilišta Buje kao njegova podružnica. ► Knjižnica ima studijski odjel s čitaonicom, zavičajnom i referentnom zbirkom.

**GRADSKA KNJIŽNICA
NOVIGRAD-
CITTANOVA**
[www.knjiznicanovigrad.
hr](http://www.knjiznicanovigrad.hr)

Knjižnica ima malu zavičajnu zbirku od 448 knjiga. Zbirka je dio općeg fonda, ali je od njega fizički odvojena. Uglavnom se radi o knjigama s temom Istre (običaji, povijest, kultura), a tek je nekoliko naslova isključivo posvećeno Novigradu. U pravilu se ta građa može posuditi jedino za rad u knjižnici.

**GRADSKA KNJIŽNICA
– BIBLIOTECA CIVICA
“MATIJA VLAČIĆ
ILIRIK” ROVINJ-
ROVIGNO**
—
www.gk-rovinj.hr

Knjižnica ima izdvojenu zavičajnu zbirku s 442 naslova, a radi se uglavnom o književnim djelima istarskih autora te knjigama o istarskoj povijesti, kulturi, etnologiji te časopisima koje izdaje Centro storico. Najstarije knjige datiraju iz 60-ih godina prošlog stoljeća.

**GRADSKA KNJIŽNICA
UMAG – BIBLIOTECA
CIVICA UMAGO**
—
www.gku-bcu.hr/hr

Zavičajna zbirka umaške knjižnice je posebna zbirka, ali je dio općeg fonda i gotovo je sve iz te zbirke moguće posuditi i izvan knjižnice. Naslovi su raznih struka i tema. Posebno mjesto u zbirci pripada piscu Fulviju Tomizzi, koji je rođenjem ali i životom dio umaškog zavičaja. Knjižnica posjeduje Legat Nikija Fachina, a rad na ovim naslovima dozvoljen je jedino u prostoru knjižnice. Radi se o istraživaču istarske kulturne i prirodne baštine, arheologu, kolekcionaru i nakladniku. Skupljao je etnografsku, arheološku i arhivsku građu. Najveći dio naslova tiče se istarske povijesti i kulture.

3.4. DRUŠTVA I UDRUGE

**ISTARSKO
POVIJESNO DRUŠTVO
– SOCIETÀ STORICA
ISTRIANA**
—
<https://ipd-ssi.hr/>

Društvo je osnovano s glavnim ciljem okupljanja istarskih povjesničara i svih ljubitelja povijesti te poticanja istraživanja povijesti Istre. Na njihovim stranicama mogu se pronaći izvori za istarsku povijest, online literatura, brojni projekti Društva vezani za istarsku povijest (časopis *Histria*, *Istarske sudbine*, *Palež* u sjećanjima, *Istarski vremeplov* i dr.) poveznice na povijesne, muzejske i knjižničarske institucije koje su istraživanjima ili građom vezane uz istarsku povijest i dr.

**DRUŠTVO ZA
PROUČAVANJE
PROŠLOSTI CARSKÉ
I KRALJEVSKE
MORNARICE (K.U.K.
MARINE) "VIRIBUS
UNITIS"**
—
www.viribus-unitis.hr

Društvo se bavi proučavanjem pomorske, kulturne i socijalne povijesti austrijske/austrougarske Mornarice na Jadranu s posebnim naglaskom na Pulu koja je u razdoblju od sredine 19. stoljeća do 1918. bila glavna ratna luka Austro-Ugarske Monarhije. Pomorska, znanstvena i kulturna baština koja je vezana za austrougarsku Mornaricu u Puli prezentira se javnosti kroz izložbe, predavanja, izdavanjem publikacija i drugim aktivnostima.

**DVEGRAJCI –
UDRUGA ZA
PROMOCIJU I
OČUVANJE NASLJEĐA**
—
www.dvegrajci.hr

Radi se o udruzi građana čiji je cilj očuvanje, valorizacija, promicanje i vrednovanje kulturnog i prirodnog naslijeđa Kanfanara i Kanfanarštine. Osnovana je 1995. godine, a ime je dobila po stanovnicima Dvigrada, koji se kao Dvegrajci spominju u Istarskom razvodu. Djelatnost udruge je raznolika, od istraživačke do one muzejske. Izdvajamo njezinu edukativnu djelatnost koja uključuje, između ostalog, edukaciju i priprema nastavnika, učenika i studenata za satove povijesti na terenu, edukacija i upoznavanje s kulturnom baštinom građana koje to te usavršavanje na interpretaciji i revitalizaciji kulturnih dobara i prostora.

**ZAVIČAJNI KVIZ
KRASNA ZEMLJO
– MERAVIGLIOSO
PAESE**
—
www.kdpdi.hr

Zavičajni kviz *Krasna zemlja - Meraviglioso paese* organizira Katoličko društvo prosvjetnih djelatnika Istre mons. Antuna Heka. Radi se o natjecanju u poznavanju geografije, povijesti i kulturne baštine zavičaja za učenike osnovnih i srednjih škola Istarske županije. Njegovi su ciljevi popularizacija zavičajne povijesti, istarske materijalne i nematerijalne kulturne baštine, edukacija o potrebi njezina očuvanja te promicanje zavičajnog identiteta. Učenici sa svojim mentorima svake godine posjećuju jedan dio Istre, a kviz se sastoji od teorijskih i praktičnih zadataka koji se rješavaju na terenu područja gdje se kviz odvija.

**DRUŠTVO
TURISTIČKIH VODIČA
PULE**
—
www.pulaguides.com

Društvo turističkih vodiča Pule osnovano je 2005. . Cilj je bio okupiti vodiče s područja Pule i cijele Istre te organizirati se kako bi agencijama mogli ponuditi kvalitetnu uslugu uz mogućnost rezervacije vodiča, pobrinuti se za dodatnu edukaciju vodiča kroz razne seminare i predavanja te zaštita struke. ► U nastojanju promocije struke te promicanja svjesnosti o kulturno-povijesnom razvoju Istre i Pule, osim besplatnih vođenja tijekom zimskih mjeseci i novogodišnjih praznika, Društvo već nekoliko godina provodi akciju "Pričaj mi o Puli" gdje poziva djecu i njihove prijatelje, bake i djedove, tete i stričeve, njihove susjede, na zajedničku šetnju Pulom uz poziv da se i oni uključe dijeleći svoja sjećanja i uspomene o gradu.

**ISTARSKI
PLJOČKARSKI SAVEZ**
—
www.ips-pljockanje.hr

Hrvatsku tradicijsku igru pljočkanje/pločkanje/prahćanje prisutnu na području Istra i Dalmacije je Ministarstvo kulture Republike Hrvatske 2016. godine uvrstio u popis nematerijalnih kulturnih dobara. ► Članovi udruge i klubova udruženih u Istarski pljočkarski savez preuzeli su, nakon spomenutog Rješenja, projekt provođenja edukacijskih radionica o pljočkanju kojeg provode s učenicima Istarske županije. Projektom je predviđeno da se održi kratak uvod u povijest, opis pravila i načina igranja nakon čega se nastavlja s praktičnim dijelom pokazivanja igre u kojoj sudjeluju i djeca. Djecu i učitelje upoznaju i s aktivnostima koje organiziraju, među kojima se ističe Međunarodni festival pljočkanja.

**HUMANISTIČKO
DRUŠTVO HISTRIA**
—
<https://histriaweb.eu/>

Radi se o društvu za povijest, umjetnost i kulturu sa sjedištem u Kopru. Osnovano je kako bi se omogućio razvoj studija i istraživanja na području zavičajne povijesti, održavanja i vrednovanja umjetničkih djela te multietničke kulture istarskog područja. ► Društvo organizira izložbe, predavanja, a bavi se i izdavaštvom kroz izdavačku kuću *Histria Editiones* koja se bavi osmišljavanjem, objavljivanjem, promoviranjem i distribucijom publikacija koje tematiziraju povijest, umjetničku i kulturnu baštinu Istre. Publikacije se objavljuju u serijama *Histria Colloquium*, *Histria Documentum* i *Extra Series*.

**SOCIETÀ DI
MINERVA**
—
www.societadiminerva.it

Radi se o najstarijem i najdugovječnijem kulturnom društvu regije Furlanija i Julijska krajina sa sjedištem Trstu kojeg je osnovao 1810. Domenico Rossetti. Osnovano je s ciljem njegovanja znanosti, književnosti i umjetnost s posebnim osvrtom na povijesne studije o Veneciji Giuliji. Cilj društva je prikupljanje svih studija koja se odnose na sva istraživanja iz područja povijesti, znanosti, književnosti i umjetnosti o temama vezanim za Furlaniju i Julijsku krajinu te Istru i Dalmaciju; promovirati ih i učiniti poznatim na nacionalnoj i međunarodnoj razini kroz njihovo objavljivanje u časopisu *Archeografo triestino*, organizacijom studijskih dana, izložbi, konferencije te poticanjem proučavanja podrijetla teritorija.

3.5. ONLINE PROJEKTI

- ISTRAPEDIA** —
www.istrapedia.hr
- Istrapedia je prva istarska internetska enciklopedija. Pokrenuta je 2009. kao projekt Istarske županije. Sadržaj je vezan uz istarsku povijest, kulturu, znanost i umjetnost. Osim tekstualnih zapisa sadrži i fotografije, video materijale te audio zapise tradicijske glazbe.
- ISTARSKA ENCIKLOPEDIJA ONLINE** —
<http://istra.lzmk.hr/>
- Mrežno izdanje istoimene enciklopedije Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža. Istarska enciklopedija leksikografsko je djelo koje, kroz članke o općim i zemljopisnim pojmovima, ustanovama, osobama koje su ostavile traga u istarskoj kulturi, znanosti i drugim djelatnostima, daje cjelovit prikaz istarskog poluotoka od Preluka kraj Rijeke do Muggie kraj Trsta, od prapovijesti do danas.
- „BIBLIOGRAPHIA HISTRICA ONLINE“** —
www.bho.com.hr
- Projekt je započet 2009. s ciljem izrade istarske bibliografije knjiga koje su objavljene u Istri od druge polovice 19. stoljeća do 1918. godine s ciljem popisivanja i identificiranja građe koja se čuva u knjižnicama u zemlji i inozemstvu, a 2010. je proširen s pod projektom Bibliographia Histrica online koji je omogućio predstavljanje građe za istarsku retrospektivnu bibliografiju na internetu. ► Najveći dio građe smješten je u Sveučilišnoj knjižnici u Puli, ali su obuhvaćene i ostale knjižnice u Istri. Digitalizacija je obuhvatila više vrsta građe: knjige, brošure, časopise, različite godišnjake, kalendare, izvješća. ► Pored glavnog bibliografskog opisa, bibliografija sadržava i digitalizirane naslovnice većine publikacija kao i odabrane ilustracije, odnosno sadržaj iz tih publikacija. ► Korisničko sučelje mrežne stranice omogućava jednostavan i brz pristup sadržajima. Pretraživanje je moguće na hrvatskom, talijanskom, njemačkom i engleskom jeziku. Može se pretraživati po autoru, naslovu, mjestu i godini izdavanja, nakladniku, tiskari, ključnoj riječi, po tekstu iz opisa ilustracija, odnosno po svim riječima koje su navedene u bibliografskom zapisu.
- ISTARSKI RJEČNIK** —
www.istarski-rjecnik.com
- Portal Istarski rječnik je dio projekta koji Nakladnik Histria Croatica - C.A.S.H. iz Pule realizira u suradnji s Istarskom županijom i brojnim sakupljačima narodnog blaga i stručnjacima raznih profila. Cilj projekta je skupiti što više izvornih dijalektalnih riječi iz cijele Istre te ih nakon toga poredbeno razraditi i na kraju tiskati kao tiskani Istarski rječnik.

ISTARSKÉ NOVINE ONLINE —
<http://ino.com.hr/>

Sveučilišna knjižnica Pula 2005. je započela s digitaliziranjem regionalnih starih novina iz zavičajne zbirke Histrica s ciljem zaštite izvornika, a 2007. pokrenula je projekt Istarske novine online kojim je predstavila na mreži dio novina, časopisa i godišnjaka koje su objavljene od 1870. do 1938. na hrvatskom, talijanskom i njemačkom jeziku s ciljem da se korisnicima omogući pristup tiskanoj kulturnoj baštini Istre. Sadržaj je moguće pregledavati po naslovima, godinama i brojevima izdanja.

HRVATSKI ZVUČNI ATLAS —
<http://hrvatski-zvucni-atlas.com/>

Radi se o interaktivnom prikazu hrvatskih mjesnih i gradskih govora u RH i izvan nje. Osnovna mu je svrha bilježenje, čuvanje i promicanje žive hrvatske jezične baštine. Ustrojen je tako da za svaki prikazani govor izvorni govornici kazuju mjesne inačice 70 zadanih rečenica hrvatskoga standardnog jezika. ► Zastupljeni istarski govori: Maršani (Općina Pićan), Motovun, Orič (Općina Pićan), Pazin, Rakalj (Općina Marčana), Rakotule (Općina Karojba), Tupljak (Općina Pićan), Žminj, Tadini (Općina Kaštelir-Labinci).

FONTES ISTRIE MEDIEVALIS —
<https://fontesistrie.eu/hr>

Centralni istraživački resurs za povijest srednjovjekovne Istre gdje se može pronaći sva postojeća izdanja povijesnih izvora za istarsko srednjovjekovlje, od ere Justinijanovog Istočnog Rimskog Carstva, sve do prvih desetljeća 16. stoljeća. Nastao je kao rezultat istraživačkog projekta Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Ima nekoliko odjeljaka. U odjeljku Studije mogu se pronaći članci, poglavlja u knjigama, pa čak i cijele monografije dostupne za izravno preuzimanje, u odjeljku Separati različiti povijesni izvori od osobite važnosti za istarski srednji vijek dostupne za direktno preuzimanje, a u odjeljku Multimedije razni digitalni prikazi istarske povijesti srednjovjekovnog razdoblja poput interaktivnih povijesnih karata i vremenskih crta.

PROJEKT "ISTARSKA KULTURNA BAŠTINA – PATRIMONIO CULTURALE ISTRIANO" —
<http://www.ppmi.hr/hr/patrimonio/>

Radi se o javnoj digitalnoj bazi slikovnih podataka o kulturnoj baštini Istre. Projekt je pokrenuo Povijesni i pomorski muzej Istre, a vodi ga njegov odjel Centar za freske u Draguču. Baza sadrži tekstualne i slikovne podatke o kulturnim dobrima identificiranim kao nepokretni i pokretni spomenici, što uključuje arhitekturu, freske, slikarstvo, skulpturu, karte, knjige, fotografije, liturgijske predmete i ruho, uporabne predmete i dr. Katalog trenutno broji 10000 eksponata, a može se pretraživati prema nazivu predmeta, mjestu pohrane, godini nastanka, razdoblju nastanka, autoru, ikonografiji, itd. Objavljene fotografije mogu se koristiti za edukativne i znanstvene svrhe, dok se za ostale namjene treba zatražiti od autora fotografiju u izvornom formatu i dozvolu za objavu.

**CINEHISTRIA –
VIDEOGALERIJA
ISTARSKE POVIJESTI**

—
<http://cinehistrria.ipd-ssi.hr/>

**PROJEKT „STOLJEĆE
EUROPSKOG
ANTIFAŠIZMA. ISTRA
IZMEĐU LOKALNOG I
GLOBALNOG“**

Radi se o projektu Istarskog povijesnog društva čiji je glavni cilj prikupiti, popisati i predstaviti dokumentarne i igrane filmove, televizijske emisije te izvorne snimke koji su tematski vezani za prošlost Istre i Istrana i dostupni su za pregled na internetu. Fond video galerije je podijeljen u kronološki strukturirane cjeline koje predstavljaju različita povijesna razdoblja.

Radi se o projektu Istarskog povijesnog društva koji predstavlja proširenje projekta „Istarske sudbine: Istrani u sabirnim i zarobljeničkim logorima za Drugoga svjetskog rata i poraća“ koji su 2010. pokrenuli Igor Jovanović, prof. i Igor Šaponja, prof., Voditelji projekta su dr. sc. Renato Matić i dr. sc. Milan Radošević, a suradnici dr. sc. Anita Dremel, Igor Jovanović, prof., Igor Šaponja, prof., dr. sc. Alen Tafra, dr. sc. Stipan Trogrlić. ► Prikupljena video svjedočanstava dostupna su na linku: <https://ipd-ssi.hr/projekti/stoljece-europskog-antifasizma-istra-između-lokalnog-i-globalnog/video-svjedocanstva-stoljece-europskog-antifasizma/>

**ISTARSKI
TRADICIJSKI
INSTRUMENTI
ONLINE**

—
www.iti-museum.com

Radi se o virtualnoj platformi Etnografskog muzeja Istre koja je posvećena istarskim tradicijskim instrumentima i tradicijskoj glazbi. Ovo online izdanje je nastavak projekta EMI koji je rezultirao objavom tiskanog kataloga Istarski tradicijski instrumenti iz fundusa Etnografskog muzeja Istre.

**MULTIMEDIJSKA
PLATFORMA ZASPAL
PAVE**

—
<https://zaspal-pave.ustanova-imronjgov.hr/>

“Zaspal Pave” multimedijaska je platforma koja okuplja digitalizirani opus narodnih pjesama Istre i Hrvatskog primorja, koje je u istoimenoj zbirci sakupio i notno zabilježio skladatelj i melograf Ivan Matetić Ronjgov. Na platformi se, u digitaliziranom obliku, nalaze napjevi s područja Istre, Hrvatskog primorja, otoka Krka, Cres, Paga i Suska. Istarsko područje predstavlja napjevi s područja Pazinštine, Poreštine, Puljštine, Žminjštine, Bujštine, Buzeštine i Labinštine.

3.6. OSTALO

JURINA I FRANINA

Radi se o istarskom narodnom kalendaru koji, kao godišnjak, s prekidima izlazi od 1922. Danas predstavlja vrlo vrijedan izvor u istraživanju zavičajne baštine, odnosno života i rada istarskog čovjeka. Od samih početaka, svojom je koncepcijom, kalendar bio namijenjen širokom istarskom, uglavnom seoskom čitateljstvu. Na početnim stranicama redovito se nalazi mjesečni raspored uobičajenih radova na selu, vremenske prilike prema stoljetnom kalendaru, kretanje Sunca i Mjesečeve mijene. Kalendar donosi i razne savjete iz područja poljoprivredne, veterine, zdravstva i prava, a osobito u starijim godištim, i savjete o održavanju osobne higijene, kućanstva i seoskoga gospodarstva, pravilnom odgoju djece i slično. ► Dodatak kalendaru su osobna narodna i kršćanska imena, popisi blagdana te, iako ne u svim brojevima, glavni događaji iz prošlosti. Redovito se objavljuje i razgovor junaka Jurine i Franine. Svoje su mjesto u godišnjaku pro našle i narodne mudrosti, poslovice, šale i drugi oblici usmenog stvaralaštva te eseji istarskih i drugih hrvatskih književnika posvećeni povijesnim, zemljopisnim, turističkim, gospodarskim, sociološkim, etnološkim, antropološkim, religijskim, književnim, glazbenim, likovnim, sportskim, ekološkim, gastronomskim i drugim temama koje su smještene u zavičajni ambijent. U sklopu projekta Istarske novine online Sveučilišne knjižnice Pula, digitalizirani su najraniji brojevi Jurine i Franine (23., 24., 26., 27. i 28. broj) te su tako postali dostupni za korištenje široj publici.

ISTARSKA DANICA

Katolički kalendar Istarska Danica pokrenut je u Trstu 1924. i od tada, uz prekide, izlazi do dan danas. Radi se o kalendaru, ali i o izvoru raznovrsnih informacija od astronomskih i vremenskih podataka do opisa crkvene i društvene stvarnosti i povijesnih trenutka, osoba, velikana Crkve i naroda, kulturne baštine. Nudi čitateljima i liječničke savjete, informacije ratarima, uzgajivačima stoke, ljubiteljima prirode, umjetnosti, folkloru i dr.

ISTARSKI SPORTSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON

Autor Leksikona je Eduard Hemar, a nakladnik je Sportska zajednica Istarske županije. Leksikon sadrži 412 biografija i fotografija ljudi koji su ostavili dubok trag ne samo u istarskom već i hrvatskom i svjetskom sportu. Kroz napisane su biografije predstavljene osobe rođene u Istri ali i osobe rođene izvan Istre koje su u Istru došle živjeti i raditi. Leksikon sadrži biografije sudionika Olimpijskih i Paraolimpijskih igara, osvajača medalja (na seniorskim svjetskim i europskim prvenstvima, Mediteranskim igrama, seniorskim balkanskim prvenstvima), višestrukih seniorskih državnih prvaka, seniorskih državnih reprezentativaca Hrvatske, Jugoslavije, Slovenije, Italije i drugih zemalja, trenera, izbornika i selektora seniorskih državnih reprezentacija, dobitnika državnih nagrada u sportu, dobitnika nagrada za životno djelo u sportu Istarske županije, sportaša i trenera koji su proglašeni najboljima u Istarskoj županiji, zaslužnih sportskih novinara, istaknutih sportskih znanstvenika i posebno istaknutih sportskih djelatnika.

4.

Primjer iz prakse

– popis škola i nazivi
projekata OŠ i SŠ

4.1. OSNOVNE ŠKOLE – primjeri iz prakse / ELENCO DEI PROGETTI REALIZZATI DALLE SE

R.br.	Naziv sudionika	2015./2016.	2016./2017.	2017./2018.	2018./2019.	2019./2020.	2021./2022.
1.	OŠ Vidikovac Pula	Pula-jedrimo kroz vrijeme	Iz zavičajne škrinjice: Ulika	Uokolo naših kaštela	Zavičaj skriven u kapima vode	Boška	Rožice
2.	TOŠ - SEI Bernardo Benussi Rovinj - Rovigno	Rovigno e l'Istria dalla preistoria all' antichita'	Storia dell'Istria: dai castellieri ai castelli	Il Barocco in Istria	Giornate integrate „Cultura e tradizione attraverso la delizie Rovignesi, Vallesi e Istriani“	ReMare: fonte di vita	Rovinj - Rovigno e Valle
3.	OŠ Vladimira Nazora Krnica	/	Osluhni zavičaj – zove te pramalice	Osluhni zavičaj – zove te pramalice	Osluhni zavičaj – zove te pramalice	Osluhni zavičaj – zove te pramalice	Osluhni zavičaj – zove te pramalice
4.	OŠ Poreč	/	Zavičaj u srcu moje škole	Zavičaj u srcu moje škole	Ča je more? / Zavičaj u srcu škole - More u srcu zavičaja	Štorije po domaću	Zavičaj u srcu škole
5.	OŠ Joakima Rakovca Sveti Lovreč Paznatički	Da se ne zabi	Da se ne zabi: Glazbeno i jezično stvaralaštvo	Limski zaljev kroz stoljeća i godišnja doba	Uspavani grad u srcu Drage	/	/
6.	OŠ – SE Rivarela Novigrad – Cittanova	Novigrad u zrcalu Istre	Čarolija naših citta - noniça i nonica	Čuvar našeg grada	Upoznajmo ušće rijeke Mirne	Folklor Novigrada - jučer i danas	Tradicijske igre i igračke sjeverozapadne Istre
7.	OŠ Šijana Pula	Istra u Domovinskom ratu	Istra u Domovinskom ratu	Gušti nonine kužine	120 godina OŠ Šijana - prve hrvatske škole u Puli	Istarska večer u OŠ Šijana	Škrinjica blaga moga zavičaja
8.	OŠ Vladimira Nazora Vrsara	Mitovi i legende Istre, Putevima glagoljice	Što su slušali naši stari/ Putevima glagoljice	U pohod Istarskim divovima	“Vere locus sanctus est” - kurioziteti Vrsara i Funtane	Rimski ostaci na području Vrsara	„Zapisano je u zvijezdama“

9.	OŠ – SE Mate Balote Buje - Buie	Čarolija crnog vrta	Istarska bisernica – istarske narodne priče, pjesme i brojalice za djecu	U potrazi za magarcem – interaktivna slikovnica za djecu	Istarska bisernica - usmena narodna književnost i glazbeno nasljeđe Istre (2. prošireno izdanje)	Zavičajna pjesmarica	Jednom je tuda prolazio vlak- putevima Parenzane
10.	TOŠ – SEI Bernardo Parentin Poreč - Parenzo	I tesori di Parenzo	Dal Monte Maggiore al Mare Adriatico	Colonia iulia Parentium: abitare e vivere a Parenzo nei secoli	Mestieri senza tempo	I nostri boschi / Naše boške	Personaggi e famiglie del nostro territorio
11.	TOŠ – SEI Edmondo de Amicis Buje - Buie	/	L'arrivo a Buie della Statua della Madonna della Misericordia	Credenze e superstizioni a Buie: credere o non credere?	Alla scoperta del Carso di Buie	Carletto esplora il carso – in cerca di nuove avventure	La magia dei castelli istriani
12.	OŠ - SE Vladimira Nazora Rovinj - Rovigno	/	Oporučno, nama!	Cissa iz dubine mora	Rovinjski olimpijci	Orhideja – kraljica cvijeća	„Rovinjске šterene“
13.	OŠ Tar - Vabriga	Zavičajna slovarica i rječnik	Zakantajmo po domaču	Kako su se odijevali naši noni u Taru i okolici	Samoniklo bilje u receptima naših nona	Lorun – antika u našem kraju	Razglednice iz mog kraja
14.	OŠ Svetvinčenat	/	Suvremeni zavičajni pisci suvremenim medijima do suvremenika – (Su) Zapis	Z sela u selo - popriko	Z sela u selo - popriko (graditeljstvo, stočarstvo)	Z sela u selo popriko dronom	Z sela u selo-pominjući se
15.	OŠ Jože Šurana Višnjan	Slušaj kako Istra zvuči/ ozBILJNO/Drevna istarska stablja-murva i ladonja	U srcu je zavičaj	U srcu je zavičaj	"Potraga za blagom Istre"	Ne(Zaboravljeno) bogatstvo Istre	Glazbom kroz zavičaj
16.	Škola za odgoj i obrazovanje Pula	izleti, prezentacija projekta u Pazinu	Borša starih užanci	Od kužine do kužine	Istra naj, naj...	Ča je ča u boški	Blago = naše blago

R.br.	Naziv sudionika	2015./2016.	2016./2017.	2017./2018.	2018./2019.	2019./2020.	2021./2022.
17.	OŠ Vodnjan – SE Dignano	Projektna i predmetna nastava-izvannastavne aktivnosti	Maslina / L'olivo	Kažuni	Tradicijske dječje igre - Giochi della tradizione per bambino	Mirisi i arome Vodnjanštine / Profumi e arome di Dignano	Mirisi i arome Vodnjanštine/Profumi e aromi di Dignano
18.	OŠ – SEI Milan Šorga Oprtalj - Portole	/	Parenzana – put zdravlja i prijateljstva	U carstvu kestena	Tartufi, dragulj našeg kraja	Istarske toplice – oaza zdravlja	„Krilati lavovi“
19.	OŠ – SE Giuseppina Martinuzzi Pula -Pola	Per le vie del mare/ Polesani famosi nel tempo dell'impero austro-ungarico	Tasselli di nostra casa – mozaik mojeg zavičaja	Pola: ieri, oggi, domani	Ritorno alle radici - Povratak korijenima	Austro-Ugarska Pula (Industrijalizacija) / Pola nel periodo austoungarico (Industrializzazione)	Storie, fiabe e leggende dell'nostro territorio
20.	OŠ Centar Pula	Tragovi Astro-Ugarske u našem zavičaju	OŠ Centar – iz prošlosti za budućnost	Istra u foto - objektivu	Morska priča	Stari grad	Stari grad i tajna paukove mreže
21.	OŠ Veli Vrh Pula	Veli Vrh-Štinjan-Galižana	Svakodnevni život na Velom Vrh u poslije Prvoga svjetskog rata	Migratorska kretanja s Velog Vrh krajem 20. i početkom 21. stoljeća	Na stanici u Puli	Život na granici	Sakralna baština Velog Vrh, Galižane i Štinjana
22.	OŠ Ivana Batelića Raša		Povijest Raške škole, Istra va srce	Raške športske kartuline	Moja pretelica - bicikleta	Obitelj i škola – suradnja za sretno djetinjstvo	„ U potrazi za izgubljenim jezerom“
23.	OŠ Vladimira Gortana Žminj	Užanci na kruziere	Žminj povieda	Užanci za stoluon va Žminje	Trda žminjska grotta	Stari zanati	Besedi drage
24.	OŠ dr. Mate Demarina Medulin	Rasti zemljo, Istro mila	Grotta do grotte	Austrougarske podmornice u Puli u razdoblju od 1904. do 1918. godine	Čarolija mirisnog vrta	Štorija miće kapi koja život znači	Napopriko po Istri PO Banjole

25.	OŠ Monte Zaro	Štajuni	Ribar plete mrižu svoju	Z bičikletom po Puli	Upoznavanje povijesti našeg grada i okolice kroz razvoj kartuline, od prvih kartulina pa sve do današnjih e-kartulina	Živiti i srićan u Istri biti	Beside i užance
26.	OŠ Vazmoslav Gržalja Buzet		Divovi i suveniri pričaju štoriju o sjevernoj Istri	Gremo se oženiti i zavajka veseli biti	KAJ nam je u Istri NAJ	Buzeština, mili kraj!	Stjepan Konzul Istranin i glagoljaštvo na Buzeštini
27.	TOŠ – SEI Galileo Galilei Umag - Umago	Non nel tempo-storia della nostra scuola	Nella valigia di San Pelegrino	Le sagre di paese	PICI Istravagando - Alla scoperta del Patrimonio immateriale culturale in Istria	30 anni di ATP	Ricordando i nostri artisti
28.	OŠ Marije i Line – SE Marije i Line Umag - Umago	izvannastavne aktivnosti	Pjesmom i plesom kroz naše mjesto, glagoljicu i Bujštinu	Radom, glazbom i igrom kroz naš zavičaj	Živi svijet umaškog podmorja	Od špilje do zvijezda	„Mala mjesta srca moga u srcu Umaga“
29.	OŠ – SE Jurja Dobrile Rovinj - Rovigno			Svakodnevnica rovinjskih ribara i kontadina: Pascaduri i sapaduri (Ribari i zemljoradnici)	Tradicijske igre moga zavičaja	Ki je ki u istarskoj čakavici	Sakakove foze vode
30.	OŠ Fažana	/	/	Žuka / Brnistra	Naše malo misto	Priče s pogledom...	Tradicija i ribarstvo Fažane
31.	OŠ Jure Filipovića Barban	/	/	Smokva – kraljica suhozida	Trka na prstenac: Od viteza do robota	Gušti i dih smrikve	Spod murve u Barbanu
32.	OŠ Petra Studenca Kanfanar	/	/	Tradicijske igre, poslovice i legende Kanfanarštine	Kanfanarska kadenca	Najdimo blago kapetana Morgana	Histri u Istri

R.br.	Naziv sudionika	2015./2016.	2016./2017.	2017./2018.	2018./2019.	2019./2020.	2021./2022.
33.	OŠ Matije Vlačića Labin	/	Istra u srcu	Mitovi i legende Istre	Kolori o odori moje Istri	Volim Istru	Volim Istru
34.	OŠ Divšići Marčana	/	/	Istarski kontinuitet života – od neolitika do danas u malim kuntradama – contrade Filipaštine i Šajini	Da bi naše brajde delale se same	Trka na tovari	110 lit škole Divšići- nekad i danas
35.	OŠ Juršići	/	/	Folklorno stvaralaštvo Roverije i okolice	Posljednji let B26 -Maraudera	ROVER(i)ja	Čitaonice mog zavičaja
36.	TOŠ - SEI Novigrad - Cittanova	Novigrad u zrcalu Istre		In viaggio con la carta geografica alla scoperta dell'Istria, prima tappa	In viaggio con la carta geografica alla scoperta dell'Istria, seconda tappa	In viaggio con la carta geografica alla scoperta dell'Istria, terza tappa	Istria litoranea
37.	OŠ Kaštanjer Pula	Kartulina z Istre		Ča bi škola da ni mene	Villa rustica	Moje pjesme, moji snovi	COLONIA PIETAS IULIA- Rimska umjetnost u Puli
38.	OŠ Stoja	/	/	Kamik po kamik	/	/	/
39.	OŠ Vladimira Nazora Pazin	Čakavska abeceda- razredna slovarica/ Putujemo, putujemo/ Legenda o pazinskoj jami/ Moj zavičaj Istra/ Glagoljaštvo Istre	Zavičajna nastava	/	Naš zavičaj Istra - Šekreti s šufita	Istra u srcu	Istra u srcu
40.	OŠ Tone Peruška Pula	/	/	/	Obilježavanje godišnjice rođenja Tone Peruška	U našoj korti	Miomirisne sorte iz naše korte

41.	OŠ Vladimira Nazora Potpićan	/		/	Istru slušam, govorim i pišem	Zavičajnost – izvan kutije	Svjetla na zavičajnoj haljini: motivirani pojedinci
42.	OŠ Ivo Lola Ribar Labin PŠ Vozilići	/	/	/	Zdovlje će te služiti ali našu medežiju duron moraš jes i pit	Spoda kamika plominski zvončić zvonit	O plominskom zvončiću u školi i u kući, ti na zabavan način nauči!
43.	OŠ Ivan Goran Kovačić Čepić	/		/	Novi život se rađa	Kako je nastalo Čepičko polje	Krafi- tradicija i delicija
44.	OŠ Marčana	/	/	/	Ča je more?	Biciklizam u Istri	„Istarska koza“
45.	OŠ Veruda Pula	/	/	/	Životne zajednice (more, travnjak, šuma) u mom zavičaju	Naše školsko dvorište kroz godišnja doba	/
46.	OŠ Finida Poreč	/	/	/	Mistična Istra	Picugi	Le mule de Parenzo
47.	OŠ Vitomir Širola Pajo Nedeščina	/	/	/	/	Ljekovito bilje našeg zavičaja	„Remo z bicikletu“

4.2. SREDNJE ŠKOLE – primjeri iz prakse / ELENCO DEI PROGETTI REALIZZATI DALLE SMS

R.br.	Naziv sudionika	2016./2017.	2017./2018.	2018./2019.	2019./2020.	2021./2022.
1.	Gospodarska škola – istituto professionale Buje - Buie	Vino u kulturi i tradiciji Bujštine	Bujština u posiljeratnom razdoblju (1945.-1954.)	Povijest krušne peći u Bujama	Magneti Bujštine	Ribanje i ribarsko prigovaranje
2.	Gimnazija Pula	Srednjovjekovna Istra	Carevo novo ruho – carska šuma Šijana u fokusu budućih istraživača	Pula u epohi fašizma (od 1919. do 1945.)	Kriminal na Puljštini između dva svjetska rata	Antička rimska povijest Istre
3.	Srednja škola Buzet	Kraj maslina i vina – Sovinjština i Mlunština	Roščina i humščina	Mali rječnik buzetskih govora	Buzećani – naši (ne) znani sugrađani	Konzulov testament
4.	Srednja škola Mate Blažine Labin	Nalazišta amfora na istočnoj obali Istre	Ki spi, ribi ne ji	Rudarski sretno!	Pet stoljeća Matije Vlačića	Putovanje kulturnom i prirodnom baštinom Labina
5.	Škola za turizam, ugostiteljstvo i trgovinu Pula	Pula u vrijeme Austro - Ugarske	Modernizacija, razvoj grada Pule	Šparoga "Vilinska metla" (Preporuka: Brati poslije kiše i prije susjeda)	Olei Histriae – masline u Istri nekad i danas	„Panem et circenses“: Svakodnevi život antičke Pule
6.	TŠS - SMSI Rovinj – Rovigno	Rovigno nel medioevo – Rovinj u srednjem vijeku	I monasteri a Rovigno	Putem željezničke pruge Rovinj - Kanfanar	La zona di San Gottardo / Područje oko Sv. Goharda	Aristocle Vatova – Una vita dedicata al mare
7.	Ekonomska škola Pula	1947. – 2017. – 70 godine slobode	Istarski grafiti	Istarske gradine - život u Istri u brončano i željezno doba	Kašteli i burgovi Istre	Pulska kruna – utvrde grada Pule

8.	TSS – SMSI Leonardo da Vinci Buje - Buie	Sibio – Salvatore: un territorio ancora da scoprire / Silbio Savudrija: područje koje tek treba otkriti	Alla riscoperta del Buiese	Cittanova - Buie: tra sacro e profano (titolo indicativo e provvisorio)	Marussici e Grisignana: dove l'arte non e' lontana	Marussici: una scuola internazionale di scultori (titolo provvisorio) / Marušići: međunarodna kiparska škola (provizorni naziv)
9.	Škola za odgoj i obrazovanje Pula	Zavičaj na dlanu	Istarski kolori	Lavan-dar	Agrunjamija	Raste trava zelena
10.	Pazinski kolegij – klasična gimnazija spravom javnosti	Zavičaj duha - Sijači riječi	Zavičaj duha – nadnaravna Istra	Kartulina z Žminja	Sv. Jeronim od Zrenja do Stridona	Žive jaslice kao čuvar tradicije u Istri
11.	TSS – SMSI Dante Alighieri Pula -Pola	Il benessere dei numeri: Santorio Santorio, il padre della fisiologia moderna	M.O.H.O. – Meteo, Onde, Homo (160 anni di Andrija Mohorovičić)	Herman Potočnik - Od Istre do zvijezda / Herman Potočnik - Dall'Istria fino alle stelle	Koch e china / Koch i kinin	Pola nella Belle Époque
12.	SŠ Mate Balote Poreč	Ljubav ima četiri oka, a opet je slipa – povijest vjenčanja u Istri kroz 4 slike	Od Nazaria Saura do Josipa Broza Tita – povijest promjene nazivlja porečkih ulica	Svaka grota svoju štoriju ima - arhitektonski razvoj Poreča kroz prošlost	Žlofa žlofi grize rep – ribarstvo u Poreču	„Džins i kafe – ča smo sve švercali priko granice“
13.	Medicinska škola Pula	Prošlost i budućnost podmorja u Istri	Primjena ljekovitog bilja Istre u medicini	Zavičajna nastava u srednjoj školi: Putevima povijesti kroz Pulu	Život gladijatora	Povijest medicine u Istri
14.	Industrijsko – obrtnička škola Pula	Oplemenjivanje okoliša IOŠ –Pula	Izrada suvenira mini kažuna	Rimski spomenici Pule	Istarska kamena kuća	Autohtona stabla Istre
15.	TUŠ A. Štifanića Poreč	Poziv na carsku gozbu	Amor de pescador	Zaplešimo kroz vrijeme	Istra – wellness destinacija	„To lito na pijatu“

R.br.	Naziv sudionika	2016./2017.	2017./2018.	2018./2019.	2019./2020.	2021./2022.
16.	SŠ Zvane Črnja Rovinj	Monkodonja – istarska Mikena	Početci rovinjskog turizma	Povijest istarskih željeznica - odvojak Rovinj	Rovinjska batana	Glagoljski grafiti u Istri
17.	Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile Pazin	/	Kapetanova pobjeda – Kapetan Lazarić i pobjeda nad Francuzima 1813. godine	Razvoj sporta na Pazinštini tijekom 20. stoljeća	Čentrin na špaheru	Čentrin na špaheru
18.	Strukovna škola Pula	/	1918.-2018. Sto godina od završetka 1. svjetskog rata u Istri	Istra iz krvi i pepela (sjećanje na žrtve 2. svj.rata)	Sjaj i slava Rima	Sjaj i slava Rima
19.	SŠ Vladimir Gortan Buje	/	Idemo na ples - zabava mladih na Bujštini 60' i 70' godina prošlog stoljeća	Svi na trg! - Tutti in piazza!	Hiža ni tisna	Hiža ni tisna
20.	Škola primijenjenih umjetnosti i dizajna Pula	/	/	Kazalište u Puli	Povijest škole primijenjenih umjetnosti i dizajna Pula	Boćanje u Puli
21.	SSŠ Eugena Kumičića Rovinj	/	/	Tri kantuna u hižitabachine i sardeline	Rovinjski recepti / Le ricette di Rovigno	Gastronomska baština kao muzej okusa
22.	Tehnička škola Pula	/	/	Povijest brodogradnje u Istri	Fratarski otok – pulski Ellis Island	Zasvitli, zasvitli...moja lanterna
23.	Glazbena škola Ivana Matetića Ronjgova	/	/	/	Glazbeni vremeplov	Upoznaj, istraži i dokumentiraj tradicijsku glazbu Istre